Т.В.Філімонова

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

(для змішаного навчання)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О.Сухомлинського
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі

(для змішаного навчання)

Навчальний посібник

Миколаїв
2025

УДК 373.3.016:37.091.313:502(075.8)
Ф 53

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ВАСЮТІНА Тетяна Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Рекомендовано НМР
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
(Протокол №6 від 25.06.2025 р.)

Філімонова Т. В.

Ф 53 Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі (для змішаного навчання) : навчальний посібник / Т. В. Філімонова. – Миколаїв : НУК, 2025. – 105 с. – Препр.

Навчальний посібник призначений здобувачам вищої освіти спеціальності А3 Початкова освіта для засвоєння лекційного матеріалу з курсу «Методика навчання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” у початковій школі» та для набуття практичних навичок викладання навчального предмета «Я досліджую світ» у початковій школі.

Зміст та структуру навчального посібника узгоджено з освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та робочою програмою навчальної дисципліни «Методика навчання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” у початковій школі».

УДК 373.3.016:37.091.313:502(075.8)

© Філімонова Т. В., 2025
© ННПІ імені В. О. Сухомлинського
НУК імені адмірала Макарова, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА..... 4

РОЗДІЛ І. МАТЕРІАЛИ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ..... 5

1.1. Матеріали до лекційних занять…… 5

1.2. Матеріали до практичних занять..... 92

РОЗДІЛ ІІ. ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ..... 96

2.1. Індивідуальне навчально-дослідне завдання..... 96

2.2. Варіанти контрольних робіт..... 96

2.3. Питання до іспиту..... 97

РОЗДІЛ ІІІ. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ..... 99

3.1. Основні положення самостійної роботи..... 99

3.2. Завдання для самостійної роботи студентів..... 100

3.3. Основні положення щодо курсових робіт, тематика..... 100

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 102

ПЕРЕДМОВА

Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі як навчальна дисципліна розвиває у студентів здатність самостійно набувати і розвивати професійну компетентність, забезпечує позитивну мотивацію до набуття предметних знань, пробуджує потребу в самоосвіті, формує стійкий інтерес до вивчення дисципліни та стимулює творчий розвиток особистості.

Мета курсу: підготувати майбутніх вчителів до ефективного ознайомлення учнів початкової школи з навколишнім світом через інтегрований курс «Я досліджую світ». Він охоплює сучасні освітні тенденції, реформаційні процеси та ключові принципи Нової української школи, а також сприяє формуванню у студентів професійної компетентності, необхідної для виховання молодших школярів.

Завдання курсу: формування у студента власного світогляду на природу, людину і суспільство; зміна спрямованості, цінностей і установок світогляду особистості; навчання соціальної компетентності; організація діяльності на основі цінностей майбутніх учителів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; усвідомлення студентами базової єдності системи людина - природа - суспільство - Всесвіт. усвідомлення студентами базової єдності системи з метою пізнання природи, суспільства і людини як окремих систем та їх розуміння на основі різних способів інтеграції; вміння аналізувати методологічні системи, що використовуються в підручниках і посібниках, визначати їх сильні та слабкі сторони; навчитися свідомо і творчо працювати над розробкою інтегрованих календарно-тематичних планів.

Навчальний посібник «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі (для змішаного навчання)» буде корисним учителям початкових класів, здобувачам вищої освіти, які здобувають спеціальність «Початкова освіта», а також працівникам позашкільних закладів.

РОЗДІЛ І.
МАТЕРІАЛИ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

1.1. Матеріали до лекційних занять

ЛЕКЦІЯ 1
Тема 1. Педагогічні аспекти формування ключових компетентностей та їх реалізація в інтегрованому курсі «Я досліджую світ»

План

1. Теоретичні й методичні основи компетентнісного підходу як засобу досягнення освітніх завдань початкової школи.
2. Ключові компетентності та їх реалізація в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
3. Формування предметних компетентностей як сукупності знань, умінь, навичок з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Література

1. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Алатон, 2019. 128 с.
2. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 256 с.
3. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 240 с.
4. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text.
5. Ільченко В. Р. Інтегративний підхід в освіті. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 356
6. Компетентнісний підхід. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Компетентнісний_підхід.

Конспект лекційного змісту

1. Теоретичні й методичні основи компетентнісного підходу як засобу досягнення освітніх завдань початкової школи

Одним із головних завдань інтеграції України в європейський та світовий простір є створення нової системи освіти для нового покоління дітей, яка відповідатиме викликам нового тисячоліття та формуватиме нове покоління, здатне системно мислити, передбачати розвиток усієї цивілізації та діяти з високим почуттям відповідальності за майбутнє. І перед сучасною освітою стоїть завдання підготовати компетентних особистостей, здатних знаходити правильні рішення не тільки в навчанні, а й у життєвих ситуаціях та зберігати демократичний принцип співіснування на планеті.

Компетентність – це готовність і здатність людини застосовувати свої знання та навички на практиці. Компетентнісний підхід в освіті фокусується на тому, щоб учні отримали не просто теоретичні знання, а й вміли їх використовувати, розвиваючи предметні, міжпредметні та ключові компетенції.

Поняття «компетенція» та «компетентність» набули значної актуальності в педагогічному дискурсі. Згідно з лексичним визначенням, компетенція охоплює спектр

питань, де індивід демонструє вищий рівень знань, навичок, стратегій діяльності та має визнаний авторитет.

Компете́нтний, 1. То, що має достатні знання в якійсь галузі; є обізнаним з чимось; розуміється на чомусь. Заснований на знаннях; кваліфікований; 2. який володіє певною владою; оригінальний, авторитетний.

Лише у другій половині XX століття вітчизняна педагогіка почала використовувати поняття компетентності як термін для позначення кінцевого результату навчання. У Радянській енциклопедії (1960) цього поняття взагалі не було. Поняття «компетенція» з'явилося в пізніших виданнях. Енциклопедичний словник (1983) ототожнив поняття «компетенція» і «компетентність». Словник іншомовних слів (1985) розрізняє ці поняття. «Компетенція» означає досвід у певній галузі або предметі, тоді як «компетенція» – це набір повноважень організації або особи, визначених законом або нормативно-правовими актами.

Компетенція (з анг. competence) – це 1) здатність і навички виконувати необхідну діяльність; 2) знання у спеціалізованій галузі; 3) спеціалізовані навички для виконання конкретних професійних завдань. Під ***компетентністю*** розуміють систематизовані функціональні знання, уміння і навички (наукові, виробничі, соціально-політичні, психологічні, педагогічні, економічні, виховні) та відповідні особистісні якості, необхідні для ефективної професійної діяльності (вищі навчальні заклади, студенти та викладачі).

Більше того, на думку багатьох дослідників, зокрема І. Кубенка, термін «компетенція» є похідним від поняття «компетентність», яке визначає сферу застосування знань, умінь і навичок людини. В українській педагогіці досі точаться дискусії щодо правильного розуміння термінів «компетенція» і «компетентність». Н. Бібік з Національної академії педагогічних наук України вважає, що однією з причин цього є некоректні переклади з іноземних мов: «Запозичення термінів із зарубіжних видань через некоректний переклад спричиняє багато непорозумінь у з'ясуванні явища ....., яке не є новим ні для традиційної української термінології та лексикографії, ні для педагогічної дійсності». Суть цього поняття пояснюється наступним чином: розглядає компетентність як здатність інтегрувати знання, отримані з різних галузей освіти, представлених у стандартах і програмах, для досягнення універсальних освітніх результатів.

«Компетентнісний підхід в освіті робить акцент на практичному застосуванні знань. Він наголошує на важливості не лише теоретичних знань, а й умінь використовувати їх у реальних ситуаціях, як було підкреслено на Симпозіумі Ради Європи».

Компетентнісний підхід є одним із шляхів модернізації освіти, спрямованим на підвищення її якості. В основі цього підходу лежить розуміння компетентності як здатності успішно діяти та досягати поставлених цілей, тобто ефективно вирішувати проблеми. Він задає орієнтири та визначає ключові напрямки трансформації освітнього процесу.

За останні кілька десятиліть суспільство пройшло шлях від орієнтації на технології до індустріального розвитку, а потім до інформаційного суспільства. Ці зміни кардинально вплинули на те, як ми розуміємо та організовуємо освіту. Саме ці суспільні трансформації зумовили потребу впроваджувати освіту, яка зосереджується на розвитку практичних навичок та здатності застосовувати знання на практиці.

Головне завдання сучасної освіти – не накопичення знань, а розвиток умінь застосовувати їх на практиці. Необхідно забезпечити учнів навичками, необхідними для різних видів діяльності, стимулювати їхній інтелектуальний розвиток, дбаючи про їхнє здоров'я та добробут, що, в свою чергу, позитивно вплине на результати навчання.

П. Гальперін у своїх дослідженнях підкреслював практичну спрямованість навчання. Він запитував, для чого ми вчимося, і відповідав: щоб вміти щось робити. А для цього, в свою чергу, потрібно знати, як це робити. Тобто, головне – навчити людину діяти, а знання є лише засобом для досягнення цієї мети.

Для вчителя це означає необхідність зосереджуватися на розвитку практичних навичок учнів, щоб вони могли ефективно використовувати отримані знання. Важливо навчити їх діяти, а не просто запам'ятовувати інформацію. Спосіб дій, який являє собою систему послідовних операцій для вирішення конкретного завдання, є тим, до чого має прагнути навчання. Іншими словами, кінцева мета – це формування в учнів вміння діяти ефективно та цілеспрямовано.

Діяльнісний підхід до навчання передбачає інтеграцію знань та вмінь. Знання не є самоціллю, а виступають компонентом практичної діяльності. Ефективне засвоєння та збереження знань можливе лише в контексті активної діяльності учня. Знання проявляються через дію, а їх якість визначається спектром і специфікою видів діяльності, в яких вони реалізуються.

Отже, замість розв'язання двох окремих завдань – передачі теоретичних знань та розвитку практичних навичок їх застосування – освітній процес має бути зосереджений на створенні таких видів навчальної діяльності, які інтегрують знання та їх практичне застосування в рамках визначених цілей.

Для формування ключових компетенцій учнів активно використовуються сучасні освітні методики та різноманітні технології навчання. Особливо цінуються особистісно орієнтовані підходи, які забезпечують комфортне, безпечне та сприятливе середовище для розвитку кожної дитини, допомагаючи їй розкрити свій природний потенціал.

Використання проблемних ситуацій у навчальній діяльності, організація учнів на активне і самостійне розв’язування цих завдань сприятиме творчому оволодінню ними знаннями, уміннями і навичками, розвитку розумових здібностей.

Реалізуючи прийоми диференційованого навчання, можна створювати різноманітні за змістом, обсягом, складністю, способами і прийомами виконання різнорівневі завдання та методичні матеріали, які можна використовувати для діагностики результатів навчання. Вчителі мають можливість допомагати слабшим учням, зосереджуватися на сильніших учнях, а бажання сильніших учнів досягати швидшого прогресу та подальшого навчання виконуються. Здібності видатних учнів визнаються, слабші учні мають можливість досягти успіху в навчанні, а також покращується їхній ентузіазм до навчання.

Застосування методик проєктного навчання дає змогу розвивати індивідуальні творчі здібності студентів, сприяє більш усвідомленому підходу до професійного та соціального самовизначення. Серед сучасних педагогічних технологій проєктна діяльність учнів найефективніше узгоджується з освітніми завданнями, зокрема формуванню ключових компетенцій.

Загальноприйнятими є *дослідницькі методи* навчання, що дозволяють студентам самостійно поповнювати свої знання, більш детально досліджувати проблему та шукати шляхи її вирішення. Це важливо для розуміння індивідуального розвитку кожного учня. Розвиток творчої особистості, яка володіє творчим мисленням, і є актуальним завданням сучасного суспільства. Прикладом цього є дедалі вдосконалення методів пошуку, які базуються на проблемному навчанні. Ці підходи найбільш ефективно відповідають вимогам компетентнісного підходу, який спрямований на сприяння активності, відповідальності та незалежності у прийнятті рішень.

Значну роль відіграє *технологія використання ігрових методів*: рольових, ділових та інших навчальних ігор. Гра – вид діяльності, притаманний як дітям, так і дорослим. Вона використовується в навчальному процесі протягом тривалого часу, але вкрай важливо використовувати ігровий аспект цієї діяльності, який сприяє розвитку автоматичного інтересу до вивчення фундаментальних принципів науки.

У навчальному процесі вчитель також використовує можливості *інформаційних технологій*, це дозволяє зробити навчальний процес більш якісним та підвищує ефективність навчання. Комп’ютерні технології підвищують мотивацію студентів до навчання,

дозволяють персоналізувати та активізувати навчання, створюють умови для самостійної роботи, сприяють розвитку самооцінки студентів.

Дедалі популярнішим стає *кейс-метод* – метод навчання, який використовує опис реального економічного, соціального, політичного чи іншого сценарію (походить від англійського case, «випадок»), проблесної ситуації. Працюючи над кейсом, студенти вчаться шукати й аналізувати додаткову інформацію з різних галузей знань, у тому числі інформацію, що стосується їх запланованої кар'єри. Її стрижнем є концепція, згідно з якою учням надається можливість зрозуміти реальну життєву ситуацію, опис якої не тільки відображає практичну проблему, але й передбачає певний набір знань, необхідних для вирішення цієї проблеми. Крім того, саму проблему вирішити нелегко.

Компетентнісний підхід також змінює концепцію вимірювання навчальних досягнень учнів. Важливим є не наявність у студентів внутрішньої організації знань, особистих характеристик і здібностей, а натомість здатність використовувати здібності в житті та навчанні. Деякі вчені вважають, що хтось є компетентним, коли він може самостійно оцінити свої дії та результати. Наприклад, під час організації практичних занять у рамках компетентнісного підходу вчитель спочатку повинен ознайомити учнів із критеріями оцінювання вправи. Під час практичних завдань учень повинен мати можливість вибирати ступінь складності, використовувати додаткові ресурси та оскаржувати оцінку вчителя. Результати дослідження свідчать про те, що викладач повинен обговорити свою оцінку якості роботи студента. У цьому контексті основна увага має бути зосереджена на успішному виконанні завдань (створення ситуації успіху).

Усна відповідь студента під час уроку вважається публічним виступом. У рамках компетентнісного підходу вчителю важливо висвітлити практичну чи теоретичну важливість змісту, який викладає учень у своїй промові. Методом оцінювання, який найбільше відповідає принципам компетентнісного підходу, є портфоліо – колекція, яка служить сховищем навчальних досягнень студента. Це портфоліо ілюструє просування студента у розвитку ключових компетенцій. Крім того, що він служить інструментом оцінювання, він функціонує як довідник, створений викладачем і студентом спільно. Цей формат об'єднує всі можливі методи оцінки.

Іноді застосування різних методів і форм навчання може призвести до розвитку псевдокомпетенцій. Наприклад, відкрито визнається, що вчителі часто використовують такий тип завдань, як реферат. У цьому випадку створюється фальшива компетенція – здатність демонструвати «фіктивну демонстрацію» продукту. Успішне завдання – це завдання, яке має як навчальне, так і практичне значення, воно не має жодного життєвого обґрунтування і не ставить питання про те, навіщо воно потрібне (див. *табл. 3.1*).

Таблиця 3.1

Відмінності традиційного та компетентнісного підходів до процесу навчання

Традиційний	**Компетентнісний**
Головна ідея: знання спричиняють особистий успіх.	Головна ідея: досвід самостійного вирішення проблем веде до особистого тріумфу.
Вирішення проблем – вважається засобом здобуття знань.	Розв'язання проблеми - мета навчальної діяльності.
На рівень освіти людини впливає сфера її діяльності, ступінь неоднозначності ситуацій, у яких вона здатна діяти самостійно, рівень освіти.	На рівень освіти людини впливає сфера її діяльності, ступінь неоднозначності ситуацій, у яких вона здатна діяти самостійно, рівень освіти.

Компетентнісно орієнтоване навчання орієнтоване на оволодіння знаннями та способами практичної діяльності, необхідними для успішного виконання повсякденних завдань в інтересах як особистості, так і суспільства в цілому.

Таким чином, набуті знання більше характеризуються кількістю відомих фактів, ніж здатністю використовувати їх у професійній та інших сферах. У зв'язку з цим сучасний навчальний процес має полягати не лише в наданні здобувачам освіти предметних знань, які мають віддалену перспективу, а й у демонстрації практичного застосування цих знань для вирішення актуальних професійних завдань, а також у створенні умов для самостійного вирішення студентами цих завдань у навчальному процесі.

Уроки мають будуватися на основі педагогічних ситуацій, які відтворюють реальні життєві обставини. Участь у таких ситуаціях допоможе учням розвинути важливі риси характеру, такі як: вміння брати на себе відповідальність, самостійно приймати рішення, ефективно працювати в команді, висувати та перевіряти гіпотези, допомагати іншим, а також постійно вдосконалювати свої навчальні навички тощо.

Для прикладу наведені кілька запропонованих ситуацій (див. рис. 3.1.):

Рис. 3.1. Зразки завдань з підручників «Я досліджую світ» для 3-4 класів

Нове покоління учнів, що виросло в епоху інформаційного перенасичення, потребує принципово іншого набору навичок та вмінь. Їм необхідно вміти критично оцінювати, аналізувати та ефективно використовувати інформацію. Ми бачимо, як традиційні освітні компетенції трансформуються, стаючи інструментом для всебічного розвитку особистості учня. Освіта переживає якісний стрибок, і перед вчителями постає завдання: чи зможуть вони підготувати учнів до цих нових реалій? Нині кожен має задуматися над тим, що однією з умов є компетентність не лише учня, а й учителя, а провідною ідеєю – підвищення якості освіти. Разом з тим діє формула:

компетенція – діяльність – компетентність.

Отже, компетентність – це не просто набір знань, а здатність застосовувати їх на практиці. Знання стають компетентністю, коли використовуються в реальних діях. Тому

компетентнісний підхід передбачає активну діяльність. Освітні стандарти визначають, що людина повинна вміти робити після навчання, а не просто, що вона повинна знати. Вони встановлюють вимоги до результатів діяльності.

2. Ключові компетентності та їх реалізація в інтегрованому курсі «Я досліджую світ»

Компетентності характеризуються поєднанням знань, умінь і ставлень, які включають:

- *знання* складаються із заздалегідь встановлених фактів і цифр, концепцій, ідей і теорій, які служать для пояснення та підтримки розуміння певної галузі чи предмета;
- *навички* визначаються як здатність та спроможність виконувати процеси та використовувати наявні знання для досягнення результатів;
- *ставлення* це опис сприйняття та ставлення до чогось, особи чи ситуації, а також відповідних дій чи реакцій.

Ключові компетентності – це ті, яких потребують усі люди. Ці компетентності набуваються упродовж усього життя**,** починаючи з раннього дитинства шляхом формального, неформального та інформального навчання.

Усі ключові компетентності однаково важливі: кожна з них позитивно впливає на успішне життя в суспільстві. Компетенції нерозривно пов'язані та взаємні: розвиваючи компетентності, важливі в одній сфері життя, ми одночасно розвиваємо ті, які важливі в іншій.

На думку українських освітян, поняття ключова компетентность – це комплексна категорія, яка описує певний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо, тобто суспільно визнаний комплекс, який можна застосовувати до різноманітних людських зусиль. Основні ознаки життєвих (ключових) компетенцій зазначено так:

- поліфункціональність: здатність вирішувати численні проблеми в різних сферах особистої та соціальної діяльності;
- надпредметність і міждисциплінарність: застосовуються до всього населення, не лише до студентів, а й до співробітників, членів родин та політичних діячів;
- багатовимірність: включають знання, процеси мислення, інтелектуальні, навчальні та практичні здібності, творчі ідеї, методи, технології, процедури та емоції;
- пропонують широку перспективу розвитку особистості та її логічного, творчого та критичного мислення, самосвідомості, самоповаги тощо.

Поняття «компетентність» є більш ширшим, ніж поняття «знання, уміння та навички», воно охоплює їх. Компетенції є похідними від діяльності, а суб'єкт діяльності характеризується компетентністю. Компетентність і компетентність демонструють цілісність і сутнісний характер освітнього результату будь-якого рівня освіти чи спеціалізації. Як наслідок, компетентність є суттєвою складовою особистості, яка визначає її здатність вирішувати питання та типові завдання в реальному житті, багатьох сферах діяльності, а також на основі знань, освіти та життєвого досвіду. Відповідно до цінностей, засвоєних програмою, ці цінності вважаються невід'ємною частиною програми.

Компетентність – це накопичений досвід різних видів діяльності, результатом якого є вміння, навички та переваги особистості.

Пункт 15 статті 1 «Основні терміни та їх визначення» розділу I «Загальні положення» Закону «Про освіту» (2017) описує компетентність як динамічну сукупність знань, умінь, навичок, думок, цінностей та інших особистісних характеристик, які визначають здатність людини успішно соціалізуватися, провадити професійну діяльність, брати участь у подальшій освіті.

Чинний «Закон про освіту» (2017, поточна редакція від 16.07.2019), спрямований на досягнення мети повної загальної середньої освіти через формування ключових компетентностей, необхідних усім сучасним людям для успішного життя:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності в галузі природничих наук, техніки та технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність;
- інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти початкової ланки визначає чинний ДСПО, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.

Мета початкової освіти, що зазначена в ДСПО, серед інших компонентів наголошує на розвитку «компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб» дитини.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються за допомогою компетентнісного підходу до навчання, який ґрунтується на фундаментальних здібностях, якими повинен володіти кожен.

Саме досвід здобувачів освіти, їхні потреби, які надихають їх навчатися, знання та навички, набуті в різних освітніх середовищах (школах, сім'ях) і в різних соціальних ситуаціях, а також їхнє ставлення до освіти, все це сприяє розвитку їхніх ключових компетентностей.

А спільними для всіх ключових компетентностей у ДСПО зазначено такі вміння, як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно й письмово, критично та системно мислити, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами (див. *табл. 3.2).*

Таблиця 3.2

Назви ключових компетентностей, визначених Європейським Союзом (2018)	**Назви ключових компетентностей Державного стандарту початкової освіти України (2018)**
1. Грамотність (Literacy competence) 2. Мовна компетентність (Languages competence) 3. Математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії (Mathematical competence and competence in science, technology and engineering)	1. Вільне володіння державною мовою 2. Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами 3. Математична компетентність 4. Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій 5. Інноваційність

4. Цифрова компетентність (Digital competence) 5. Особиста, соціальна та навчальна компетентність (Personal, social and learning competence) 6. Громадянська компетентність (Civic competence) 7. Підприємницька компетентність (Entrepreneurship competence) 8. Компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence)	6. Екологічна компетентність 7. Інформаційно-комунікаційна компетентність 8. Навчання впродовж життя 9. Громадянські та соціальні компетентності 10. Культурна компетентність 11. Підприємливість та фінансова грамотність

Ефективне формування кожної з компетенцій неможливе без її всебічного опису, осмислення, визначення особливостей її утворення, а також конкретних методів та умов організації навчального процесу.

Усі ключові компетенції в рівній мірі істотні. Деякі з них є пересічними і пов'язаними між собою. Наприклад, здатність критично мислити, здатність до творчості, ініціативність, уміння вирішувати проблеми й оцінювати ризик тощо є істотними для всіх 11 ключових компетентностей.

3. Формування предметних компетентностей як сукупності знань, умінь, навичок з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Поряд із ключовими компетентностями, які є універсальними для різних дисциплін, важливими є і предметні компетенції, які відіграють вирішальну роль як окремі здібності, необхідні для ефективного виконання завдань у певній предметній галузі. Вони охоплюють спеціальні знання, цільові навички, специфічні здібності та унікальні способи мислення.

Основою компетентнісного підходу є ключові та предметні компетентності. У наукових колах існують різні точки зору щодо того, як саме слід визначати предметну компетентність.

Виділяють ієрархію компетентностей:

- *ключові компетентності* – належать до загального (метапредметного) змісту освіти;
- *загальнопредметні компетентності* – належать до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей;
- *спеціальнопредметні (предметні) компетентності* — компетентності, яких набуває людина при вивченні певного предмета упродовж конкретного навчального року або ступеня навчання.

Предметна компетентність – це досвід, який учні набувають у здобутті, розумінні та застосуванні нових знань під час навчальної діяльності з певного предмету. Предметна компетенція – це набір знань, навичок і характеристик у межах дисципліни, які дозволяють людині виконувати певні дії через її ставлення.

Предметні компетентності є похідними від окремого предмета, їх зміст і структура пов'язані насамперед з окремими компонентами змісту освіти. Вони ґрунтуються на вимогах до навчальних досягнень учнів, які зазначені в освітній програмі кожного напряму, а також на здатності учня успішно застосовувати знання та способи дій з конкретного предмета на уроці чи в ситуації.

Для того, щоб учні могли ефективно використовувати свої знання з предмета в навчальному процесі, вчитель має використовувати насамперед активні методи навчання, зокрема експериментальний, дослідницький. Засвоєння учнями фундаментальних навичок

експериментального діяльності спрямоване на використання отриманих знань у практичній діяльності, формування пізнавальних інтересів, розвиток творчих здібностей.

Хоча існують відмінності в розумінні поняття «компетентності», усі вони відображають трансформацію освіти від змістовної до орієнтації на ефективну персоніфіковану життєдіяльність кожної людини, чого не може забезпечити традиційна система освіти. Завдання людини – бути компетентним і конкурентоспроможним.

Введення концепції предметної компетентності в нормативно-правову базу та практику освіти є відповіддю на виклик, пов'язаний з тим, що учні часто демонструють високий рівень засвоєння теоретичного матеріалу, але відчувають труднощі з його застосуванням у контексті практичної діяльності та вирішення проблемних ситуацій, що виникають у реальному світі.

Важливо розуміти, що предметна компетентність – це не лише знання окремих фактів, а здатність використовувати їх у комплексі з навичками для вирішення конкретних завдань. Перш ніж починати розвивати цю компетентність в учнів, необхідно чітко визначити, з чого вона складається і що саме потрібно засвоїти. Для цього варто вивчити наукові підходи до визначення складових компетентності.

Науковці розходяться у визначенні внутрішньої структури компетентності, однак сходяться на тому, що здатність досягати значущих результатів у діяльності залежить від наявності знань і вмінь, мотивації ціннісних орієнтацій у предметній сфері, сформованості рефлексивно-оцінних умінь.

Кількість компонентів предметної компетентності різна. Проте багато підходів об’єднують такі структурні компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний.

Мотиваційний компонент предметної компетентності включає: усвідомлення значущості і цінності предмету в сучасному суспільстві; мотивацію до навчання й орієнтацію на використання цих дисциплін в діяльності, ціннісне відношення до вивчення.

Когнітивний компонент предметної компетентності можемо аргументувати рівнем знань школярів з предмета, які вони використовують для вивчення інших предметів, набуття умінь та навичок оперувати різними моделями в навчальній діяльності.

Використання набутих знань у практичній діяльності як умінь, навичок, досвіду визначає діяльнісний компонент цього виду компетентності.

Діяльнісний компонент містить володіння навичками використання алгоритмів, методів, способів, моделей у дослідницькій діяльності.

Особистісний компонент полягає у формуванні Я-концепції, ціннісних орієнтацій, усвідомленості, послідовності, раціональності, узагальненості прийняття рішень, здатності учня до вольових напружень, наполегливості, витривалості, стриманості тощо (див. *сх. 3.1).*

Схема 3.1. Елементи предметної компетентності

Ціннісна складова предметної компетентності учнів курсу «Я досліджую світ» – це система цінностей молодших школярів у сфері відносин «людина-природа», «людина-людина» і природоохоронної практики. Когнітивну (знаннєву) складову предметної компетентності учнів з курсу «Я досліджую світ» становлять предметні знання. Знання з навчального курсу є міцними і функціональними, якщо вони приведені у відповідну систему і характеризуються цілісністю. Формування в учнів системи знань – основа формування їх

цілісності. Знаннєва складова предметної компетентності курсу «Я досліджую світ» повинна відповідати Державному стандарту початкової школи, сучасному розвитку наук, інтеграції знань з різних предметів, можливостям реалізації міжпредметних зв'язків у початковій школі.

Процес формування будь-чого здійснюється у діяльності. До діяльнісних компонентів предметних умінь учнів належать уміння, навички та володіння різними способами діяльності. У процесі навчання учні постійно займаються великою кількістю видів діяльності: слухають, записують, перевіряють, порівнюють. Тому дуже важливо створити умови для того, щоб учні за допомогою різноманітних форм, методів і засобів навчання максимально розвивали свої здібності до самостійної діяльності.

Діяльнісна складова предметної компетентності учнів базується на пізнавальній і творчій діяльності учнів, зокрема спостереженні об'єктів природи та визначенні причинно-наслідкового зв'язку між явищами природи та життям людини, здійсненні пошуково-дослідницької, практичної та природоохоронної діяльності, висновків і узагальнень, створенні проєктів, що збуджують пізнавальний інтерес, розвивають спостережливість, мовленнєву діяльність.

Етапи та способи формування предметної компетентності учнів відображають певні категорії навчальних цілей. Згідно з таксономією Б. Блума, категоріями цілей навчання є: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез та оцінювання. Кожна категорія проявляється через системи дій учнів (рис. 3.2).

Набуваючи предметної компетентності, учні вчаться застосовувати отримані знання в нестандартних ситуаціях, знаходити нові підходи до вирішення завдань, використовуючи вже відомі методи, та аргументовано захищати свою позицію. У них з'являється бажання розібратися в незрозумілих явищах. Ключовим моментом у розвитку предметної компетентності є перехід від простого знання до глибокого переконання. Це означає, що засвоєна інформація починає впливати на хід думок, оцінки та дії учня, узгоджуючись з його особистими потребами та інтересами.

Схема 3.2. Категорії навчальних цілей відповідно до таксономії Б. Блума

Таким чином, предметна компетентність молодшого школяра з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» – це його особистісна якість, яка характеризується сукупністю мотивів, ціннісних орієнтацій, знань, умінь, навичок і формує здібності учня вирішувати пізнавальні, проблемні і практичні завдання у сфері відносин «людина-природа» і «людина-людина». Набуття учнями системи знань, умінь і навичок спрямовано на формування їхньої компетентності, тому предметну компетентність зазначеного курсу і шляхи її формування

потрібно розглядати як результат навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» молодших школярів.

ЛЕКЦІЯ 2.

Тема 4. Формування в молодших школярів умінь установлювати причинно-наслідкові зв'язки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Проведення спостережень, дослідів та експериментів

План

1. Формування в молодших школярів умінь установлювати причинно-наслідкові зв'язки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
2. Формування у школярів умінь проведення спостережень, дослідів та експериментів

Література

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах. Київ: Веселка, 1998. 334 с.
2. Височа. Л. М. Методика викладання природознавства: курс лекцій. Навчально-методичний посібник для студентів ОКР «Бакалавр» галузі знань 0101 Педагогічна освіта напряму підготовки: 6.010102 Початкова освіта. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 170 с.
3. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.
4. Кукалець М. В. Методика викладання природознавства у початковій школі: навчально-методичний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання студентів спеціальності «Початкова освіта»: Навч. посібник. Львів: «Новий світ – 2000», 2011. 223 с.
5. Ліннік О. О. Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ». Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 2248 с.
6. Омелян В. Організація дослідно-експериментальної роботи в гуртках еколого-натуралістичного спрямування. Рідна школа. 2008. №7-8. С. 40.

Конспект лекційного змісту

1. Формування в молодших школярів умінь установлювати причинно-наслідкові зв'язки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Здатність встановлювати та вивчати причинно-наслідкові зв'язки є важливою для кожного, хто розуміє навколишній світ. Така робота стимулює мислення дітей і активізує процес навчання. Крім того, виявлення зв'язків між предметами, явищами та подіями є важливим для формування та розвитку більшості понять у шкільному інтегрованому курсі «Я досліджую світ».

У Новому Державному стандарті початкової загальної освіти висуваються вимоги, які безпосередньо пов'язані з оволодінням учнями визначати причинно-наслідковими зв'язки: «усвідомлення різноманіття природи, взаємозв'язок об'єктів і явищ» та «встановлення зв'язків між подіями, діяльністю людини та її результатами». Визнання цієї цілісності може бути досягнуто різними шляхами, що, безумовно, передбачає формування у школярів уявлень про взаємодію організму і явищ природи, природи і господарської діяльності людини тощо.

Розкриття причинно-наслідкових зв'язків допомагає зрозуміти сутність і природу природних і суспільних явищ. Пізнавальна діяльність учнів активізується при вивченні зв'язків тіла з явищами природи, суспільством і природою і ґрунтується на аналізі різноманітних джерел знань – розповідях учителів, використанні карт, текстів з підручників, різноманітних наочних посібників, а також під час спостережень за природою.

Організовуючи діяльність по встановленню причинно-наслідкових зв’язків, необхідно дотримуватися певного алгоритму:

1. Створюйте проблемні ситуації і дозволяйте учням зіткнутися з протиріччям між існуючими явищами та новими фактами.

2. Заохочуйте учнів молодших класів пропонувати та висловлювати власні ідеї та припущення, а також розвивати гіпотези через групові дискусії.

3. Орієнтувати учнів на усвідомлення практичної значущості засвоєних знань.

Ще однією важливою умовою виховання вміння встановлювати причинно-наслідкові зв’язки є організація діяльності відповідно до учнівських навичок. У початковій школі формування цього комплексу знань пов'язане з повторенням вивченого матеріалу і свідомим відбором учнями знань, які необхідно зіставити з новими фактами, тобто встановленням причинно-наслідкових зв'язків.

Причинно-наслідкові зв'язки виражають відносини причини й наслідку між природними і соціальними об'єктами, явищами, подіями. При цьому один об'єкт, явище чи подія, будучи причиною, за певних умов породжує наслідок (інше явище, подію або зміни в іншому об'єкті).

Емпіричні та причинно-наслідкові зв'язки, що вивчаються у шкільному курсі «Я досліджую світ», поділяють:

- ✓ **за просторово-часовими характеристиками:**
  - *просторові* (північ – низькі температури, південь – тепло);
  - *часові* (зима – весна – літо – осінь; день – ніч);
- ✓ **за структурою:**
  - *двокомпонентні* (сонячне тепло – поведінка комах; хижак – жертва);
  - *ланцюги* (Сонце – температура поверхні Землі – температура повітря – життя рослин, тварин; листя дерева – тля – сонечко);
  - *мережеві* (переплетення харчових ланцюгів в екосистемах);
- ✓ **за спрямованістю:**
  - *односторонні* (вплив сонячного світла на розвиток рослин);
  - *двосторонні, взаємні* (взаємовплив: рослин і ґрунту; гриба і дерева).
  - *прямі* – простий зв'язок, який представлено двома компонентами. У такому зв’язку одна причина породжує один наслідок, тобто один компонент зв'язку впливає на інший. Наприклад, «лід легше від води —> крижина плаває на поверхні річки»; «висота сонця —> довжина тіні від предмета». Модель зв'язку: П —> Н;
  - *послідовні* – прості зв'язки, у яких будь-яке явище (подія), що відбувається, має свою причину виникнення і, у свою чергу, саме породжує наслідок, тобто складає послідовний ланцюжок: «причина – явище (подія) – наслідок». їх приклад *у* початковій школі може бути такий: «Земля обертається навколо своєї осі — зміна дня і ночі —> спосіб життя живих організмів». Модель зв'язку: П —> Я (Н) —> Н,

де П – причина

Я – явище (причина)

Н – наслідок.

У початковій школі вивчаються зв'язки складнішої структури за кількістю компонентів: «Сонце —> температура поверхні Землі —> температура повітря —> життя живих організмів»; *послідовні складні* зв'язки. У зв'язку із цим явище породжується однією (або кількома) причинами, тягне за собою кілька (або один) наслідок: «перегній + наявність мінеральних речовин + розпушування + полив —> родючість ґрунту —> урожайність». Модель зв'язку: П / або $П_1 + П_2 + Пn$ —> $Н_1 + Н_2 + Нn$ / або Н,

де П, $П_1$;.. $П_2$,.. $Пn$ – причина;

Н, $Н_1$, $Н_2$,.. Н*n* – наслідок.

Учням простіше зв’язати причину з наслідком, ніж зв’язати наслідок із причиною. Це проілюстровано тим фактом, що прямий зв’язок здійснюється від причини до наслідку, а від наслідку, який спричинив причину, цей зв’язок представлений опосередковано, оскільки причина, яка призвела до наслідку, може бути викликана кількома різними причинами, які необхідно оцінити, щоб визначити відповідну причину. В результаті учневі набагато простіше відповісти на запитання: «Що станеться, якщо рослину не поливати?», ніж на питання: «Чому ця рослина засохла?».

Здатність розуміти зв’язок між причиною та наслідком на основі попередніх знань, які передбачають майбутні події, вважається одним із компонентів інтелекту, а саме логічного мислення. Довгий час вважалося, що логічне мислення притаманне тільки людям. Проте в ході численних досліджень було помічено, що деякі тварини (щури, мавпи) також мають зачаток логічного мислення, тобто здатні відрізняти випадковий зв’язок від причинно-наслідкового.

Завдання вчителя початкової школи полягає в тому, щоб розширити словниковий запас учнів, навчити їх використовувати відповідні граматичні структури, навчити їх використовувати синтаксичні моделі міркувань, обґрунтовувати свої аргументи та захищати свої твердження. Недостатній ступінь сформованості дітей міркування негативно позначиться на подальшому розвитку їх мовленнєвих здібностей, останні формуються лише через інтуїтивний досвід мовлення дітей.

Для розуміння причинно-наслідкових зв’язків дуже важливо, щоб учні не просто запам’ятали причинно-наслідкові зв’язки та залежності, а натомість розуміли внутрішній зв’язок між ними. Процес розвитку вміння встановлювати причинно-наслідковий зв’язок починається в початковій школі, це буде досягнуто за допомогою схем. На першому кроці студенти повинні усвідомити необхідність причинно-наслідкового зв’язку. Таким чином, вони визнають, що причина будь-якого наслідку є основою.

На другому етапі учні повинні зрозуміти особливість причинно-наслідкового зв'язку, тобто визнати, що кожен факт має унікальну причину.

На третьому етапі процес формування здатності учнів розуміти зв'язок між причиною і наслідком передбачає розвиток уявлення про те, що причини факту приховані (невиявлені). Необхідність цього етапу пояснюється тим, що бувають випадки, коли справжні причини події приховуються від учня. Часто це призводить до того, що діти беруть на себе головну, суттєву роль у явищах замість головної, суттєвої причини. Схема допомагає учням усвідомити, що хоча ця інформація може походити від низки причин, справжня причина завжди присутня.

Важливо зазначити, що кількість зв’язків у процесі вивчення предмета «Я досліджую світ» у початковій школі має збільшуватися.

У процесі встановлення причинно-наслідкового зв’язку молодші школярі відповідають на два запитання: «Чому це сталося?», «Що буде, коли...?» У першому сценарії буде шукатися причина, у другому – наслідок. Важливо, щоб учні розпізнавали причини конкретної події (явища), а не шукали одну причину, а якщо йдеться про комплекс причин, бачили всі можливі наслідки. Правильність і точність асоціацій, а також науковість об'єднуючої інформації залежить від ступеня врахування всіх компонентів ланцюга, розкриття інформації про причину і наслідок і зв'язування причини і наслідку один з одним.

Розвитку вміння встановлювати причинно-наслідкові зв’язки в початковій школі сприяє засвоєння зв’язків, наявних у тексті підручника чи в розповіді вчителя, які всі заздалегідь створені та базуються на аналізі інформації, що спонукає до самостійного мислення та висновку. Іншим аспектом розвитку цього вміння є те, що його рекомендується формувати від ідентифікації асоційованих зв’язків (безпосередній простий зв’язок), який можна створити з життєвого досвіду учнів, до відносин, які складаються з багатьох

компонентів і призводять до складної структури. Створюючи ці асоціації, важливо навчити дітей подавати їх у формі наочно-образного уявлення. Така фіксація полегшить аналіз обґрунтованості висновків, систематизує досліджуваний матеріал.

Алгоритм роботи на уроці зі встановлення причинно-наслідкових зв'язків складної структури:

- осмислення явища (події), виявлення його істотних ознак;
- установлення можливих причин виникнення явища, визначення науково правильних;
- припущення можливих наслідків явища;
- графічне пред ставлення зв'язків у вигляді моделі, привернення особливої уваги до напрямку стрілок;
- аналіз побудованої моделі, обґрунтування висунутих припущень і формулювання висновків про їх правильність.

Цей формат уміння виводити причинно-наслідкові зв’язки передбачає отримання учнями більш простих умінь:виділяти в предметах властивості:

- визначати спільні та відмінні властивості предметів;
- визначати в предметах істотні та неістотні ознаки;
- розрізняти необхідні і достатні ознаки предметів;
- установлювати видо-родові зв'язки;
- формулювати найпростіші висновки.

Організація роботи вчителя та учнів на уроках з формування уявлень про причинно-наслідкові зв'язки. Рекомендується вчителю спостерігати за засвоєнням учнями зв’язків у тексті книги, спрямовувати та підтримувати їх у прагненні самостійно створювати зв’язки між предметами та явищами в нових, раніше незнайомих ситуаціях. Плануючи урок, учитель виявляє причинно-наслідкові зв’язки природних явищ, визначає мету уроку, підібраний навчальний матеріал допоможе з’ясувати основні зв’язки, а методичну базу використовуватиме для вивчення матеріалу.

Як правило, у початковій школі під час уроків формуються емпіричні зв’язки, причина яких невідома. Наприклад, учні розуміють пори року, розуміють, що на півночі холодно, а на півдні тепло, але чому це так, багато учнів досі не знають. Вони мають прямий зв'язок з емпіричними даними. Він перетворюється на причинно-наслідковий зв’язок лише після того, як учні створюють і розпізнають інші зв’язки, наприклад, залежність температури поверхні Землі від кута падіння сонячного світла.

Установлення школярами зв'язків лише на емпіричному рівні приводить до того, що вони часто плутають причину і наслідок явищ, що вивчаються, та роблять неправильні висновки.

Незважаючи на значну важливість причинно-наслідкових зв’язків, викладачі часто пропонують учням лише відтворити знання про причину, які вони мають, замість того, щоб приділяти увагу розвитку вмінь самостійно встановлювати причинно-наслідкові зв’язки. Це негативно позначається на якості знань учнів. При дослідженні взаємозв'язків доцільно звернути увагу на перехід від емпіричного до причинно-наслідкового рівня розуміння (усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку у виявленому зв'язку).

Процес розпізнавання зв’язків можна здійснити, не пояснюючи учням, що вони вивчають зв’язки, і не використовуючи саме слово «зв’язки».

Універсальним прийомом виявлення зв'язків є порівняння. Завдяки порівнянню учні дізнаються, що світ навколо них складається з пов’язаних компонентів. Наочно показати зв'язки у природі допомагають таблиці, схеми, стінні картини, слайди, кінофільми *(рис. 3.2)*.

Під час навчально-дослідницької діяльності для виявлення зв'язків між об'єктами, що вивчаються, використовується побудова графіків. Важливо пам’ятати, що більшість природних і соціальних подій не пов’язані безпосередньо, а, наприклад, мають кореляцію з

іншими подіями. Зміна в одному показнику не завжди безпосередньо відповідає зміні в іншому, на саме явище також впливають інші фактори, які не враховуються в цьому сценарії.

Рис. 3.2. Зразки завдань з підручників «Я досліджую світ» для 1-2 класів

Виняткову роль у розвитку стилю причинно-наслідкового мислення учнів відіграють логічні завдання. Щоб спрямувати диференційовану, багаторівневу, індивідуалізовану (персоніфіковану) роботу учнів, з метою розвитку в них компонентів причинно-наслідкового стилю мислення, рекомендується використовувати рішення та самостійне створення умов для розрахункових завдань причинно-наслідкового характеру, використовуючи власний досвід, статистику та натуральні числа, а також факти з навколишнього середовища. Приклади вищезазначених завдань у 1-2 класах наведено на *рис.3.3*

Рис 3.3. Приклади завдань на логіку з підручників «Я досліджую світ» для 1-2 класів

Плануючи урок, учитель повинен враховувати логічну послідовність питань. Уявімо порядок запитань, які стосуються теми «Пори року. Осінь»:

- Яка основна ознака характеризує настання осені? *(Зниження температури повітря, похолодання).*

- Від чого залежить, холодно чи тепло у природі? *(Від Сонця).*
- Як змінилася висота Сонця восени? *(Сонце рухається низько).*
- Як зміна висоти Сонця впливають на тривалість світлового дня? *(Тривалість дня стає коротшою).*
- Як зміна висоти Сонця і тривалість світлового дня впливають на зміну температури повітря? *(Стає холодніше).*

Правильно побудована система запитань сприяє асоціації природних об'єктів з явищами, що відбуваються. Діти визнають, що головною ознакою осені є зниження температури. Це викликано підвищенням висоти Сонця, що призводить до зменшення тривалості світлового дня. Вибудовується перша частина моделі причинно-наслідкових зв'язків.

Ось початок моделі причинно-наслідкових зв'язків до теми «Осінь» *(сх. 3.3).*

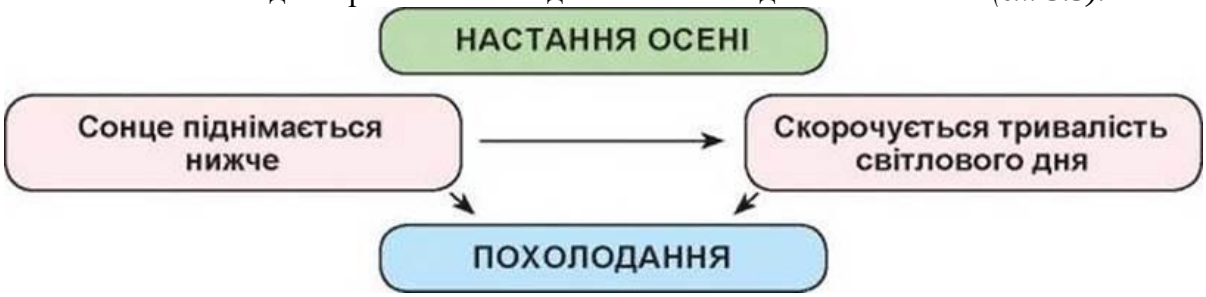

Схема 3.3. Початок моделі причинно-наслідкових зв'язків до теми «Осінь»

На основі спостережень під час екскурсії учні говорять про зміни в неживій природі (небо часто вкрите хмарами, часто йде дощик, холодна вода у водоймах, і ґрунт стає холоднішим).

- Від чого залежать такі зміни в природі? *(Настало похолодання).*
- Зміни в неживій природі відображаються на всіх об'єктах природи. На що впливають такі зміни? *(На рослини, тварин, на життя людини).*
- Що змінюється в рослинному світі? *(У листяних дерев листя жовтіє, поступово опадає, трави сохнуть, плоди та насіння опадають).*
- Як впливають зміни в рослинному світі на життя тварин? Що відбувається з комахами, птахами, звірами? *(Зменшується кількість комах, відлітають у теплі краї птахи, які харчуються рослинами, рослиноїдні звірі роблять запаси на зиму).*
- Чому ще відлітають птахи? *(Замерзають водойми, у яких теж є корм птахів).*

- Що ще змінюється в житті тварин? Від чого це залежить? *(У тварин починається линяння, шерсть густішає, тому що стає холодніше; змінюється колір шерсті, тому що скоро випаде сніг).*

Аналогічно обговорюються осінні зміни в житті людини. Діти в школі визначають, що зміни рослинного світу викликані зниженням температури повітря, ґрунту та водойм. Зміни в неживій природі й рослинному світі визначають зміни й у світі тварин та житті людини. Діти доповнюють модель причинно-наслідкових зв'язків, що відбуваються восени. Ось як це виглядає *(сх. 3.4).*

Схема 3.4. Модель причинно-наслідкових зв'язків до теми «Осінь»

Подібним чином можна присвятити зусилля щодо встановлення зв'язку між причиною та наслідком у зимовий та весняний сезони. Це сприятиме розвитку усвідомлення та розуміння сезонних змін, які відбуваються.

Подібним чином можна присвятити зусилля щодо встановлення зв'язку між причиною та наслідком у зимовий та весняний сезони. Це сприятиме розвитку усвідомлення та розуміння сезонних змін, які відбуваються.

У такій системі запитань учитель не акцентує увагу учнів на поняттях «причина», «наслідок», «зв'язки», однак доцільно їх увести і приділити увагу цій термінології. Важливо систематично навчати дітей виявляти причину і наслідок.

Аналогічний ланцюжок запитань вибудовується, наприклад, навколо теми «Як насінина стала соняхом» *(рис. 3.4.).*

Рис 3.4. Зразок завдання за темою «Як насінина стала соняхом»

Прогнози того, що може статися з явищами (подіями). Дітям це заняття подобається, тому подібні завдання вони можуть отримувати з першого класу. Наприклад, при вивченні теми курсу «Я досліджую світ», яка присвячена зміні ролі дитини «Я – учень», можна встановити зв'язки з іншими дітьми: «Отже, в школі я буду... Вдома я буду...». У цьому ж класі учням пропонується взяти участь у таких заходах: відкритий кран з водою; праска, яка знаходиться під напругою; рослина, яка не поливалася, або рослина, що знаходиться в темному місці. У підручниках є запитання, які пропонують дітям передбачити наслідки цього типу життєвого досвіду: «На що перетвориться вода, коли її сильно нагріти?», «Що станеться з водою, коли вона замерзне?», «Що може статися?», «Які вчинки і їх наслідки?» тощо *(рис. 3.5).*

Рис. 3.5. Зразок завдання на прогнозування наслідків

Виявлення причини явищ (подій). Дітям простіше передбачити наслідки тієї чи іншої події (явища), ніж шукати причину. Щоб навчити дітей цьому таланту, зрозумівши причину, можна ініціювати питання протилежного типу: «Чому сталася ця подія?» Наприклад: «Чому сталася пожежа в квартирі?» Учитель може почати використовувати поняття причини та наслідку. Далі, не враховуючи вже виявлені причинно-наслідкові зв'язки, дітям пропонується висунути гіпотезу: «Чому річка замерзла і випав сніг? Чому влітку не можна зліпити сніговика?» (тема «Пори року. Зима»); «Чому сніг розсіюється і починається крижина?» (тема «Пори року. Весна»). Відповіді на ці питання сприятиме життєвий досвід дітей (див. також рис. *3.6).*

Рис. 3.6. Зразок завдання на висунення припущень

Уже в 1 класі з дітьми можливо встановлювати зв'язки, що складаються з кількох компонентів. Наприклад, урок «Що потрібно рослинам для життя» передбачає виявлення умов зростання рослин (див. *рис.* 3.7):

Рис.3.7. Зразок завдань на встановлення зв'язків, що складаються з кількох компонентів

- Що (які чинники) впливають на ріст рослин?

Передбачте, що відбудеться, якщо:

- кімнатну рослину не поливати впродовж місяця *(рослина засохне і помре);*
- температура повітря на вулиці, де росте рослина, упродовж тижня знизиться на 10 градусів *(припиниться ріст рослини);*
- вдарять морози (ранкові заморозки);
- підживлювати рослини корисними речовинами (добривами);
- ґрунт під рослиною розпушувати;
- полоти бур'яни біля культурної рослини тощо.

З опорою на ілюстрацію діти встановлюють причини росту рослин *(сонце, ґрунт, вода).* При цьому можна змоделювати умови доброго врожаю (див. *рис.3.8).*

Рис.3.8. Зразок завдання на встановлення причини

Робота з правилами. У підручниках містяться правила, які також можна ефективно використовувати для формування вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та спонукати дітей робити висновки. Наприклад, використати прийом «мозкового штурму» (збір ідей та думок щодо проблеми та спроба їх аналізу та систематизації) можна так.

Учитель: Порівняйте зображення міста й села (або: порівняйте враження від екскурсій до міста чи села).

Діти: ...

Учитель: Чому в містах будують багатоповерхові будинки? (тема «Місто»),

Після самостійного пошуку дітьми відповіді на запитання *(численне населення в містах впливає на будівництво багатоповерхівок)* доцільно прочитати правило в підручнику.

Можна проводити роботу зі встановлення причинно-наслідкового зв'язку після ознайомлення з правилом.

Тема «Я і моя сім'я»: у підручнику міститься правило: «Сім'я буде жити щасливо, якщо всі в ній допомагатимуть одне одному». Перед ознайомленням з правилом учні

обговорюють сімейні цінності взаємодопомоги, під керівництвом учителя моделюють цей процес, а педагог пропонує їм правильно визначити напрямок стрілки на схемі. Така робота сприятиме формуванню розуміння того, який характер досліджуваних зв'язків, і усвідомленню значущості певного напрямку зв'язків.

Доцільно використовувати завдання на продовження/доповнення висловів: *«Якщо ..., то ...», «..., якщо ...», «..., оскільки ...», «..., тому що ...», «Щоб ..., потрібно ...».* Наприклад: «Якщо інша людина розповість тобі те, що знає, то ти отримаєш її знання»; «Якщо ви поділите одне з одним знаннями, то кожен буде знати більше»; «Разом ви можете зробити те, що не під силу кожному з вас окремо». Одночасно з формуванням зв'язків діти міркують про моральні цінності (дружба, співпраця). Одночасно слід враховувати, що треба не формально читати вислови, а обговорювати з дітьми і виявляти, «що буде, коли», «чому».

Читання та аналіз готової інформації (тексту, таблиці тощо). Для формування елементарних умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах, таблицях (у т.ч. медіатекстах) доцільно використовувати, окрім поліграфічної продукції, такі види медіатекстів, як малюнки, світлини, комікси, дитячі журнали, мультфільми тощо.

У контексті реалізації компетентнісного підходу навчання має відбуватися в процесі активної розумової діяльності, що сприятиме усвідомленню та підвищенню міцності знань. Значення цього поняття є першочерговим у навчально-методичній організації навчання. Він присвячений практиці застосування знань, ідей і поведінкових здібностей у реальних ситуаціях. Обмежений релевантний досвід учнів зумовлює необхідність постійної участі та аналізу їхніх вражень, потреби спиратися на результати досліджень предметів і явищ їхнього найближчого оточення.

Найчастіше діти погано оперують істотними ознаками тварин. Тому від самого початку навчання у 1 класі їм пропонується для розгляду готова таблиця (тема «Рослини і тварини»). Можна скласти модель зарахування тварини до певного класу: якщо 6 ніг, то комаха; 8 ніг – павук тощо. А далі провести практичну роботу з розрізними картками з використання моделі. Наприклад, учням пропонується за істотними ознаками встановити, чому коник і джміль мають таке забарвлення (див. *рис. 3.9).*

Рис. 3.9. Зразки завдань на визначення істотних ознак об'єкта

Робота з прислів'ями. На сторінках підручників міститься багато прислів'їв, також можна вводити їх додатково залежно від змісту уроку. Аналізуючи прислів'я, важливо звертати увагу школярів, що є причиною, а що – наслідком. Наведемо приклади прислів'їв: «Буде дощ – будуть і грибки», «Багато снігу – багато хліба», «Поспішиш – людей насмішиш» тощо (див. рис. 3.10).

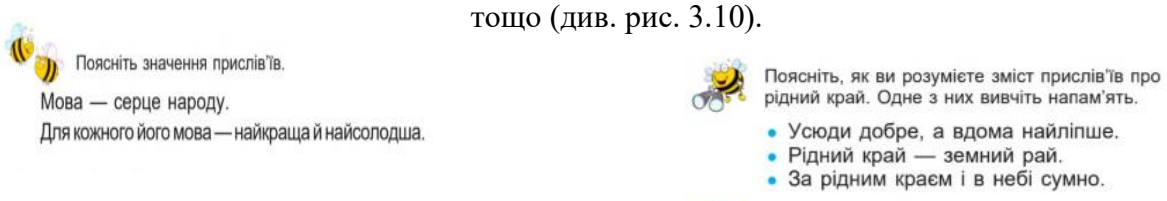

Рис. 3.10. Зразки прислів'їв

Проблемні запитання на початку уроку. Подана організація роботи передбачає використання вчителем методів для розвитку здатності встановлювати причинно-наслідкові

зв'язки вивченого або зроблених висновків. Сучасні підручники створюють для цього багато можливостей: на початку уроку ставляться задачі, тема формулюється як задача, а її розв'язанню присвячується весь наступний урок. Наприклад, є питання, яке стосується тварин і людей: «Чому тварини і люди не можуть існувати без рослин?» (тема «Світ, який мене оточує»).

Коли дитина починає знайомитися з термінологією «причина і наслідок», можна використовувати більш складні завдання: відновити послідовність складових у причинно-наслідковому ланцюжку; пов'язувати причини та наслідки в стовпчик; заповнити прогалини в моделі відносин; вирішувати логічні проблеми в контексті причини та наслідку тощо.

Учні також повинні усвідомлювати, що правильне ставлення людини до природи, раціональне використання та охорона природних ресурсів можливе лише через знання законів природи, які виявляються в найосновніших причинно-наслідкових зв'язках. Їхнє точне розуміння також має велике значення для наукової точки зору.

Розуміння учнями причини виникнення події та особливостей перебігу подій (процесів, явищ) змінюється з часом, поповнюється новою інформацією, набуттям повсякденного досвіду, відповідних віку первинних теоретичних знань і обмежується підвищенням загального інтелектуального розвитку учня. У результаті змінюється ступінь доступу до внутрішньої сутності процесу (події), ця інформація приховується від безпосереднього чуттєвого сприйняття.

Вивчення курсу «Я досліджую світ» відкриває різноманітні можливості для систематичного і цілеспрямованого формування в молодших школярів умінь розпізнавати й описувати причинно-наслідкові зв'язки в навколишньому природному та соціальному світі. У І циклі навчання вчитель створює основу для додаткових зусиль, які призведуть до кращого розуміння більш складних навчальних матеріалів. Пізніше, під час ІІ-го циклу навчання (3-4 класи), учні усвідомлюють складні теоретичні співвідношення: *«Як виникає вітер? Як утворюються хмари? Чому вода в річці не кінчається? Як народжуються гори? Як гори перетворюються на рівнини? Чому в тундрі багато води? Чому екосистема може довго існувати без сторонньої допомоги?»* тощо.

Набуття та розвиток здатності знаходити причинно-наслідкові зв'язки нерозривно пов'язані з умінням учнів читати. Ця здатність важлива не лише для успішного навчання, але й у подальшому житті. Розуміння текстів, пошук, інтеграція та оцінка інформації в них можуть бути проблематичними як для студентів, так і для експертів під час читання літературних творів, документів, новин та інших текстів.

Створення причинно-наслідкових зв'язків – це складний процес, який передбачає розуміння законності навколишнього світу, заснований на виконанні логічних дій, які аналізують, синтезують, порівнюють, узагальнюють і систематизують інформацію. Учень підвищує свою здатність розуміти та пояснювати процеси, явища та закономірності. Крім того, він розвиває здатність використовувати численні джерела інформації, відтворювати, проводити експерименти та дослідження. В основі загального підходу до вивчення природничих дисциплін у середній та старшій школі ляжуть дії, які дитина здійснювала на предметі курсу «Я досліджую світ», які мали універсальний характер.

2. Формування у школярів умінь проведення спостережень, дослідів та експериментів

Значення дослідницького методу в процесі пізнання навколишнього світу є першочерговим, оскільки він реалізує пошукову діяльність учнів з метою розвитку їхньої творчої індивідуальності, отримання конкретних і образних уявлень про навколишній світ, отримання фактичних знань, які є основою для глибшого розуміння причинно-наслідкових зв'язків в учнівському середовищі.

Під час виконання дослідницького методу у молодших школярів формуються практичні вміння та навички, вони виявляють властивості об'єктів та їх оточення під час виконання методу. Діти також мають можливість розвивати науковий погляд на навколишній світ, а саме:

- навколишній світ реально існує, і людина може його пізнавати;
- об'єкти і явища природи між собою пов'язані;
- природа є цілісним об'єктом;
- навколишній світ змінюється у просторі та з плином часу.

Процес реалізації дослідницького методу з метою досягнення пізнання зумовлює необхідність використання цих прийомів і способів («методів»), пов'язаних із природознавством, а саме: через спостереження, дослідження, експерименти, психологічні та вікові особливості учнів.

Спостереження як метод пізнання навколишнього світу. Людина пізнає навколишній світ шляхом власних безпосередніх спостережень. Всім відомо, що після дня настає ніч, вода на вогні закипає і замерзає на морозі, магніт сприяє притяганню металевих предметів і т. д. Ці та інші спостереження сприяють встановленню фактичних відомостей (наприклад, всі предмети в сонячний день мають тіні), за певних умов узагальненню інформації, формулюванню загальних висновків і їх перевірці.

Процес пізнання дитиною навколишнього середовища починається з емоційного сприйняття сенсорної інформації, яка походить від безпосереднього сприйняття предметів і явищ за допомогою органів чуття.

Проте, спостереження не завжди точні, що вимагає проведення спеціальних експериментів. Експерименти відрізняються від спостережень, оскільки вони проводяться в умовах, які є штучними, дотримуючись стратегії попереднього планування та з підготовленими інструментами. Під час дослідів також проводять вимірювання. Наприклад, недостатньо знати, що залізо розширюється при нагріванні, важливо також дізнатися, наскільки воно буде розширюватися, це буде враховуватися при створенні мостів, проектуванні машин і монтажі каркасів для будівництва висотних будинків.

Тому методичні прийоми спостережень визначаються на психологічному рівні через емоційне переживання, сприйняття, стійку увагу, що, у свою чергу, сприяє формуванню вміння спостерігати. *Спостерігати* — означає не лише дивитися на предмет (об'єкт), а й бачити його відмінні риси, ознаки, властивості, що допомагають формувати образи (уявлення).

Спостереження – це дослідження, яке передбачає спостереження за чимось з метою вивчення. Результат роботи фіксується на носії інформації для подальшого аналізу. Вести спостереження можна без обладнання, а також із застосуванням спецзасобів.

Розрізняють **фенологічні** та **метеорологічні спостереження.** Вони вимагають аналізу натуралістичних даних, пов'язаних із сезонними змінами кліматичних умов, які є звичайними протягом року. Ознаки весни, літа, осені, зими, випадання першого снігу, пробудження рослин, початок цвітіння, дозрівання плодів і ягід, перельоти і вильоти птахів і т. д. Вивчення поведінки рослин називається фітофенологічним, а тварин – зоофенологічним.

Фенологічні спостереження прості, не потребують складного обладнання і цілком доступні кожному, їх можна вести як в одноденних, так і в багатоденних походах. Та найцінніші результати фенологічних спостережень тоді, коли є можливість тривалий час спостерігати за тими самими об'єктами протягом року. Зібрані в таких походах і на екскурсіях відомості разом з даними про метеорологічні явища дають змогу судити про особливості місцевого клімату й погоди.

Результати спостережень заносять до спеціального фенологічного журналу (щоденника) у такому порядку: дата настання сезонних явищ у житті рослин або тварин, місце спостереження, метеорологічні відомості (погода, температура повітря, опади та інші

атмосферні явища), гідрологічні умови (розлив, замерзання і скресання річки), характер і температура ґрунту, фенологічні явища; зазначають прізвище, ім'я та по батькові спостерігача.

У короткій характеристиці в щоденнику вказують: а) географічне положення ділянки, що спостерігається (широта, довгота, висота над рівнем моря та інші відомості, які допоможуть точно визначити її місцезнаходження); б) рельєф місця спостереження; в) загальний характер навколишньої місцевості (гориста, горбиста, порізана ярами, рівна, заболочена тощо); г) характер ґрунтів ділянки, що спостерігається; ґ) характер підстильної поверхні; д) захищеність місця спостереження від вітру; е) характер рослинності; є) вплив діяльності людини.

Рекомендується спостерігати невелику кількість характерних для однієї місцевості рослин і тварин, але обов'язково стежити за їхнім розвитком протягом весни, літа та осені. Уривчасті, епізодичні спостереження навіть за великою кількістю природних об'єктів мають меншу цінність.

Фенологічні спостереження доцільно вести якомога частіше, особливо навесні, найкраще – у першій половині дня, у час, коли розцвітає більшість рослин, а тварини найбільш активні. У рослин і тварин цікаво спостерігати явища, які чітко розрізняються за порами року, окремими періодами та фазами. Так, у рослин це фази розпускання бруньок, першого листя, поява пуп'янків суцвіть, цвітіння, дозрівання насіння, плодів, початок осіннього забарвлення листя, початок і кінець листопаду; у птахів – приліт, відкладання яєць, поява пташенят та покидання ними гнізда, відліт тощо. Частота фенологічних спостережень залежить від пори року, характеру місцевості, стану погоди. Якщо, скажімо, на рівнинній місцевості досить провести спостереження раз на день, то в горах, де кліматичні умови різко змінюються з висотою, рекомендується проводити спостереження кілька разів на день.

Об'єктами фенологічних спостережень можуть бути тільки здорові, сформовані екземпляри рослин, що не зазнали впливу з боку людини і тварин. Фенологічні явища залежать від стану погоди, а тому бажано поєднувати фенологічні спостереження з метеорологічними.

Метеорологічні спостереження – це вимірювання та якісні оцінки метеорологічних величин, таких як температура та вологість повітря, атмосферний тиск, швидкість і напрямок вітру, кількість і висота хмар, кількість опадів тощо.

Проводячи фенологічні спостереження за сезонним розвитком природи, юні дослідники одержують об'єктивний матеріал для пізнання відмінностей у природних умовах різних місць. Спостереження за фазами розвитку рослинності дають багатий краєзнавчий матеріал, адже строки періодичних явищ природи добре відображають відмінності в. типах місцевості.

Для оцінки природних умов свого краю важливе значення має записаний зі слів місцевих жителів календар природи і сільськогосподарських робіт, який правильно відображає характерні особливості природи та господарську діяльність людини. Ось чому юних дослідників не можуть не цікавити такі факти, як утворення перших проталин, сходження снігового покриву, зникнення останніх снігових заметів, снігопади та приморозки після сходження снігового покриву, осінні приморозки, перші снігопади, поява снігового покриву. Учні цікавляться також строками посівною кампанією, косовицею, доглядом за рослинами в період їх росту, збиранням сільськогосподарських культур, умовами їх збирання та зберігання, відгоном худоби на гірські пасовища тощо. Такі спостереження мають практичне значення. Наприклад, на їх основі визначають оптимальні строки проведення тих чи інших сільськогосподарських робіт, саджання лісу, збирання насіння, грибів, ягід, риболовлі, мисливського промислу, а також запобігають масовому розвитку шкідників.

Спостереження слід розпочинати з використанням методичних прийомів навчання учнів саме вміння спостерігати. На першому етапі під час визначення мети (цілей) та місту спостереження дітям потрібно показати, наприклад, роль органів чуття в пізнанні навколишнього світу (тема «Органи чуття – наші помічники», див. *рис. 3.11).* Важливо ознайомити дітей з кожним з органів чуття, його функціями; як з його допомогою можна визначити ознаки та властивості об'єктів живої і неживої природи, предметів і об'єктів, створених руками людини.

Рис.3.11. Завдання на спостереження за темою «Органи чуття – наші помічники»

На третьому етапі школярам повідомляються завдання, які треба виконати під час проведення спостереження. Наприклад, потрібно визначити істотні ознаки пори року, тобто ті, які повторюються з року в рік.

Другим етапом треба обрати об'єкти спостережень. Важливою умовою проведення спостереження є чітка класифікація об'єктів спостережень: на об'єкти неживої і живої природи і пов'язані з ними – стан погоди, водойми, рослини, тварин тощо.

Спостереження за станом природи дозволить виявити доступні для учнів взаємозв'язки між об'єктами та явищами, наприклад:

- похолодання восени – причина листопаду;
- танення снігу, льодохід – потепління;
- відліт птахів восени пов'язаний зі зникненням комах тощо.

Спостереження дає важливий матеріал для узагальнень, можливість накопичувати знання і стає першою сходинкою пізнання у використанні дослідницького методу.

Під час узагальнення вчителю рекомендується використовувати дидактичні прийоми, які змусять дітей аналізувати, синтезувати отриману під час спостережень інформацію (факти). Серед таких методичних прийомів: виявлення ознак, порівняння, постановка проблеми, висновки, узагальнення. Наприклад, система запитань, що дозволяє спрямувати пізнавальну діяльність учнів на виявлення ознак пори року:

Як ми дізнаємося, що настала осінь?

За якими ознаками ти можеш розрізнити листя різних дерев?

(Порівняння). Що буває тільки взимку? А чого взимку не буває?

(Установлення причинно-наслідкових зв'язків). Чому тане сніг? Чому гойдаються дерева?

(Проблемні запитання.). Як ти можеш довести, що взимку у природі настає спокій? У якому стані влітку перебувають тварини, рослини?

Для узагальнення результатів спостережень учні лічать кількість днів: похмурих і ясних, з опадами і без, теплих і холодних тощо.

Використовуючи інтегрований підхід у навчанні, можливо використовувати спостереження в навчальному процесі на уроках мистецтва, особливо під час виконання замальовок або розфарбовування малюнків, об'єктів і явищ з пам'яті або з натури (якомога

ближче до оригіналу). Малюнки можуть виконуватися на різні теми, наприклад: «Птахи взимку», «Рослини восени» тощо.

Бесіди за результатами спостережень сприяють розвитку зв'язного мовлення. Суттєво підвищується ефективність спостережень за умови, якщо учні фіксують (записують) їх результати. Фіксування спостережень є бажаним, тому з перших днів організації спостережень варто навчити дітей прийомів фіксування результатів (у т.ч. до календаря природи).

Приклади завдань, де провідною діяльністю є спостереження (див. *рис. 3.12).*

Рис. 3.12. Завдання на спостереження

Досліди та експерименти як прийоми пізнання світу молодшими школярами. Метод, який дає змогу набути нові знання за допомогою проведення досліду (експерименту), називають *експериментальним.* Цей метод є одним з основних способів отримання наукових знань. Запровадження дослідницького методу в освітній процес передбачає використання *методу дослідів.* Та важливо мати на увазі, що досліди, які проводять на уроках або вдома, – це навчальні досліди. Вони відрізняються від дослідів, які проводять у наукових лабораторіях.

Досліди – це дослідження, за яких об'єкти поміщають у штучно створене або натуральне (природне) середовище, а дослідник вступає з досліджуваним предметом в активну взаємодію. У процесі дослідів підтверджується або спростовується гіпотеза, вибудувана на основі наявних теоретичних даних. Цінність дослідів полягає у сприянні розумінню явищ, що відбуваються у природі; виявленні причинно-наслідкових зв'язків; у доступній для учнів формі ознайомленні із законами природи.

Досліди передбачають:

- можливість відтворювати явища природи, визначати особливості об'єктів у штучних умовах (поза безпосереднього спілкування з природою);
- створення спеціально підготовлених умов для їх проведення;

- формування вміння порівнювати (співвідносити) явища і процеси, що відтворюються у дослідах, та ті явища, що можуть відбуватися в природних умовах, а далі робити узагальнення та висновки.

Наприклад, на основі дослідів визначають, що танення снігу й льоду відбувається під впливом тепла. Діти спостерігають за таненням снігу і льоду в природних умовах, визначають причину явища (сніг починає танути з настанням теплих днів, коли Сонце сильніше нагріває поверхню Землі).

За рівнем пошукової спрямованості, а одночасно – і за рівнем мисленнєвої діяльності школярів виокремлюють такі рівні організації дослідів:

Ілюстративний рівень. Дослід у цьому випадку є лише ілюстрацією до поданого вчителем матеріалу. Діти в організації і проведенні досліду участі не беруть.

Репродуктивний рівень. Після проведення досліду у класі педагог може запропонувати дітям повторити його вдома, але з іншим матеріалом. У цьому випадку відбувається просування до дослідження, оскільки діти самостійно проводять дослід і підтверджують достовірність отриманого раніше знання.

Проблемно-пошуковий. У цьому разі педагог ставить проблему (питання) і сам за допомогою досліду вирішує її. Учні слідкують за ходом роздумів учителя, спостерігають за його діями. За рівнем мисленнєвої діяльності цей варіант проведення досліду дещо вищий від попередніх, але, як і в першому випадку, самі учні не беруть участі в його проведенні.

Частково-пошуковий рівень. Учитель організовує дослід таким чином, що діти самі знаходять відповідь на поставлене педагогом запитання.

Виокремлюють також *дослідницький рівень,* який передбачає висунення гіпотез, пошук способів їх перевірки.

Розглянувши різні рівні проведення дослідів, можна побачити, що відмінності в організації дослідів невеликі, але механізм пізнання змінюється принципово. Тому найбільш продуктивними у плані долучення учнів до пошукової діяльності є частково-пошуковий і дослідницький рівні.

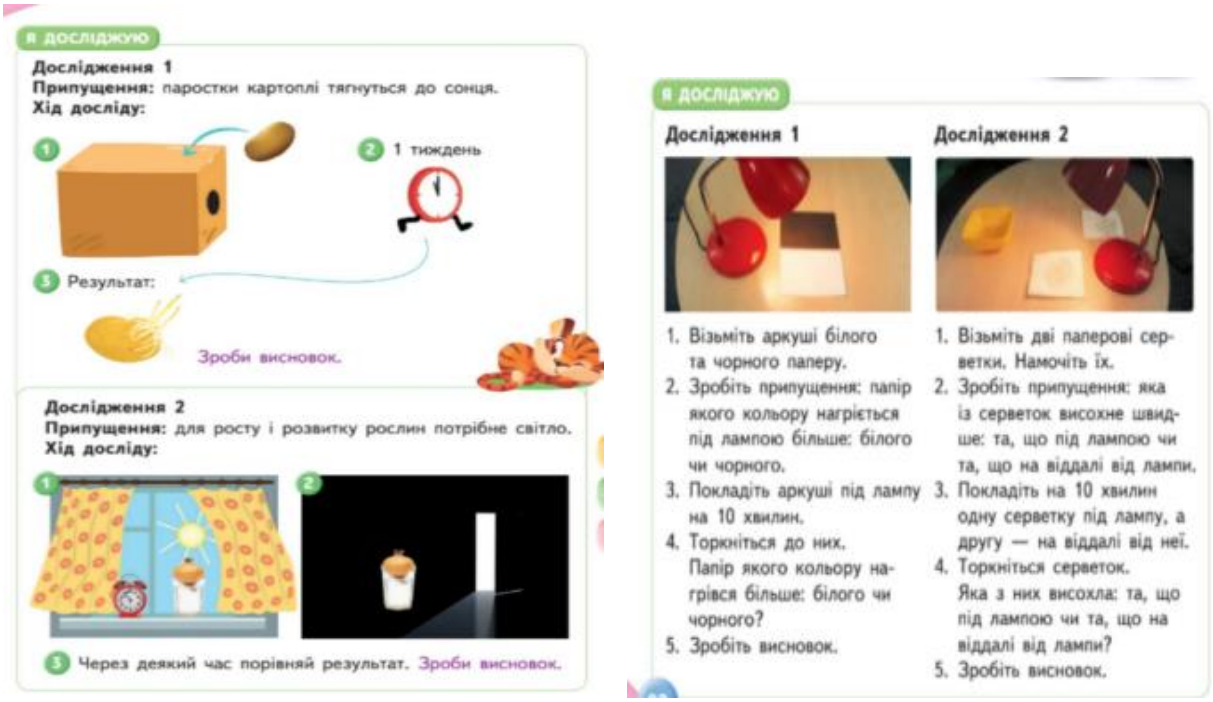

Рис. 3.13. Зразки завдань напроведення дослідів з різних тем

Вимоги до проведення дослідів:

1. Усвідомлення вчителем і учнями мети досліду. Для педагога це дві головні цілі: набуття учнями нових знань і долучення учнів до дослідницької діяльності. Для учнів мета досліду – відповідь на поставлене вчителем проблемне запитання.

2. Чітка і вичерпна інструкція з техніки виконання досліду. Цю інструкцію вчитель може надати в усній формі, записати на дошці або взяти з підручника.

3. Контроль учителем ходу проведення досліду, можлива корекція дій школярів, діагностика сприйняття. Учитель слідкує, щоб учні самостійно виконували інструкцію, за потреби надає допомогу.

4. Самостійність висновків дітей за результатами досліду.

5. Зв'язок результатів досліду з процесами у природі, життям людини.

Відмінності між спостереженнями та дослідами.

Спостереження не передбачають активної взаємодії з об'єктом. Дослідник дистанціюється від нього, фіксуючи отримані дані. Його основна мета – збір інформації, яка потім буде аналізуватися. Натомість під час досліду вчений вступає з об'єктом в активну взаємодію. Мета цієї взаємодії – перевірити гіпотезу, підтвердивши її необмежену кількість разів.

Використання дослідів у педагогічному процесі передбачає чіткий відбір об'єктів та явищ природи, які треба вивчати дослідним шляхом. На початкових етапах навчання першокласники не володіють ані повною інформацією про об'єкти природи, ані навичками досліджень, тому досліди розпочинаються за безпосередньої участі та під керівництвом учителя.

Керівництво пізнавальною діяльністю учнів у процесі організації та під час проведення дослідів бажано розпочинати з ознайомлення з інструкцією (планом проведення дослідів). Важливою вимогою до демонстрації досліду є підготовка обладнання та розміщення його так, щоб кожному учневі було зручно за ним спостерігати.

У процесі проведення дослідів дуже корисно використовувати прийом постановки завдань практичного характеру в захопливій для дітей формі.

Система запитань під час проведення досліду:

- Яке явище спостерігаємо (вивчаємо)?
- Яке обладнання використовуємо для досліду?
- Як відбувається явище, за яким спостерігаємо (чому це сталося; коли і де ми спостерігали у природі це явище тощо)?

Для повторення й закріплення здобутих знань корисно ставити запитання, відповідь на які передбачає проведення досліду. Наприклад: «Як ви можете довести, що для життя рослинам потрібні вода, тепло, світло?».

Дослідно-експериментальна діяльність найактуальніша тоді, коли є значний результат у тій навчальній діяльності учнів, де розумова робота відбувається в поєднанні з практичною, коли діти здобувають значну частину знань самостійно, за допомогою досліду та експерименту.

Експеримéнт (англ. expegime) – сукупність дослідів, об'єднаних однією системою постановки, взаємозв’язком і способом обробки результатів. Завдяки експерименту отримують сукупність результатів, які допускають спільну обробку та зіставлення.

Експеримент – це метод дослідження (спосіб пізнання) деякого явища у штучно створених умовах. Відрізняється від спостереження активною взаємодією з досліджуваним об’єктом. У навчальній діяльності, поряд з іншими практичними методами, експеримент забезпечує емпіричний рівень пізнання і викликає більш активну розумову діяльність учнів. Це універсальний спосіб пізнання навколишнього світу. Він має складнішу порівняно з дослідом структуру: постановка проблеми – висунення гіпотези – пошук способів перевірки гіпотези (переважно це дослід, але можуть долучати і спостереження) – дії з перевірки

гіпотези – підготовка отриманої інформації – висновки (гіпотеза підтверджується або спростовується).

Експеримент застосовують у тих випадках, коли вивчити об'єкт або явище за звичайних умов не випадає можливості, тому потрібно створювати штучне середовище за спеціальних умов; або в тих випадках, коли в природний процес додається деякий штучний елемент. Наприклад, візуально не можна виявити у ґрунті повітря і, щоб його побачити, треба ґрунт занурити у воду. Лише тоді учні зможуть спостерігати за виділенням бульбашок повітря з ґрунту. Так вони переконаються, що ґрунт містить повітря. Потім можна поставити запитання про значення повітря у ґрунті, про те, як можна збільшити його вміст.

Навчальний дослід – це елементарний експеримент. Він є одним з найважливіших методів пізнання природи, накопичення чуттєвого досвіду. Інформація, здобута таким шляхом, є основою певних теоретичних узагальнень, висновків, встановлення або підтвердження вже засвоєних закономірностей. За допомогою досліду відбувається глибше пізнання об'єктів природи.

Під час спостережень відбувається накопичення певних даних про об'єкти та явища, і вчитель разом з дітьми намагається з'ясувати, як ці явища відбуваються і чому. У ході таких роздумів народжується припущення, або *гіпотеза.* Для перевірки гіпотези і здійснюють спеціальні досліди – експерименти.

Експеримент і дослід як методи наукового пізнання мають велике значення у навчальному процесі. Якщо порівнювати ці методи з іншими практичними методами, то вони забезпечують емпіричний рівень пізнання й відрізняються від інших тим, що викликають більш активну мисленнєву діяльність; розвивають дослідницькі навички, творчі здібності, самостійність, самоконтроль, цілеспрямованість школярів.

Експеримент і дослід можна проводити на різних етапах уроку. Під час вивчення нового матеріалу вони виступають основним джерелом знань. У ході закріплення – показують зв'язок теорії і практики. У формувальному оцінюванні дозволяють визначити усвідомленість засвоєного матеріалу.

Готуючи експерименти (досліди), учитель має враховувати таке:

- знати міру в речовинах;
- речовини мають бути якісні;
- прилади, обладнання (у т.ч. скляне) має бути без дефектів;
- усе обладнання готується завчасно.

Основні вимоги до постановки дослідів:

- вибір мети;
- чітка інструкція з техніки виконання з показом технічних прийомів виконання та вказівками щодо тих моментів, за якими треба спостерігати;
- перевірка засвоєння дітьми інструкції з виконання;
- своєчасна роздача на столи приладдя для досліду;
- контроль з боку вчителя за самостійною роботою учнів;
- прибирання робочого місця;
- звіт у формі розповіді про те, як збирали прилад, як спостерігали за ходом досліду, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, висновки та узагальнення;
- фіксація виконаних дослідів у зошиті (альбомі).

Особливе освітнє й виховне значення мають досліди під час вивчення неживої природи. Вони є фундаментом усіх наступних знань про явища природи.

Досліди та експерименти активізують пізнавальну діяльність учнів, якщо вони:

- поєднуються з проблемними ситуаціями;
- відображають життєві ситуації;

- включаються у виклад нового матеріалу;
- проводяться дітьми за творчим завданням.

Дидактично виправдане використання експерименту-досліду «модель природного явища». Приблизна тематика таких досліджень для 1-2 класів:

- Перехід речовини з одного стану в інший (з рідкого в газоподібний, з рідкого у твердий, з газоподібного у твердий).
- Розчинення речовин.
- Як працює термометр.
- Вимірювання температури.

Коливання температури залежно від пори року і часу доби, підвищення температури внаслідок потрапляння в організм мікробів і вірусів, зниження температури за сильної втоми. Зміна стану речовини при нагріванні й охолодженні.

- Повітря у природі.
- Властивості повітря.
- Виявлення повітря за допомогою органів чуття.
- Зміни повітря при нагріванні та охолодженні. Вологість повітря.
- Значення повітря для організмів.
- Вітер. Колір неба. Можливість бачити навколишні предмети, відчувати запахи.
- Веселка.
- Погодні явища. Повітроплавання. Характер опадів (роса, сніг, град, дощ, іній).
- Використання теплого одягу. Зимівля тварин і рослин під снігом.
- Поява підшерстя у звірів.
- Вода у природі.
- Властивості води (прозора, безбарвна, без запаху й смаку, набуває форму об'єкта, у якому є).
- Стани води. Вода-рідина – у водоймах, дощ і роса. Тверда вода – град, сніг, лід, іній, ожеледиця. Газоподібна вода – пара в повітрі, випаровування, туман.
- Вологість повітря. Кипіння води в чайнику. Морозні візерунки на вікні.
- Умови життя водних рослин і тварин.
- Використання чистої води в техніці, медицині.
- Водопровід. Водойми. Джерела.

Завдяки використанню дослідів, експериментів як практичних дослідницьких методів навчання в ході вивчення курсу «Я досліджую світ» розвиваються універсальні навчальні дії всіх блоків:

- *особистісні* (визнавати та приймати базові цінності: бажання розуміти один одного, розуміти позицію іншого тощо);
- *регулятивні* (самостійно формулювати завдання: визначати його мету, планувати алгоритм виконання, самостійно оцінювати, використовувати у виконанні завдання різні засоби (довідкову літературу, ІКТ, інструменти та прилади), виконувати самооцінювання тощо);
- *комунікативні* (брати участь у діалозі; слухати і розуміти інших, висловлювати свою точку зору на події, розуміти прочитане, виконувати різні ролі у групі, співпрацювати з метою спільного вирішення проблеми (завдання), відстоювати свою точку зору, дотримуючись правил мовленнєвого етикету; аргументувати свою точку зору за допомогою фактів і додаткових відомостей, критично ставитися до своєї думки, уміти поглянути на ситуацію з іншого боку та домовлятися в разі незгоди інших, розуміти точку зору іншого, брати участь у роботі групи, розподіляти ролі, домовлятися одне з одним тощо);
- *пізнавальні* (орієнтуватися в підручнику, планувати свою роботу з вивчення незнайомого, самостійно припускати, яка додаткова інформація знадобиться

для вивчення незнайомого матеріалу; добирати джерела інформації серед запропонованих учителем словників, енциклопедій, довідників).

Дослід – основний метод дослідження, науковий процес, цілеспрямована дія, що супроводжується успішною реалізацією підтвердження або спростування гіпотези. Для реалізації завдання можна використовувати спеціальне обладнання, тоді як експериментальний простір завжди обмежений.

Експеримент – метод дослідження, який здійснюється в керованих умовах для підтвердження гіпотези. Експериментатор активно взаємодіє з об'єктом і направляє його, що відрізняє цей процес від спостереження.

Отже, відмінності між цими категоріями справді незначні. Експеримент проводиться вперше, він призначений для підтвердження гіпотези, а дослід виконується із заздалегідь визначеним результатом. І той, і інший процес відбувається в керованих умовах, за активної взаємодії з об'єктом дослідження.

Експеримент спрямований на конкретну мету, яка є основою для дослідника. Ця здатність перевіряти ідеї, підтверджувати гіпотезу є рушійним моментом в уявленні дослідника. Дослід може бути виконаний без якоїсь конкретної мети, стихійно, і для дослідника може бути «вилкою» можливих результатів. Зазначена різниця несуттєва, і дані терміни цілком можуть використовуватися як синоніми. Адже їх головна сутність – активна участь у процесі, не лише спостереження, а взаємодія з об'єктом.

Слово *експеримент* походить від гр. experimentum, що перекладається як спроба, дослід. З наведених тут визначень стає очевидно, що у вузькому сенсі слова терміни «дослід» і «експеримент» є синонімами: «Власне, поняття дослід збігається з категорією практики, зокрема, експерименту, спостереження». Водночас у широкому розумінні «дослід виступає і як процес впливу людини на зовнішній світ, і як результат цього впливу у вигляді знань і вмінь».

У науці експеримент використовується для отримання знань, невідомих людству в цілому. У процесі навчання він застосовується для отримання знань, невідомих конкретній людині. Закономірності проведення експериментів дорослими і дітьми багато в чому не збігаються.

«Експериментування» є багатозначним поняттям. Воно виступає як метод навчання, якщо застосовується для передачі дітям нових знань. Його можна розглядати як форму організації педагогічного процесу, якщо останній заснований на методі експериментування. І, нарешті, експериментування є одним з видів пізнавальної діяльності дітей і дорослих, як це видно з визначень, наведених вище.

Експеримент покликаний підтвердити гіпотезу, а досвід – закріпити її на практиці. Одиничне дослідження, як правило, називають експериментом, множинне – дослідом. При проведенні експерименту перед дослідником уже виникла певна мета, дослід може здійснюватися стихійно, навмання.

У дослідницькій діяльності ми повинні націлюватися не на результат, а на процес діяльності. Головне – викликати інтерес в учнів, сформувати бажання до пізнання невідомого, і тоді бажаний результат буде забезпечено.

ЛЕКЦІЯ 3.

Тема 6. Відбір змісту та застосування технологій, методів та прийомів навчання. Методика формування уявлень і понять у курсі «Я досліджую світ»

План

1. Відбір змісту та застосування технологій, методів та прийомів навчання.
2. Методика формування уявлень і понять у курсі «Я досліджую світ» (І цикл навчання).

Література

1. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах. Київ: «Веселка», 1998, с. 68–81.

2. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.

3. Мозгова Н. Г. Логіка: Навч. посіб. Київ: Каравела, 2007. 248 с.

4. Нарочна Л. К., Ковальчук Г. В., Гончаров К. Д. Методика викладання природознавства: Навч. Посібник-2-е вид., перероб. і допов. Київ: Вища школа. 1990. 302 с.

Конспект лекційного змісту

1. Відбір змісту та застосування технологій, методів та прийомів навчання

Педагогічна технологія – система педагогічних дій і засобів, що застосовуються для досягнення педагогічної мети, така, яку досить легко відтворює будь-який підготовлений педагог. Це суто наукове проєктування і точне відтворення певних педагогічних дій, що гарантують успіх.

Оскільки педагогічний процес будується на певній системі принципів, педагогічну технологію можна розглядати як сукупність зовнішніх і внутрішніх дій, спрямованих на послідовне здійснення цих принципів у їх об'єктивному взаємозв'язку, де найповніше виявляє себе особистість педагога.

Порівняно з навчанням, побудованим на основі методики, технологія навчання має серйозні переваги:

- основою технології є чітке визначення кінцевої мети. Мета розглядається як центральний компонент;
- технологія з визначеною метою дозволяє розробити об'єктивні методи контролю;
- технологія дозволяє звести до мінімуму ситуації, коли педагог змушений вдаватися до експромту в пошуках прийнятного варіанту.

На відміну від методичних поурочних розробок (сценаріїв уроку), орієнтованих на вчителя та його діяльність, технологія пропонує проект навчального процесу, що визначає структуру і зміст навчально-пізнавальної діяльності учнів. Хоч би який сценарій уроку було запропоновано вчителю, цей конспект сприйматиметься і реалізовуватиметься по-різному, а отже, по-різному буде організовано й діяльність учнів.

Проєктування навчальної діяльності стабілізує успішність поступу більшості учнів класу. Тому варто розмежувати поняття «методика.» і «технологія» та встановити взаємозв'язок між ними. Методика викладання конкретного предмета – це психолого-педагогічна теорія навчання предмета. Вона є спільною для всіх. Поняття «методика» ширше за поняття «технологія». Якщо методика спрямована на вирішення завдань: 1) *чого вчити?* 2) *навіщо вчити?* 3) *як учити?,* то технологія навчання передусім відповідає на третє запитання з істотним доповненням: 4) *як учити результативно?*

Технологізація є противагою творчості, оскільки технологія – це програмування, робота за алгоритмом, що, у свою чергу, несумісно з творчістю. Водночас у навчальному процесі є багато завдань, що піддаються технологізації. Технології виправдовують себе, наприклад, у ході формування вмінь і навичок під час вивчення іноземних мов, у виконанні завдань з використанням формул, під час застосування технологічних карт і виконання фізичних вправ тощо. А для досягнення учнями рівня досконалих, умінь і навичок потрібна умова розвитку творчих здібностей.

Отже, педагогічна технологія має як переваги, так і певні недоліки.

«За» технологію:

- можливість діагностувати мету і результати освітнього процесу;
- досягнення гарантованого результату в навчанні;
- повторюваність і відтворюваність результатів;
- спрямованість на досягнення конкретних цілей у навчанні та вихованні;
- формування досконалих умінь і навичок;
- економія часу, коштів, сил на досягнення поставлених цілей;
- за умови обґрунтованого застосування це база для розвитку творчого мислення та здібностей.

«Проти» технології:

- складність переходу на технологічний режим навчання;
- неможливість переведення всієї інформації на технологічну мову навчання;
- посилення дефіциту спілкування;
- не працює на розвиток творчого мислення та здібностей (виняток становлять технології проблемного, евристичного навчання);
- потребує як основи змодельованих алгоритмів і програм.

Оцінюючи переваги та недоліки педагогічних технологій, слід також зважати й на те, що немає технологій, здатних замінити живе людське спілкування у всіх, його проявах.

Найбільш поширеною в Україні є **технологія розвивального навчання** (автори Д. Ельконін, В. Давидов), яка передбачає формування активного, самостійного творчого мислення учнів і на цій основі – поступовий перехід до самостійного навчання.

Інтерактивні технології (автори О. Пометун, Л. Пироженко), ідея яких полягає в тому, що процес пізнання відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. Залежно від мети уроку, форм організації навчальної діяльності використовуються інтерактивні технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань.

Технологічний концепт **проєктних технологій** (автори К. Баханов, В. Гузєєв, І. Єрмаков, О. Пєхота) орієнтує на дієвий спосіб здобуття нових знань у контексті конкретної ситуації та їх використання на практиці. Метод проектів як технологія у сучасних умовах трансформувався у проектну систему організації навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування та виконання практичних завдань проектів.

Технологія особистісно орієнтованого навчання (авт. І. Якимська, О. Савченко, С. Подмазін) полягає у створенні оптимальних умов для розвитку й становлення особистості як суб'єкта діяльності та суспільних відносин, яка будує свою діяльність і стосунки відповідно до стійкої ієрархічної системи гуманістичних і буттєвих особистісних цінностей.

Інформаційні технології навчання надають учням доступ до нетрадиційних джерел інформації. Створюють можливості для творчої діяльності, формування професійних навичок, надають можливість реалізувати нові форми та методи навчання.

Загальноприйнятої класифікації педагогічних технологій натепер немає. До вирішення цієї актуальної науково-практичної проблеми різні науковці підходять по-своєму.

Подаємо згруповану за різноманітними системними та інструментально значущими ознаками класифікацію педагогічних технологій *(ск. 3.5)*.

Схема 3.5. Класифікація педагогічних технологій

Які принципи реалізуються під час добору вчителем навчального матеріалу? Учитель має добирати матеріал до уроку інтегрованого курсу з урахуванням таких принципів:

- *принцип науковості* вимагає від учителя добору матеріалу, що відповідає сучасним науковим досягненням, націлює на використання в навчальній діяльності проблемного змісту;
- *принцип доступності* зобов'язує вчителя враховувати реальні можливості учнів, їхню психологічну, фізичну, інтелектуальну підготовленість до сприйняття навчального матеріалу;
- *принцип єдності* навчального, розвивального, виховного характеру передбачає всебічний вплив на особистість учня;
- *принцип доцільності* зобов'язує вчителя враховувати необхідність і достатність дібраного матеріалу під час засвоєння його в цю мить;
- *принцип актуальності* передбачає включення до уроку матеріалу, що пов'язаний з реальними щоденними подіями в довкіллі учня (у місті/ селі, країні, світі);
- *принцип значущості* полягає у врахуванні особливостей кожного класу для добору краєзнавчого матеріалу;
- *принцип послідовності та систематичності* передбачає визначений порядок і систему добору матеріалу не лише до кожного уроку, а й протягом навчального року, курсу в цілому. Застосування цього принципу сприяє збереженню наступності змістової та процесуальної сторони навчання;
- *принцип позитивного орієнтування* потребує від учителя добору матеріалу патріотичного, громадянського, морального спрямування;
- *принцип стимулювання свідомості та активності* вимагає від учителя добору матеріалу для свідомого застосування, самостійного пошуку відповіді на проблемні запитання;
- *принцип інтегрованості* попереджує дублювання матеріалу та враховує міжгалузеві зв'язки.

Якими критеріями користується вчитель для оптимального вибору методів навчання? Методи навчання (від гр. methodos – спосіб пізнання, шлях дослідження) – це впорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. У методах навчання виокремлюють два види: метод навчання як інструмент діяльності вчителя для виконання навчальної функції – викладання; метод

навчання як спосіб пізнавальної діяльності учнів з оволодіння знаннями, уміннями та навичками – учіння.

Вибір методів навчання не може бути довільним. Він залежить від конкретних умов та обставин, за яких відбувається освітній процес, а саме:

- загальних цілей і завдань навчання, особливостей теми;
- цілей і завдань конкретного уроку;
- змісту навчального матеріалу, що дібрав учитель;
- рівня підготовки учнів, їхніх можливостей, вікових особливостей, уміння навчатися;
- ролі методів та особистості вчителя, рівня його теоретичної та практичної підготовки, методичної майстерності, особистих якостей;
- матеріально-технічного оснащення (освітнього середовища);
- методичного забезпечення підручника і навчального супроводу до нього (робочі зошити, посібники тощо).

Універсальної класифікації методів навчання немає, оскільки є безліч критеріїв для групування наявних методів, як-от:

за рівнем активності учнів – **пасивні** (розповідь, лекція, пояснення, екскурсія, демонстрація); **активні** (самостійна робота з книжкою, лабораторний метод тощо);

за рівнем включення до продуктивної (творчої) діяльності: **пояснювально-ілюстративний** (розповідь, лекція, пояснення, робота з підручником, демонстрація); **репродуктивний** (відтворення навчальних дій за визначеним алгоритмом); **проблемний виклад** (учитель демонструє зразок процесу наукового пізнання); **частково-пошуковий/евристичний** (проблемне завдання розв'язується через підпроблеми, цілісне вирішення проблеми поки відсутнє); **дослідницький** (пізнавальна задача розв'язується самостійно учнями, відбувається творче застосування знань);

за джерелами отриманих знань (див. *сх. 3.6);*

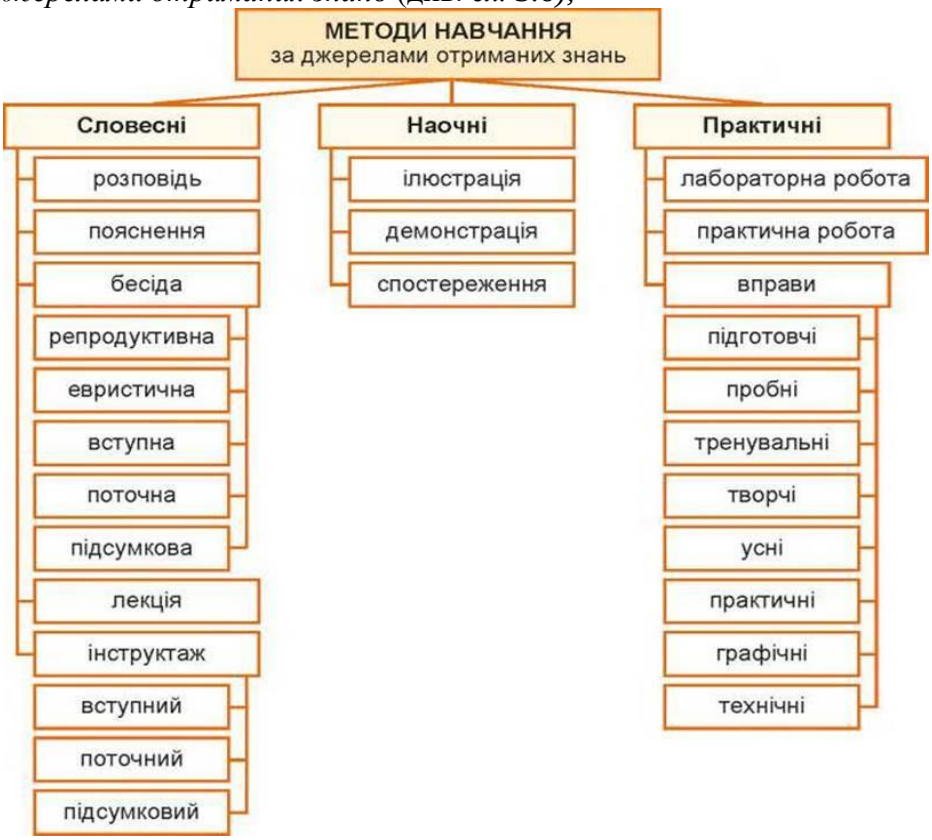

Схема 3.6. Методи навчання

за дидактичними цілями – **отримання нових знань; формування умінь і навичок застосування знань на практиці; перевірки та оцінювання компетентностей** тощо.

Прийоми навчання – це складові методу, певні разові дії, спрямовані на реалізацію вимог тих чи тих методів.

Мета уроку зумовлює його зміст (на жаль, на практиці часто відбувається все навпаки – маючи зміст підручника, учитель формулює мету уроку).

Зміст уроку передусім орієнтується на визначені в Державному стандарті вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти. Крім того, кожний урок має включати й навчальні дії для реалізації діяльнісного підходу.

Потреба включення навчальних дій до змісту уроку виходить з потреби реалізації діяльнісного методу, оскільки вони є структурними елементами діяльності (цілепокладання, планування, оцінювання). У вимогах до метапредметних результатів освоєння програми (формування ключових компетентностей) їх позначено так: *«оволодіння здатністю приймати і зберігати цілі й завдання навчальної діяльності...», «формування вміння планувати, контролювати й оцінювати навчальні дії відповідно до поставлених завдань...».*

Чи бувають некомпетентнісні методи та форми роботи вчителя? Цілковито некомпетентнісних форм і методів навчальної роботи немає. Лише деякі форми та методи, що не забезпечені груповим цілепокладанням, самооцінкою тощо, самі по собі не працюють на розвиток ключових компетенцій. Серед них:

- монолог вчителя;
- фронтально-індивідуальне опитування;
- інформаційна бесіда;
- самостійна індивідуальна робота учнів з підручником (або іншими посібниками) за завданням, заданим учителем;
- демонстрація відеофільму;
- екскурсія;
- контрольна робота, що проводиться у традиційній формі.

У деяких випадках невміле використання тих чи інших форм і методів навчання може призвести і до формування свого роду псевдокомпетенцій, здатних лише завдати шкоди учню. Наприклад, коли учні отримують завдання переказати у рефераті текст науково-популярної статті. Замість того щоб вирішувати дослідницьку проблему, учень вирішує іншу, актуальну для нього проблему: як з малими зусиллями виконати нецікаву і відверто нав'язану роботу, що задовольнить учителя. Компетентнісним і водночас цікавим завданням буде те, що матиме не лише навчальний зміст, а й життєве обґрунтування.

Одним із суттєвих недоліків традиційної освіти було те, що питаннями цілей навчання займався лише вчитель. Школярам мету навчання часто не повідомляли. У кращому разі вчитель тим чи іншим способом, наприклад за допомогою розв'язання кросворду, підводив їх до назви нової теми. Вивчення цієї теми і вважали метою уроку.

Однак відомо, що будь-яка діяльність, у тому числі й освітня, починається з визначення (постановки) мети. Без її розуміння школярі залишаються пасивними учасниками освітнього процесу. Невипадково першою вимогою до метапредметних результатів у Державному стандарті є оволодіння здатністю визначати та зберігати цілі й завдання навчальної діяльності. Слід мати на увазі також, що несформованість цієї компетентності унеможливлює й формування здатності до оцінювання власних освітніх досягнень, оскільки ці досягнення мають бути пов'язані з метою.

Можливим варіантом підведення школярів до усвідомлення мети навчання є оголошення мети уроку через проблемну ситуацію. У цьому разі мета уроку полягає в пошуку відповіді на проблемне питання. Так підводять школярів до навчальної мети в підручниках. Наприклад, як на *рис.3.12*.

Формування та розвиток *у* школярів здатності приймати (визначати), зберігати цілі і завдання навчальної діяльності мають бути системними і здійснюватися протягом усіх чотирьох років навчання в початковій школі.

Наводимо варіант розвитку цих дій на різних етапах навчання.

1 клас *(необхідний рівень)* – приймати навчальну задачу в готовому вигляді, а також учитися визначати мету діяльності на уроці за допомогою вчителя;

2 клас *(необхідний рівень,* для 1 класу це *підвищений рівень)* – визначати мету навчальної діяльності за допомогою вчителя та самостійно;

3-4 класи *(необхідний рівень,* для 2 класу це *підвищений рівень)* – учитися виявляти та формулювати навчальну проблему і визначати мету навчальної діяльності спільно з учителем;

3-4 класи *(підвищений рівень)* – виявляти та формулювати проблему, визначати мету (тему) навчальної діяльності, уроку, проекту за допомогою вчителя і самостійно.

Рис.3.14. Зразки завдань з пошуком відповіді на проблемне запитання

2. Методика формування уявлень і понять у курсі «Я досліджую світ» (І цикл навчання)

Важливою особливістю інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є системне введення понять, що передбачає зв'язок кожного нового поняття з уже вивченим.

Система – це не набір і не сума понять, а обов'язково ієрархія, яка передбачає стрижень організації та нові порівняно з окремими поняттями функції. У змісті системи понять виділяють ядро як пояснювальну теоретичну частину і периферію як прагматичну частину, що пов'язана із застосуванням цих понять. Зміст таких систем понять складається не лише із сукупності істотних ознак, а й з наслідків, які з них витікають.

У результаті чуттєвого сприймання предметів та явищ природи в дитини формується ряд *уявлень* як результат усвідомлення, осмислення, запам'ятовування. На відміну від

сприйняття, уявлення є більш узагальненим образом, оскільки запам'ятовуються не всі ознаки, а найхарактерніші.

Спочатку в дитини накопичуються уявлення, далі починається процес їх узагальнення, який має завершуватися формуванням поняття. Завдання вчителя – допомогти виконати це складне узагальнення з правильними висновками. Тому першочерговою проблемою є навчити дітей виділяти істотні ознаки і на цій основі робити узагальнення.

Уявлення – чуттєво-наочний, узагальнений образ предметів та явищ дійсності, які раніше діяли на органи чуттів. В уявленнях відображаються зв'язки і відношення між предметами та явищами реальної дійсності. Але уявлення – не завжди звичний образ раніше сприйнятого предмета або явища. Воно може бути певного мірою узагальненим образом ряду предметів і явищ. Наприклад, уявлення про калину – це образ не якогось певного куща, а узагальнений образ із характерними для цього виду кущів ознаками: формою та кольором стовбура, гілок, плодів, листків тощо. Можна мати уявлення і про такі предмети, яких ми ніколи не бачили. Воно створюється на основі осмислення ряду уявлень про навколишні предмети. Уявлення є перехідною ланкою до вищої форми пізнання – абстрактного мислення.

Сприймання та уявлення забезпечують чуттєве пізнання предметів і явищ, але не дозволяють проникнути в їхню сутність, розкрити внутрішні зв'язки і взаємозалежності між ними, а також закономірності об'єктивної реальності. Цей процес відбувається на рівні абстрактного, логічного мислення, результатом якого є *поняття:*

Поняття – це така форма думки, яка відображає істотні ознаки та відношення предметів і явищ реального світу. У кожному понятті розрізняють його зміст та обсяг. Зміст поняття – це сукупність ознак предметів, відображених у понятті. В основі будь-якої думки лежить процес оперування поняттям. Тому всі поняття повинні бути осмисленими у процесі активної пізнавальної діяльності. Поняття, як і судження, – це результати мисленнєвої діяльності, що складається з аналізу і синтезу, порівняння і протиставлення, абстрагування й узагальнення, якими цілеспрямовано повинні оволодіти учні.

Щоб зрозуміти сутність понять як форми знань, особливості їх засвоєння школярами і значущість для організації процесу навчання, розглянемо їхню об'єктивну характеристику.

Поняття нерозривно пов'язані з мовою. Вони закріплюються в термінах, символах, дефініціях, які є їх матеріальними носіями. Зміст понять розкривається в судженнях, які завжди виражаються в словесній формі.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» передбачає формування первісних понять, які вперше підводять учнів до розуміння закономірностей навколишнього світу. При цьому використовується чуттєвий досвід школярів. Спостереження та практична робота дозволяють сформувати уявлення, які стають основою формування первісних наукових понять, простих за змістом, які потім об'єднуються в складні та змістовніші за обсягом. Отже, інтегрований курс «Я досліджую світ» І циклу навчання у початковій школі включає в себе ієрархізовану систему понять, які хоч і мають відносно елементарний характер, але відображають об'єкти та явища у їхніх взаємозв'язках на доступному для молодшого школяра рівні. Кожне поняття на певному відрізку процесу навчання має свій початковий і кінцевий рівень сформованості, уміщені у програмі й підручнику. Кожне нове поняття вводиться поступово, у декілька етапів.

Умови формування понять інтегрованого курсу «Я досліджую світ»:

1. Організація чуттєвого сприймання ознак, властивостей предметів або явищ, формування уявлень про них або актуалізація раніше сформованих уявлень.

2. Організація розумової діяльності, спрямованої на виділення істотних ознак.

3. Забезпечення узагальнення та словесного визначення сутності поняття, позначення його відповідним терміном.

4. Організація закріплення сформованого поняття за допомогою репродуктивного відтворення його змісту.

5. Організація застосування засвоєного поняття у подібних і нових ситуаціях.

Знання будь-якої науки відображають певну частину реальної дійсності, яка є предметом її пізнання, складають систему понять.

У якості повідомлення первісних знань використовуються остенсивні визначення, що дають можливість розуміти зазначений термін, не звертаючись до інших термінів.

Остенсивне визначення (від лат. ostentus, виставляння напоказ) – визначення предмета шляхом безпосереднього показу (демонстрування). Контекстом такого визначення є ситуація, у якій міститься предмет. Наприклад, у зоопарку можна визначити зебру, просто показавши на неї і повідомивши: «Це – зебра». Очевидно, що остенсивне визначення не може бути суто словесним. Такі визначення застосовуються для характеристики предметів, доступних безпосередньому сприйняттю.

Можливості остенсивного визначення значно обмежені:

- метод визначення не дає можливості відокремити особливості конкретного об’єкта та особливості його виду (класу);
- метод придатний лише для опису найпростіших предметів, переважно речей.

Остенсивно легко визначити знак «плюс», важче – поняття «формула», і неможливо – поняття «математика».

Розрізнюють цілком остенсивні та частково остенсивні визначення. За допомогою перших ми навчаємося рідної мови. Будуючи другі, ми вже володіємо певною природною мовою. Принциповою особливістю останніх є те, що за їх допомогою ми знайомимося з одиничними поняттями, які маємо щодо унікальних предметів. Так, молена, вважати, що остенсивним визначенням буде не тільки прямий показ одиничного предмета думки, а й фотографія певної особи, відбитки її пальців, біохімічний склад крові тощо.

У межах інтегрованого курсу є багато понять, що на початковому етапі навчання подаються через остенсивні визначення. Наприклад, на *рис. 3.15* показано, як у І циклі навчання вводяться такі поняття.

Рис.3.15. Зразки введення понять за допомогою відповідних завдань

Визначення має бути не лише істинним за змістом, а й правильним за своєю структурою. Правильність визначення залежить від дотримання певних логічних вимог до нього або правил визначення поняття.

Визначення має бути чітким та однозначним. Якщо поняття визначається через інше поняття, ознаки якого невідомі і яке саме потребує визначення, то виникає помилка визначення одного невідомого через інше невідоме.

Визначення не повинно бути заперечним. Заперечні твердження про предмет не розкривають його істотних ознак, а лише вказують на те, чим він не є. Наприклад, «логіка – не математика», «будь-яке визначення є запереченням» тощо. Проте на визначення

заперечних понять це правило не розповсюджується. Наприклад, «безбожник – це людина, яка не визнає існування Бога» тощо. Наведене визначення є правильним.

Прийомами, подібними до визначення, є опис, характеристика, порівняння, розрізнення та екстенсивне визначення.

Опис – найбільш точне та повне відображення ознак предмета (події, місця, особи тощо). Опис дає чуттєво-наочний образ предмета, який людина може скласти за допомогою творчого чи репродуктивного уявлення. Опис містить як суттєві, так і несуттєві ознаки предмета.

Характеристика дає перелік лише деяких внутрішніх, істотних властивостей людини, явища, предмета, а не її зовнішнього вигляду, на відміну від опису. Наприклад: «Аристотель – засновник перипатетичної школи у філософії, засновник логіки, автор «Аналітики»» тощо.

Порівняння – прийом, за допомогою якого один предмет зіставляють з іншим, для якого схожа ознака є істотною і яскраво вираженою. Цей прийом використовують для образної характеристики предмета. Наприклад, «нирки – невеликі парні органи, що мають форму бобів»; «квітка гороху нагадує метелика»; «книжки – вікна, крізь які людина дивиться в життя» тощо.

Розрізнення – прийом, за допомогою якого виявляють ознаки, що відрізняють один предмет від іншого, або виділяють предмет з подібних до нього. Розрізнення може здійснюватися на підставі відсутності у даного предмета певної ознаки.

На перших етапах навчання подається уявлення про поняття (пропедевтика) на рівні мінімаксу. Від цього моменту почнеться процес запам'ятовування. Оскільки не всі учні мають однакову здатність до запам'ятовування, на цьому етапі немає необхідності вимагати від них цього.

У наступних класах уводяться поняття, що відпрацьовуються на етапах актуалізації. А далі на базі цих понять формуються нові. Таким чином в основу засвоєння понять покладається багаторазове застосування на уроці, яке призводить до вибудовування нового вивченого поняття в уявну систему цілісної картини світу.

За змістом поняття поділяються на прості і складні. А за обсягом розрізняються одиничні і загальні поняття та категорії. Одиничні: обсяг дорівнює одиниці («річка Дніпро», «ромашка лікарська» і т. ін.), загальні – більше одиниці («річка», «місто», «звір», «дерево» і т. ін.), а категорії – це поняття найвищого рівня узагальнення («тварина», «рослина», «природа», «причина» та ін.).

Оскільки поняття закріплюються в термінах, символах, дефініціях, які є їх матеріальними носіями, вони нерозривно пов'язані з мовою. Саме в словесній формі виражаються судження, які розкривають зміст понять. Судження відображають зв'язки між об'єктами і явищами навколишнього світу або між властивостями й ознаками одного об'єкта.

Судження можуть стосуватися всієї групи об'єктів – це *загальні* судження («У трав'янистих рослин стебла м'які, соковиті, зеленого кольору»); якоїсь частини – *часткові* («У листяних рослин листки схожі на пластинки») або одного предмета – *одиничні* судження («Свійських тварин утримують люди»). *Які логічні операції найчастіше здійснюються з поняттями у процесі навчання?*

1. *Узагальнення* понять, що являє собою перехід від понять з меншим обсягом, але більшим змістом, до понять з більшим обсягом і меншим змістом. Здійснюється на основі встановлення родо-видових зв'язків (індуктивний шлях). Родові поняття відображають істотні ознаки класу предметів (об'єктів) або явищ, а видові – тільки окремої групи. Родове поняття підпорядковує видові. У цьому випадку обсяг родового поняття містить обсяги кількох видових, які стають його частинами. Наприклад, у родове поняття «дерево» входять видові: «листяне дерево» та «хвойне дерево» *(ск. 3.7)*.

Схема 3.7. Зразки індуктивного шляху введення понять

2. *Обмеження* понять – це дія, протилежна узагальненню, тобто перехід від роду до виду (дедуктивний шлях). Межею є видове поняття.

3. *Поділ* поняття веде до розкриття його обсягу, зумовлює розподіл усіх об'єктів, які узагальнюються в ньому, на групи за певними істотними ознаками. Наприклад, усі звірі («тварини, тіло яких укрите шерстю») за способом живлення поділяються на хижих («живляться іншими тваринами»), травоїдних («живляться рослинами»), усеїдних («живляться рослинами і тваринами»).

У процесі формування в учнів понять і розкриття закономірностей (сталих взаємозв'язків) природи слід пам'ятати, що однією з рис системи понять є рухомість і динамічність, бо всі поняття нерозривно пов'язані між собою.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» І циклу навчання початкової школи має охоплювати певну систему наукових знань, адаптованих до вікових особливостей розумового розвитку дітей цієї вікової групи і загальних цілей навчання. Він передбачає засвоєння молодшими школярами системи уявлень та елементарних понять, які визначаються у Типових освітніх програмах та у підручниках. Між ними існує ієрархічна залежність, зумовлена різним рівнем їх узагальнення.

Оскільки ДСПО ґрунтується на компетентнісному підході, він не передбачає запам'ятовування здобувачами освіти визначень термінів і понять, натомість передбачає активне конструювання знань та формування умінь, уявлень через досвід практичної діяльності.

ЛЕКЦІЯ 4.

Тема 7. Сучасний урок як виклик часу. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

План

1. Сучасний урок як виклик часу
2. Типи уроків
3. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Література

1. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.

2. Капранова М. Н. Як підготувати сучасний урок. Педагогічна майстерня. № 12. 2013. С. 16–20.

3. Ознаки сучасного уроку. Його структура. URL: https://naurok.com.ua/oznaki-suchasnogo-uroku-yogo-struktura-5638.html

4. Пометун О. І., Пироженко Л. В.. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.- метод. посібн./ За ред. О. І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
5. Савченко О. Я. Сучасний урок в початкових класах. Київ: Магістр – 3, 1997 253 с.
6. Сучасні вимоги до уроку URL: https://osvita.ua/school/method/technol/694/

Конспект лекційного змісту

1. Сучасний урок як виклик часу

Сьогодні сучасна освіта розвивається в умовах, які часто змінюються. Пріоритети, ціннісні орієнтації, культурні традиції, технологічний прогрес – усе це сприяє змінам, інформатизації суспільства, а наявність різноманітності думок – це якісне освітнє середовище. Крім того, основною формою освітнього процесу в школі залишається урок, від якості якого залежить дотримання основних засад Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

Усі найважливіші події для учня відбуваються під час уроків. В успішній школі буде успішний урок. Від цього залежить усе: культура, позитивний настрій у стосунках між учнями, вчителями та батьками. Час вносить зміни в тип і структуру уроку, методи і засоби навчання, але законність уроку настільки висока і потужна, що не підлягає сумніву навіть у найбільш скептичних спостерігачів. Саме тому ми звертаємося нині до уроку як основної форми навчання, намагаючись розглянути всю багатогранність і складність процедури як єдиної процесуальної системи. Очевидно, що уроки гуманізованого характеру навчання та співпраці (між учителем і учнем) потребують величезної підготовленості від педагога.

Урок – це не тільки форма організації навчальної діяльності, яка передбачає участь учнів і вчителя, а й творча діяльність останнього. Необхідність реалізації технологічної педагогіки випливає з основних структурних компонентів уроку: теми і мети уроку, актуалізації опорних знань і життєвого досвіду учня, завдань уроку, мотивації учнів.

Сучасний урок помітно відрізняється від своїх попередників. У його основі лежить такий підхід до навчання, який зорієнтований на розвиток особистості кожного учня; урок, який ґрунтується на самостійній діяльності учнів, їх самоорганізації, колективній навчальній діяльності. Виокремлюють такі проблеми сучасного уроку *(ск. 3.8):*

Схема 3.8. Проблематика сучасного уроку

Результати численних наукових і навчальних досліджень показали, що здобувачі освіти мають високий ступінь наслідування фактичної інформації, здатні застосувати її в типовій ситуації. Звичайні підходи до проблеми негативно позначаються на ефективності відповідей учнів. Що стосується здатності об'єднувати знання та застосовувати їх для отримання нової інформації, з'ясування явищ, процесів, вирішення практичних завдань,

результати студентів ще нижчі. Для виконання вимог ДСПО урок необхідно переписати, оновити!

Сучасний урок – це такий, на якому вчитель використовує весь активний розумовий розвиток учня, засвоєння знань, формування моральних переконань. І якщо раніше вчитель просто додавав нові знання в процес, то тепер навчальна процедура повинна бути побудована так, щоб сприяти висновку самого учня.

Сучасний урок – це урок, який відповідає потребам часу і суспільства. Натепер виділяють такі критерії сучасного уроку:

Можливості самореалізації учня. Учень не просто вивчає матеріал, а використовує власний потенціал, виявляє і розвиває свої здібності. Саме через самореалізацію учень освоює особистістю значущі знання. Однак він повинен розуміти, навіщо і для чого вивчає цей предмет.

Відкриття нового. Відкривати можна суб'єктивно або об'єктивно нове, але не будь-яку інформацію, а те нове, що відповідає особистісним навчальним потребам, цілям, місії учня в кожній конкретній темі, що вивчається. Нове відкривається не тільки для учня, а й для вчителя. Творчий, евристичний урок завжди не схожий на інші. Попередній план уроку може бути одним для різних класів у паралелі, однак результати учнів – завжди різні. У цьому і полягає сенс учительського «успіху» – дати можливість кожному проявити себе «по-своєму», вивчаючи ті самі питання.

Створення навчальної продукції. Принцип продуктивності в освіті – основа успіху людини в житті. Якщо учень навчився на уроках створювати освітню продукцію (проекти, моделі, плани, схеми тощо), він у майбутньому зможе бути корисним людям, мати роботу. Якщо ж під час навчання учню не пропонується нічого створювати, а тільки вивчати готові правила, закони і закономірності, знайомитись з готового інформацією, то підготувати його до реального життя неможливо. Сьогодні суспільство потребує не «вічних студентів», а діяльнісних, творчих людей. Саме тому навчання має стати не ціллю, а засобом. До того ж учні більше люблять робити щось самі, аніж дивитися чи слухати про те, як це зробили інші. Дайте їм можливість створювати на уроці освітню продукцію!

Розвиток компетентностей. Якщо прийняти обов'язковим критерієм сучасного уроку освітню продукцію учнів, то необхідно навчити створювати її. Урок має бути таким, щоб учні стали компетентними в освітніх галузях, які вивчають, мали досвід отримання реального результату.

Сучасний урок, зорієнтований на реалізацію компетентнісного підходу в навчанні, має вирішувати ряд завдань. Це зокрема:

- підвищення рівня мотивації учнів;
- використання суб'єктивного досвіду, набутого учнями;
- ефективне і творче застосування набутих знань та досвіду на практиці;
- формування в учнів навичок здобувати, осмислювати та використовувати інформацію з різних джерел;
- підвищення рівня самоосвітньої та творчої активності учнів;
- створення умов для інтенсифікації освітнього процесу;
- наявність контролю, самоконтролю та взаємоконтролю за процесом навчання;
- формування моральних цінностей особистості;
- розвиток соціальних та комунікативних здібностей учнів;
- створення ситуації успіху.

Для уявлення про ознаки сучасного уроку пропонуємо переглянути порівняльну характеристику традиційного уроку та сучасного уроку НУШ *(табл. 3.3).*

Таблиця 3.3

Традиційний урок	Сучасний урок НУШ
Увага зосереджена на засвоєнні знань і умінь, а виховання і розвиток школярів часто здійснюються спонтанно, поза керівництвом учителя.	Спрямований насамперед на формування особистості учня.
Головна функція вчителя полягає в передачі учням інформації і створенні умов для її засвоєння. А головна мета діяльності вчителя – встигнути виконати все, що заплановано.	Учитель виступає насамперед як організатор навчальної пізнавальної діяльності учнів, як їх помічник і консультант. Він організовує діяльність учнів із пошуку інформації, узагальнення способів дії.
Переважання авторитарного стилю в спілкуванні вчителя з учнями.	Співпраця між учителем та учнем, велика увага до мотивації, діяльності школярів.
Чітке розмежування етапів перевірки, вивчення нового матеріалу і його закріплення. В результаті цього застосування знань і умінь не стає центром навчального процесу.	Центральне місце займає застосування знань і умінь у процесі вирішення навчальних завдань на всіх етапах уроку (засвоєння нового навчального матеріалу, його закріплення і перевірка знань, умінь). У результаті відбувається мовби злиття різних етапів і функцій уроку, їх синтез, спрямований на активізацію навчального процесу.
Фронтальна форма роботи вчителя.	Переважно групова або індивідуальна робота.
Спілкування між учнями в навчальній праці відсутнє. Переважає спілкування: учитель – клас або вчитель – учень.	Відбувається спілкування між учнями у процесі навчальної роботи, організується колективна навчальна діяльність.
Урок строго обмежений навчальним предметом і розкладом.	Сучасні підходи не виключають міжпредметних уроків, проведених двома-трьома вчителями з різних навчальних предметів.
Розвивальним і виховним чинником служить здебільшого зміст освіти.	Поряд зі змістом освіти важливу роль у вихованні та розвитку учнів відіграють методи навчання (наприклад, дослідницький, проблемного навчання) і організаційні форми (надто колективні).
Урок являє собою досить замкнену систему.	Урок тісно пов’язаний з такими формами організації навчання, як екскурсії, польові практикуми, робота на екологічній стежці, у мікрозаповіднику.
Зберігає звичну форму.	Асимілюються деякі елементи, які традиційно вважалися ознакою інших форм і протиставлялися уроку. У результаті виникли такі суперечливі, з точки зору формальної логіки освіти, форми, як урок-семінар, урок- залік, урок-конференція та ін.
Учитель зберігає всі свої функції.	Властиве делегування учням частини функцій

	учителя: перевірка та оцінювання знань і вмінь, консультування, елементи планування роботи.

Сьогодні вчителі мають доступ до великої кількості освітніх електронних та Інтернет-ресурсів. Використання ІКТ на уроці сприяє підвищенню мотивації учнів, активізації інтересу учнів до навчання, забезпечує індивідуалізацію процесу, сприяє особистісному підходу, підвищує наочність уявлення про предмет.

Отже, що для вирішення всіх цих складних завдань не може бути єдиного універсального уроку, який мав би обов'язковий початок і стандартний порядок його виконання. Учитель має залучати учнів до власної моделі навчання предмета, коли вони самі беруть участь у процесі пізнавального розвитку. Задумана модель навчання може бути реалізована, якщо вчитель переходить від викладання до впровадження технологічної педагогіки у власний практичний досвід. Перевага такого типу навчання полягає в тому, що воно базується на практичному досвіді студентів, розвитку їхніх умінь і навичок творчого мислення та здатності брати активну роль.

2. Типи уроків

Практичний досвід показує, що єдиної ідеальної моделі навчання не існує. Учитель має знайти збалансоване співвідношення між творчою та репродуктивною діяльністю учнів на уроці. З одного боку, під час уроку учні повинні активно досліджувати всі етапи – вони повинні розуміти, чого вони вже досягли, а також що їм потрібно зробити для етапів, що залишилися. Навпаки, вчитель бере на себе ініціативу учнів, які потім по черзі беруть участь в обговоренні (повідомляють учням мету та завдання уроку, підвищують їхню мотивацію тощо), що не тільки сприяє активній і свідомій участі учня в навчальному процесі, але й забезпечує досягнення всіма учасниками наміченого результату. Отже, можна стверджувати, що діяльність учителя в умовах сучасної освіти має бути чітко структурованою та спланованою. У зв'язку з цим розглянемо типи та структурні елементи уроків *(ст. 3.9)*, а також відповідні вимоги до їх проєктування (див. *табл. 3.4)*.

Схема 3.9. Типи та структурні елементи уроку

Оскільки урок – це не лише форма організації навчально-виховної діяльності у вигляді співпраці учнів та учителя, а й творча робота вчителя, то, очевидно, варто зазначити

лише основні структурні елементи уроку, які створюють передумови для впровадження педагогічних технологій навчання. Серед цих елементів є такі:

- повідомлення теми і мети уроку;
- актуалізація опорних знань та життєвого досвіду учнів;
- формулювання завдань уроку;
- мотивація навчально-трудової діяльності учнів;
- рефлексія учнів.

Таблиця 3.4

Відмінності у структурі уроків	
Традиційний урок	**Сучасний урок**
Пояснення теми уроку	
Учитель повідомляє учням, над чим вони працюватимуть	Учитель висуває перед учнями проблему
Повідомлення цілей і завдань	
Учитель формулює і повідомляє учням, чого вони мають навчитися	Спільно з учнями чітко формулює тему, мету, завдання уроку за навідними запитаннями
Планування	
Учитель повідомляє учням, яку роботу вони мають виконати, щоб досягти мети	Спільне планування за зразком (пам'яткою)
Практична діяльність учнів	
Під керівництвом учителя учні виконують ряд практичних завдань (частіше застосовується фронтальний метод організації діяльності)	Диференційований підхід спільно з груповими методами підготовки
Здійснення контролю	
Учитель здійснює контроль за виконанням учнями практичної роботи	Виробити критерії перевірки СПІЛЬНО З учнями (алгоритми перевірки)
Здійснення корекції'	
Учитель у ході виконання і за підсумками виконаної учнями роботи здійснює корекцію	За виявленими утрудненнями учнів заповнюються листи самооцінки
Оцінювання учнів	
Учитель здійснює оцінювання учнів за роботу на уроці	Заповнення листів самооцінки за обраними критеріями з увагою до об'єктивності оцінювання
Підсумок уроку	
Учитель з'ясовує в учнів, що вони запам'ятали	Рефлексія (ініціатива виходить від учня)
Домашнє завдання	
Учитель оголошує і коментує (частіше –	Домашні завдання повинні містити

завдання одне для всіх)	креативну складову, яка дозволить учневі виявити свої творчі можливості (обсяг – не більше як третина від опрацьованого у класі)

Переважна більшість учителів заздалегідь готує план майбутнього уроку. Це дозволяє їм добре підготуватися, уникнути незрозумілих пояснень і непотрібних пауз, систематизувати всі етапи майбутнього уроку, осмислити, «перетравити» весь обсяг запланованої роботи. Навіть опора на багаторічний досвід не є ефективнішою у викладацькій практиці, ніж це просте правило.

План уроку зазвичай складається з певної кількості етапів. Кожен з них послідовно розкривається як окрема частина освітнього процесу, доповнена коротким текстом. Створення такого документа є важливим кроком у підготовці вчителя до уроку.

Під час підготовки до уроку вчитель розв'язує низку завдань, серед яких, крім традиційного визначення змісту практичної діяльності, провідними є визначення теми, мети та завдань.

Тема уроку визначається відповідно до змісту освітньої програми. Якщо на вивчення теми відводиться більше двох годин, то корисно докладно вивчити зміст навчального матеріалу, визначивши назву теми. При цьому вчителю варто звернути увагу на те, що перший урок з відповідної теми може мати на меті засвоєння знань, наступний – формування вмінь, після цього – корекцію вмінь чи, за умови рівнозначного поєднання цілей уроку, що відповідно впливає на його структуру, перетворюючи на комбінований урок. Інакше кажучи, головна навчальна мета уроку визначає його тип і, відповідно, структуру, а не навпаки.

Традиційно склалося так, що мету уроку вчитель визначав виключно для себе. Це діяло за умов, коли учні виступали об'єктом навчального процесу. Для сучасного навчання важливо усвідомити, що основна навчальна мета уроку має бути сформульована для учнів (як суб'єкта навчального процесу) і може бути їм повідомлена. Виховну і розвивальну мету уроку вчитель формулює для себе, і, відповідно, ця частина мети учням не повідомляється. В її основі мають бути прописані ключові компетентності, які формуватимуться протягом уроку.

Чи обов'язково зазначати у структурі мети всі три її складові частини? Особливо це стосується розвивальної та виховної мети. Очевидно, що вчитель, який усвідомлює заплановані та досягнуті завдання свого уроку, буде більш успішним, на відміну від того, який «механічно» виписує розвивальні чи виховні цілі. Отже, визначаючи мету уроку, доцільно слідкувати за тим, щоб у його структурі було закладено відповідні заходи чи прийоми роботи для досягнення розвивальної чи виховної складової освітньої мети. Наприклад, якщо вчитель запланував розвиток уваги учнів, то він мусить дати відповідь на таке запитання: у якому місці уроку і якими засобами він буде розвивати увагу учнів? Зазначений принцип, на нашу думку, має запобігти бездумному або штучному визначенню мети.

Визначаючи мету уроку, учителю доцільно не стільки триматися за стереотипний принцип «триєдиної мети», як зважити на чинники, що стосуються розвитку дитини. Перший полягає в тому, що процес розвитку учнів, як і їх виховання, не обмежується лише уроком, а поширюється на систему таких уроків, виходить за межі програмового матеріалу. Тому мета, як навчальна, так і розвивальна та виховна, може поширюватись на систему уроків. Наступним важливим етапом сучасного уроку є актуалізація опорних знань та життєвого досвіду учнів. Загальновідомо, що нові знання не закріплюються окремо від уже відомого, «старого» знання. Тому вчителю важливо «ухопитись» за життєвий досвід чи «старі» знання учнів, на основі яких можна було б «прикріпити» нові знання. Виходячи з цього, мета цього етапу – активізувати роботу учнів через наявні в них знання, які вони набули на уроках з основ наук чи життєвого досвіду. З точки зору методики принциповий момент цього етапу настає тоді, коли вчитель спирається виключно на знання або досвід

учнів і таким чином підводить їх до теми уроку. Поширена помилка, коли вчитель говорить більше за дітей, пояснює, розповідає тощо. Суттєвою ознакою цього етапу є активні висловлювання учнів – говорити повинні діти, а вчитель – більше слухати, робити акцент на тих відповідях, які наближають учнів до теми і завдань уроку. Вдало проведена актуалізація завершується підсумком, котрий проводить учитель, сам або спільно з учнями.

Завдання навчальної мети, які обов'язково повідомляються учням на початку уроку, визначають учні як учасники власного процесу пізнання. Якщо мета може поширюватись на розділ навчальної програми, то завдання стосуються лише конкретного уроку. Коли учні не знають чи не зрозуміли завдань уроку, то вони вже не можуть бути достатньо активними чи інтерактивними.

Це загальні поради про те, як створити план уроку. Однак кожен урок індивідуальний, як і кожна окрема тема. Звідси такі вимоги:

- завдання уроку мають бути короткими і максимально зрозумілими для кожного учня;
- під час повідомлення завдань уроку вчитель мусить забезпечити зворотній зв'язок з класом. Так, після повідомлення завдань з'ясовують, чи всі зрозуміли сказане, і докладно пояснюють незрозумілі місця чи слова;
- не варто перевантажувати урок завданнями, адже їх треба виконати. Тому кількість і зміст завдань повинні бути реальними і посильними для учнів;
- завдання уроку формулюються для учнів, а не для вчителя. Тому в конспекті уроку завдання слід зазначати у вигляді дієслів, наприклад: визначити, сформулювати, систематизувати, дослідити, розв'язати... Добре, коли учні обговорюють завдання уроку. У такому разі учитель підсумовує їх відповіді та виписує на дошці завдання.
- у підсумках уроку вчитель знову повертає учнів до завдань уроку. Тут важливо, щоб учні назвали, які завдання було виконано, а які ні.

Оскільки сучасна освіта передбачає кінцевий (запланований) результат, вчителю необхідно планувати свою роботу так, щоб передбачити інтерактивний вибір учнів. Під час традиційного навчання такої проблеми не виникало, оскільки учитель мав авторитарне рішення стосовно того, що саме потрібно знати і вміти учням. Інструментом, завдяки якому розв'язується вказана проблема, є мотивація навчальної діяльності учнів. Під час мотивації важливо пояснити школярам, для чого їм потрібно виконувати цю роботу, засвоювати відповідні знання, уміння і т.ін. Мотивація для інтерактивного вчителя, який не є авторитарним керівником, відіграє важливу роль, оскільки дає змогу скеровувати мотиви і, відповідно, увагу та зусилля учнів у потрібному напрямку для досягнення запланованого навчального результату. З цією метою можуть бути використані методи, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей подив, здивування, збуджують інтерес до теми проекту тощо. Це може бути і цікава розповідь учителя, і бесіда, і демонстрування наочності, й нескладна інтерактивна технологія («мікрофон», «мозковий штурм» тощо).

Чи не найбільш вагомою частиною уроку є його підсумок – усвідомлення результатів виконаної роботи. Як уже зазначалось вище, особливістю сучасної освіти є запланований результат, за досягнення якого відповідають учні, а не вчитель. Учитель виступає лише рівноправним співучасником навчального процесу. Таку вимогу можна реалізувати, якщо вчитель створить умови для рефлексії учнів. *Рефлексія* – це усвідомлення учнями результатів власної діяльності на уроці, спрямоване на осмислення знань, аналіз їх змісту і методів пізнання, власних дій та самопізнання. Зазначений етап можна провести за такою схемою: учитель пропонує учням порівняти заплановані завдання уроку з одержаними результатами, встановити зв'язок між тим, що вже відомо для виготовлення об'єкта проєктування, і тим, що необхідно ще зробити чи яких набути знань, умінь, щоб реалізувати проект. У цій частині учитель через продумані наперед запитання з'ясовує:

- зміст виконаної учнями роботи;
- учні порівнюють реальні результати з тією метою і завданнями, які повідомлялись на початку уроку;
- чому отримали саме такий результат, а не інший;
- що потрібно змінити для успішної реалізації проекту.

Результати правильно проведеної рефлексії проявляються в тому, що учні можуть самостійно дійти думки про необхідність зміни виду діяльності на уроці, завдань тощо.

Таким чином, підготовка сучасного уроку являє собою цілеспрямоване поєднання наступних елементів, спрямованих на досягнення планованих освітніх результатів:

- педагогічна ситуація;
- зміст навчання;
- технічне оснащення;
- програмне забезпечення;
- організація навчання в інформаційно-освітньому середовищі уроку.

При цьому кожен сучасний урок конструюється вчителем з урахуванням як загальних, так й індивідуальних особливостей школярів, виходячи з умов і специфіки освітнього закладу, у якому відбуватиметься процес навчання. Проте вимоги до техніки проведення сучасного уроку повинні бути однаковими: певний ритм і темп уроку, оптимальний для учнів класу; сприятливий психологічний клімат на уроці (взаємна доброзичливість, готовність учителя прийти на допомогу учневі тощо); взаємне співробітництво вчителя й учнів, педагогічний такт; використання різних видів діяльності учнів.

У реальній педагогічній практиці вчителя найчастіше проводять так звані *комбіновані уроки,* на яких чітко виділяються наступні структурні елементи:

- опитування учнів за матеріалом попереднього уроку;
- пояснення нового матеріалу;
- закріплення нового матеріалу та його застосування у розв’язанні завдань, виконання відповідних вправ;
- постановка і роз’яснення домашнього завдання.

Першочерговим завданням школи є розвиток в учня такого типу мислення, який забезпечить йому можливість адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, які повсякчас виникатимуть, а в «дорослому» житті уможливить пристосування випускника до нових, часом непередбачуваних політичних, економічних або інших обставин. Тому розвиток критичного мислення стає найактуальнішим завданням освіти. Учень стає активним суб’єктом навчального процесу, він має самостійно відшукати потрібну інформацію, обмінятися думкою з певної проблеми зі своїми однолітками, тощо. Навчання стає діяльністю тоді, коли школяр опановує не тільки знання, а й способи їх здобування. Це завдання в наш час вирішують інноваційні технології навчання, в основу яких покладено створення ситуації успіху, сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини на уроці і поза ним. Однією з таких інноваційних технологій є проблемне навчання.

Уроки, що створені навколо розв’язання проблем, ведуть до пошуку нових знань і нових компетентностей.

Роль учителя тепер полягає в перевірці дієвості відшуканих шляхів і правильній підготовці учнів до роботи у групах (чи індивідуально). Навчання переростає у пізнання, відкриття.

Кроки, що створюють урок-проблему:

- створення проблемної ситуації – формулюють проблему учні, учитель, або разом зі спільною мотивацією;
- пошук питань для уточнень;

- пошук відповідей, припущень (гіпотез);
- протистояння рішень (у груповій роботі), формулювання прийнятних рішень;
- постановка нових задач і консолідація правильних відповідей;
- перенесення (застосування) знайдених рішень у нові теоретичні або практичні ситуації.

Опора тільки на традиційний урок суттєво збіднює вчителя і не дає досягти йому тієї ефективності, яку можна мати тільки при комплексному застосуванні й оптимальному поєднанні всього арсеналу сучасних методів і форм організації навчання.

Зміст навчання сам по собі, без спеціального формування прийомів розумової праці, не може автоматично розвивати інтелект учнів. Він є лише передумовою, підґрунтям для розвитку мислення.

Сучасний урок НУШ – це насамперед урок, на якому створено реальні умови для інтелектуального, соціального, морального становлення особистості учня, що дозволяє досягти високих результатів у навчанні.

Змінюються цілі та зміст освіти, з'являються нові засоби і технології навчання, але які б не відбувалися реформи, урок залишається головною формою навчання.

Нова українська школа пропонує вчителю наповнювати уроки осмисленими знаннями, уміннями, навичками, цінностями; пропонує створювати умови для зародження і пробудження компетентностей. Але найголовніше й беззаперечне – сучасний урок має бути наповнений особистістю вчителя.

3. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Ключова зміна для учнів, яка задекларована у Концепції Нової української школи, стосується підходів до навчання та змісту освіти. Щоб набувати компетентностей, школярі повинні навчатися за діяльнісним підходом із одночасним впровадженням інтегрованого та проектного навчання.

Основною новацією нового Державного стандарту (2018) є структурування змісту початкової освіти на засадах інтегративного підходу *у* навчанні. Дидактичний зміст процесу інтеграції полягає у взаємозв'язку змісту, методів і форм роботи. Відповідно інтеграцію навчального матеріалу з різних навчальних предметів здійснюють навколо певного об'єкту чи явища довкілля, або навколо розв'язання проблеми міжпредметного характеру, або для створення творчого продукту тощо.

Важливим засобом формування цілісної уяви про навколишній світ є інтеграція різноманітної інформації в рамках вивчення окремих соціо-культурних тем/проблем. Тематичні дні/тижні об'єднують блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї теми/проблеми. Створення єдиного для навчальних предметів тематичного простору дозволяє уникнути дублювання інформації у змісті різних навчальних дисциплін та, водночас, розглянути аналогічний матеріал одночасно з різних боків, за допомогою різних дидактичних засобів. Цим забезпечуються збалансованість у сприйманні інформації різних освітніх галузей, емоційно комфортна атмосфера навчальних занять. Інтеграція програмового змісту створює передумови для різнобічного розгляду базових понять, явищ, більш широкого охоплення змісту, формування в учнів системного мислення, позитивного емоційного ставлення до процесу пізнання, водночас створює можливості раціонального використання робочого часу.

У ДСПО зазначено, що на підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти. У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їх сумарне значення не зменшується. Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної,

технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрується в різній комбінації їх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначаються в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» полягають у дидактико-методичній організації навчання, а саме в його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Сама назва курсу зорієнтовує вчителя на організацію дослідницької діяльності учнів.

Реалізація курсу «Я досліджую світ» передбачає включення учнів у практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру, як-от:

- дослідження-розпізнавання *(Що це? Яке воно?* Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне – відмінне, до якого цілого воно належить);
- дослідження-спостереження *(Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?);*
- дослідження-пошук (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; ✳ встановлення причинно-наслідкових зв'язків *(Чому? Яким чином? Від чого залежить? Із чим пов'язано?),* здогадка, висновок-узагальнення).

Для формування дослідницьких навичок учнів необхідно ознайомити із способами пізнання навколишнього світу (спостереження, дослідження, опрацювання різних джерел інформації).

У теорії пізнання прийнято розрізняти чуттєві і раціональні форми пізнання. Пізнання починається з чуттів. Завдяки органам чуття (зір, дотик, слух, нюх, смак) дитина отримує чуттєве знання про світ. Чуттєве пізнання має три основні форми: відчуття, сприйняття й уявлення.

Відчуття – первинний елемент чуттєвого пізнання. Відчуття є найпростішим психічним процесом, який полягає у відображенні окремих властивостей предметів та явищ навколишнього світу, а також внутрішніх станів організму під час безпосередньої дії подразників на відповідні рецептори.

Сприйняття – цілісний наочний образ предмета.

Уявлення – цілісний образ предмета, що зберігається в пам'яті або в уяві. Раціональне пізнання орієнтується на розкриття сутності об'єктів. Його особливості:

- узагальнене відображення дійсності;
- відволікання від несуттєвого в предметі;
- опосередкований характер.

Раціональне пізнання здійснюється в таких основних формах: судженні, понятті, судженні й умовиводі.

Способи пізнання розрізняють за сферою їх застосування. Предметом пізнання може бути природна реальність, а може бути світ людської історії та культури, або внутрішній світ людини. І чим складнішою є предметна реальність, яка пізнається, тим більшу активність набуває об'єкт пізнання.

Головним інструментом для пізнавальної діяльності є практика. Практика – це цілеспрямована дія людини з перетворення навколишнього світу. Практичне пізнання відбувається із залученням інтуїції, логіки, почуттів і раціонального мислення.

Предмет «Я досліджую світ» виконує інтегруючу функцію і забезпечує формування у школярів цілісної наукової картини природного і соціо-культурного світу, відносин людини з природою, суспільством, іншими людьми, державою, усвідомлення свого місця в суспільстві, створюючи основу становлення світогляду, життєвого самовизначення і формування української ідентичності особистості.

Інтегрований урок дозволяє вчителю скоротити терміни вивчення окремих тем, ліквідувати дублювання матеріалу з різних галузей, приділити більше уваги (у різноманітних формах) тим цілям, які виділені в даний момент навчання (розвиток зв'язного мовлення, мислення тощо).

Інтегровані уроки знімають стомлюваність і навантаження учнів за рахунок перемикання з одного виду діяльності на інший.

Урок інтегрованого курсу забезпечує формування когнітивного, емоційно-ціннісного і діяльнісного компонентів громадянської компетентності:

- уміння розрізняти державну символіку України і свого регіону, описувати пам'ятні та визначні місця столиці і рідного краю, знаходити на карті Україну і її сусідів, Київ – столицю України, свій регіон і його обласний центр;
- формування основ історичної пам'яті – уміння розрізняти в історичному часі минуле, сьогодення, майбутнє, орієнтацій в основних історичних подіях свого народу й України, відчуття гордості за славу і досягнення українців;
- формування основ екологічної свідомості, грамотності і культури учнів, освоєння елементарних норм адекватної поведінки в природі;
- розвиток морально-етичної свідомості – норм і правил взаємин людини з іншими людьми, соціальними групами і спільнотами.

Інтегрований курс сприятиме формуванню екологічної і культурологічної грамотності, підприємливості, громадянської позиції. Учні навчаться дотримуватися правил поведінки у світі природи і людей, здорового способу життя, освоять елементарні норми адекватної культури поведінки в навколишній природі і соціальному середовищі, сформуються соціально ціннісні якості, такі як працелюбність, організованість, раціональність, відповідальність за свої вчинки, у тому числі і в інформаційній діяльності, потреба допомагати іншим, повага до праці інших, її результатів, культурної спадщини; установки на безпечний, здоровий спосіб життя, наявність мотивації до творчої праці, роботи на результат, бережного відношення до матеріальних і культурних цінностей.

Інноваційною складовою інтегрованого курсу стала громадянська та історична освітня галузь. її мета – формування в учня/учениці власної ідентичності та готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття і розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії та співпраці через обмірковування прийнятих у класі, школі і місцевій громаді соціальних норм, активну участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки. Серед очікуваних результатів, наприклад, для учнів 1-2 класів задекларовано вміння захищати права людини (розпізнавати вчинки і слова, які можуть підтримати або образити, а також поважати різноманітність думок, справедливо ставитися до інших). Для учнів 3-4 класів – мати компетенції спілкування, враховуючи особливості інших людей, пояснювати, чому потрібно діяти справедливо, не порушувати прав інших дітей, виявляти та засуджувати такі вчинки, уміти пояснити, до кого можна звернутися.

Окрему увагу слід приділити протидії булінгу у школах. Учні мають відслідковувати, коли їх або інших ображають чи принижують, та знати, як діяти в таких ситуаціях. Ці вимоги є свідченням того, що нині відбувається перехід до компетентнісного навчання. І навчальний процес здійснюється не «заради знань», а «заради вмінь, ставлень, цінностей», що разом і становлять « компетенції».

У сфері особистісних універсальних навчальних уроки інтегрованого курсу сприяють прийняттю учнями правил здорового способу життя, розумінню необхідності здорового способу життя в інтересах зміцнення фізичного, психічного та психологічного здоров'я; і в цілому сприяють формуванню загальнопізнавальних навчальних дій:

- оволодіння початковими формами дослідницької діяльності, включаючи вміння пошуку і роботи з інформацією, у тому числі з використанням різних засобів ІКТ;
- формування дій заміщення і моделювання (використання готових моделей для пояснення явищ або виявлення властивостей об'єктів і створення моделей, в тому числі в інтерактивному середовищі);
- формування логічних дій порівняння, аналогії, класифікації об'єктів живої і неживої природи на основі зовнішніх ознак або відомих характерних властивостей; встановлення причинно-наслідкових зв'язків у навколишньому світі, у тому числі на різноманітному матеріалі природи і культури рідного краю.

Важливо звернути увагу учнів на те, як здоров'я залежить від соціальних, економічних умов та від якості навколишнього середовища.

Специфіку технологічної галузі, що входить до інтегрованого курсу «Я досліджую світ» зумовлено:

- ключовою роллю предметно-перетворювальної діяльності як основи формування системи навчальних дій;
- значенням навчальних дій моделювання і планування, які є безпосереднім предметом засвоєння в ході виконання різних завдань курсу (наприклад, у ході вирішення завдань на конструювання школярі навчаються використовувати схеми, карти і моделі);
- використанням форм групового співробітництва і проектних форм роботи для реалізації навчальних цілей курсу;
- формуванням первинних елементів ІКТ-компетентності учнів;
- формуванням картини світу матеріальної і духовної культури як продукту творчої предметно-перетворюючої діяльності людини.

Навчання учнів ведення домашнього господарства на уроках технологій надає їм можливість на практиці в домашніх умовах перевірити розв'язання таких проблем, як використання енергії та енергозбереження, надмірне використання упаковок, переробка побутового сміття та відходів, синтетичні харчові добавки, небезпечні хімікати, які використовуються вдома, дбайливе ставлення до води та інших ресурсів, пов'язаних зі способом життя людини. Слід пам'ятати – виховання дбайливого й ощадливого ставлення до ресурсів, що використовуються в домашньому господарстві, буде міцним фундаментом дбайливого ставлення до природи.

Наскрізними у змісті інтегрованого курсу визначено такі змістові лінії: «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність», «Громадянська відповідальність», «Екологічна безпека та сталий розвиток».

Наскрізні лінії є соціально значущими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях.

Важко переоцінити роль природничих наук при вивченні питань сталого розвитку. У процесі навчання важливо робити акцент на розвиток навичок пошуку та вирішення конкретних проблем і вивчення взаємозв'язку між наукою, технологією і суспільством. Освіта в інтересах сталого розвитку спрямована і на пошук та розробку сучасних технологій, необхідних для збереження природних ресурсів і переорієнтацію діяльності людини в напрямку сталого розвитку. Під час вивчення природничих дисциплін доцільно розглядати переваги впровадження у виробництво нових ресурсозберігаючих і екологічно орієнтованих технологій.

«Я досліджую світ» як шкільний предмет надає особливу можливість для виховання соціально активної, грамотної і обізнаної особистості. На уроках доцільно розглядати

питання, пов'язані із взаємозв'язком і взаємозалежністю природи, суспільства і економіки; розглядати екологічні наслідки діяльності людини і багато іншого.

Включення у зміст навчальної програми «Я досліджую світ» екологічних, економічних і соціальних проблем спрямовано на розвиток в учнів знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду, які дозволять їм самостійно приймати рішення локального і регіонального характеру для поліпшення якості життя без екологічної загрози для майбутнього планети.

Розуміння учнями сталості світу в цілому, України і своєї місцевості, а також шляхів досягнення цієї сталості є життєво важливим педагогічним завданням.

Новий ступінь навчання інтегрованого курсу в 1 класі ґрунтується на результатах, отриманих у дошкільному періоді, де діти уже знайомилися з різноманітністю об'єктів природи, правилами поведінки у громадських місцях, дорожніми знаками, правилами особистої гігієни тощо. Основними ключовими поняттями у 1 класі є «нежива і жива природа», «органи чуття», «частини тіла людини», «гігієнічні навички», «історія свого краю», «символи держави»; «різноманітність культур, звичаїв народів»; «правила безпечної поведінки вдома і на вулиці», «стандарти поведінки в суспільстві»; «моральні норми»; «навички співжиття та співпраці», «здоровий спосіб життя»; «самообслуговування в побуті» тощо.

Інтегрований урок потребує від учителя додаткової підготовки, ерудованості, високого професіоналізму. Розробляючи такий урок, учитель має враховувати:

1. Мету уроку (це може бути потреба у скороченні термінів вивчення теми, ліквідації прогалин у знаннях учнів, перерозподіл пріоритетів тощо).

2. Добір об'єктів, тобто джерел інформації, які б відповідали цілям уроку.

3. Визначення системоутворюючого чинника, тобто знаходження підстави для об'єднання різногалузевої інформації (ідея, явище, поняття чи предмет).

4. Створення нової структури курсу, тобто зміна функціонального призначення знань.

Реалізація кожної конкретної теми інтегрованого курсу відбувається під час роботи з основним текстом, підкріпленим ілюстраціями, на яких наочно втілено сутність об'єктів, зв'язків, ситуацій між об'єктами природи, що вивчаються, взаємодією людей і природи, а також у соціумі. Ілюстрації доповнюються запитаннями, які заохочують дитину пояснювати, обґрунтовувати, міркувати. Чільне місце на уроці слід відводити творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

В основу навчання курсу «Я досліджую світ» покладено діяльнісний підхід, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід є цілеспрямованою системою, націленою на результат, який можна досягнути лише тоді, коли буде зворотний зв'язок.

Тому в навчанні перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідам, спостереженням у природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи. Наприклад, за допомогою таких практичних робіт: «Вимірювання свого зросту», «Визначення розміру взуття», «Виготовлення екологічного знака» тощо.

Учні 1 класу не мають досвіду роботи над міні-проектами. Для молодших школярів домінуючими залишаються ігрові (рольові) проекти, безпосередньою метою яких є участь у груповій діяльності: різні ігри, постановки ляльового театру або виконання різного роду ролей, розваги тощо.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення належить практико-орієнтованим проектам, які передбачають вивчення природи рідного краю, проблем, пов'язаних з навколишньою природою, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи.

На *рис.3.16* подано зразки завдань з тем «Досліджуємо властивості повітря», «Досліджуємо властивості води» розділу «Я дослідник/я дослідниця».

Рис.3.16 . Зразки практико-орієнтованих завдань

Творча самостійна діяльність школярів – це сучасна потреба. Сьогодні як ніколи потрібні люди творчі, креативні, здатні ламати звичні стереотипи. Модернізація змісту освіти передбачає використання інноваційних освітніх технологій та нових методичних підходів, що не сприятимуть накопиченню учнями знань і вмінь, а спонукатимуть школярів до перенесення їх у нову ситуацію, до активної творчої діяльності, неординарного розв'язання проблемних завдань.

Дослідницька поведінка особливо цінна тим, що вона створює надійний фундамент для поступового перетворення процесів навчання і розвитку на процеси вищого порядку – самонавчання і саморозвиток.

На інтегрованому уроці предметом аналізу виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних освітніх галузях. І механізмом інтеграції в системі початкової освіти є образ, створений засобами різних видів мистецтва, а також дітьми – у різних видах діяльності. У літературі засіб виразності – слово (образні визначення, епітети, метафори, порівняння, ритм); у природі – об'єкт (поняття, форма, причинно-наслідкові зв'язки у природі і ін.); в образотворчому мистецтві – малюнок (форма, розмір, колір, композиція, ритм); у трудовому навчанні – виріб (ліплення, об'єм, пропорції, поза, співвідношення предметів у загальній композиції за розмірами, аплікація та ін.); у музиці – мелодія (ритм, гармонія, динаміка, інтонація тощо).

Мотивація до навчання, стимулювання пізнавального інтересу до досліджуваного на уроці явища (об'єкта) реалізується різними способами:

- чіткою постановкою цілей уроку (що дізнаємося і чого навчимося на цьому уроці); переконанням учнів у значущості досліджуваного матеріалу (для чого ми вивчаємо цей матеріал; наприклад, перед ознайомленням з компасом учитель каже, що вміння орієнтуватися за допомогою компаса потрібне всім, особливо геологам, військовим, морякам, туристам, або що в кінці року у школі будуть проходити змагання з орієнтування, у яких ми братимемо участь (а щоб перемогти, треба вміти працювати з компасом);
- пробудженням інтересу; цього можна досягнути постановкою проблемних запитань. Наприклад, на уроці, що передує уроку «Як рослини розмножуються», можна провести дослід з пророщування насіння квасолі,

після якого учні отримають завдання простежити, що ж відбуватиметься далі із цим проростком;

- створенням емоційно-моральних ситуацій; наприклад, на початку уроку «Водойма – природна спільнота» учителька говорить: «Учора за містом я бачила, як хлопчаки полювали на жаб. Коли ж запитала в них, навіщо вони це роблять, вони відповіли, що жаби бридкі, шкідливі, від них бувають бородавки. Чи правильно це?»;
- уведенням ігрових ситуацій, цікавого матеріалу.

Розвивальні можливості інтегрованого уроку, по-перше, дозволяють реалізувати один з найважливіших принципів дидактики – принцип системності навчання (якщо комплекс навчального матеріалу відповідає цілісності, структурності, взаємозалежності, ієрархічності, множинності); по-друге, створюють оптимальні умови для розвитку мислення (здатність до абстракції, уміння виділяти головне, проводити аналогії, здійснювати аналіз, зіставлення, узагальнення тощо); по-третє, сприяють розвитку системного світогляду, гармонізації особистості учнів.

Процес інтеграції потребує певних умов:

- об’єкти дослідження збігаються або досить близькі;
- в інтегрованих галузях використовуються однакові або близькі методи дослідження;
- вони будуються на загальних закономірностях і теоретичних концепціях.

До реалізації інтегрованих уроків у початковій школі висуваються такі умови:

- близькість змісту провідних тем предметів;
- логічний взаємозв’язок предметів.

На сучасному етапі набули поширення й нетрадиційні форми інтегрованих уроків:

уроки формування нових знань: уроки-експедиції (подорожі), уроки- інсценізації, побудовані на основі діяльнісного методу;

уроки навчання умінь і навичок: практикуми, уроки-діалоги, уроки з рольовою, діловою грою;

уроки повторення та узагальнення знань, закріплення вмінь. Ігрові: КВК, «Що? Де? Коли?», «Поле Чудес», театралізовані, уроки-конкурси, уроки-змагання;

уроки перевірки та обліку знань і вмінь: залікові вікторини, конкурси, огляд знань, урок-іспит.

Не всяке об’єднання різних галузей автоматично стає інтегрованим уроком. Потрібна провідна ідея, реалізація якої забезпечує нерозривний зв’язок, цілісність уроку.

Інтегрований блок може реалізовуватися і впродовж дня, тоді виникає нова форма навчання – навчальний день. Аналізувати ж інтегрований блок (дидактичні цілі, зміст, методичні прийоми) можна на тому самому рівні, що й урок (враховуючи лише різну кількість часу).

Початкова школа може і повинна зробити щось важливіше й суттєвіше, ніж просто навчити читання, письма та лічби. Саме стимулювання інтелектуальної активності в період формування особистості будь-якої дитини має таке ж вагоме значення для його подальших успіхів, як і природні здібності.

Уведення уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» може більшою мірою, ніж традиційне предметне навчання, сприяти становленню ерудованої особистості, що володіє цілісним світоглядом, здатністю самостійно систематизувати наявні в неї знання та нетрадиційно підходити до вирішення різних життєвих проблем.

ЛЕКЦІЯ 5.

Тема 9. Ігрова діяльності на уроці «Я досліджую світ»: особливості організації та ризики

План

1. Проблема ігрової діяльності в навчальному процесі молодших школярів.
2. Потенціал ігрової діяльності в навчальному процесі молодших школярів.
3. Гра на уроці інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
4. Методичні рекомендації щодо способів організації ігрової діяльності на уроках.

Література

1. Андруховець П. Ігрова, педагогіка. Завуч. 2004. № 1 (187). С. 6 –16.
2. Галкін С. Організація ігрової діяльності на уроці. Завуч. 2004. № 30 (216). С. 9 –12.
3. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.
4. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало: У 2-х ч. Київ, 2001. Ч. 1. 392 с.
5. Жданов Д. Дидактичні можливості інтелектуальних ігор. Завуч. 2007. № 7 (301). С. 1 –14.
6. Крутій В. А. Місце дидактичної гри на уроках в початкових классах. Наука і освіта. 2001. № 2 –3. С. 19 –22.

Конспект лекційного змісту

1. Проблема ігрової діяльності в навчальному процесі молодших школярів

Застосування ігрової діяльності у навчальному процесі учнів початкових класів розглядається науковцями як ключовий фактор формування творчої та допитливої особистості. Засобами народної гри виводили маленьку людину з її реального побутового повсякденного життя, запобігали складання стереотипів сумніву й недовіри до своїх сил. Через гру дитині надавалася змога заявити оточенню про свій позитивний потенціал. Саме під час ігрових вправ активізуються рухливість, розвиваються процеси мислення, пам’яті, уяви.

Ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурноісторичного досвіду і формування дитячої особистості.

З переходом із умов гри до умов навчальної діяльності настає в житті дитини переломний момент. Нове становище дитини в суспільстві визначається тим, що з шестирічного віку навчання для неї є обов’язковим. За результат свого навчання дитина нестиме відповідальність перед вчителем, школою й своєю сім’єю. Ставши учнем, дитина мусить дотримуватись однакових для всіх школярів правил. Процес адаптації для кожного учня першого класу є надзвичайно складним. Тому використання гри або ігрових елементів на уроках у початковій школі вражається об’єктивно необхідним.

У грі існує суб’єктивна свобода для кожної дитини. Учні мають змогу самостійно (без допомоги дорослих) розподіляти ролі, контролювати один одного, стежити за точністю виконання того чи іншого завдання. Соціальна чи дидактична гра сприяє ознайомленню дитини з великим діапазоном людських почуттів й взаємостосунків. Завдяки грі учні вчаться розрізняти добро і зло. Саме у грі учні молодших класів перевіряють свою силу і спритність, у них виникають бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного. Тому вчитель початкових класів, з метою мотиваційного та виховного впливу, має надзвичайно активно і свідомо використовувати гру у навчальному процесі.

Під час гри в учнів формується звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, учні не помічають, що навчаються, а до активної

діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

У грі формується дитина як особистість. Гра, для учня початкової школи, стає напруженою працею і через зусилля, необхідність швидко знаходити правильне рішення веде до задоволення.

Саме в іграх розпочинається невимушене спілкування дитини з колективом класу, взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самостійно, розвивається увага, пам'ять, прагнення до знань. У грі найповніше проявляється індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності дітей.

Навчатись, граючись! Ця ідея цікавила багатьох педагогів і вихователів. Практично вирішити цю проблему зміг Ш. Амонашвілі. Він показав, як через гру можна увести дитину в складний світ пізнання.

Систематичне використання різних видів ігор розширює набір методичних прийомів, які можуть бути використані в іншому освітньому контексті. Підготовка та проведення гри сприяє глибшому розумінню педагогом своїх професійних можливостей і, як наслідок, впливає на якісну зміну методики викладання, підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Таким чином, у навчальному процесі ігрова діяльність має форму дидактичної гри, ігрової ситуації, ігрового прийому, ігрової вправи. Дидактичні ігри можуть: бути тільки в словесній формі; поєднувати слово й практичні дії; поєднувати слово й наочність; поєднувати слово і реальні предмети. Структурні складові дидактичної гри зображено на рис. 3.17.

Дидактична гра	=	Дидактичне завдання	+	Ігровий задум	+	Ігровий початок	+	Ігрові дії	+	Правила гри	+	Підбиття підсумків

Рис. 3.17. Структурні складові дидактичної гри

Дидактичне завдання гри визначається відповідно до вимог програми з урахуванням вікових особливостей дітей. Наприклад, формування у дітей математичних уявлень, логічного мислення; розвиток мовлення; формування уявлень про природу, навколишнє середовище; розвиток оцінки та самооцінки, ініціативи, кмітливості, здатності виявляти польові зусилля для досягнення поставленої мети, довільної уваги, зосередженості.

Ігровий задум – наступний структурний елемент дидактичної гри. Дидактичне завдання в грі свідомо маскується, воно постає перед дітьми у вигляді цікавого ігрового задуму. На створення ігрової атмосфери істотно впливає *ігровий початок*. Він може бути звичайним, коли вчитель повідомляє назву гри і спрямовує увагу дітей на наявний дидактичний матеріал, об'єкти дійсності, та інтригуючим, цікавим, захоплюючим, таємничим.

Ігрові дії – засіб реалізації ігрового задуму і водночас здійснення поставленого педагогом завдання. Виконуючи із задоволенням ігрові дії і захоплюючись ними, діти легко засвоюють і закладений у грі навчальний зміст. *Правила гри* діти сприймають як умови, що підтримують ігровий задум; їх невиконання знищує гру, робить її нецікавою. Без заздалегідь визначених правил ігрові дії розгортаються стихійно, і дидактичні завдання можуть лишитися невиконаними. *Підбиття підсумків* гри в зв'язку з такою віковою особливістю дітей, як нетерплячість, бажання відразу дізнатися про результати діяльності, проводиться відразу після її закінчення. Це може бути підрахунок балів, визначення команди-переможниці, нагородження дітей, які показали найкращі результати тощо. При цьому слід тактовно підтримати й інших учасників гри.

Під час використання ігор відбувається більш глибока й різнобічна діагностика особистісних якостей і навчальних досягнень учнів, а звідси – можливість реальної реалізації

принципу врахування їхніх індивідуальних особливостей, перехід від декларування цього педагогічного постулату до його втілення у повсякденну шкільну практику. Водночас, у процесі дослідження були виявлені недоліки і труднощі, з якими зустрічається вчитель при використанні ігрової діяльності (рис. 3.18).

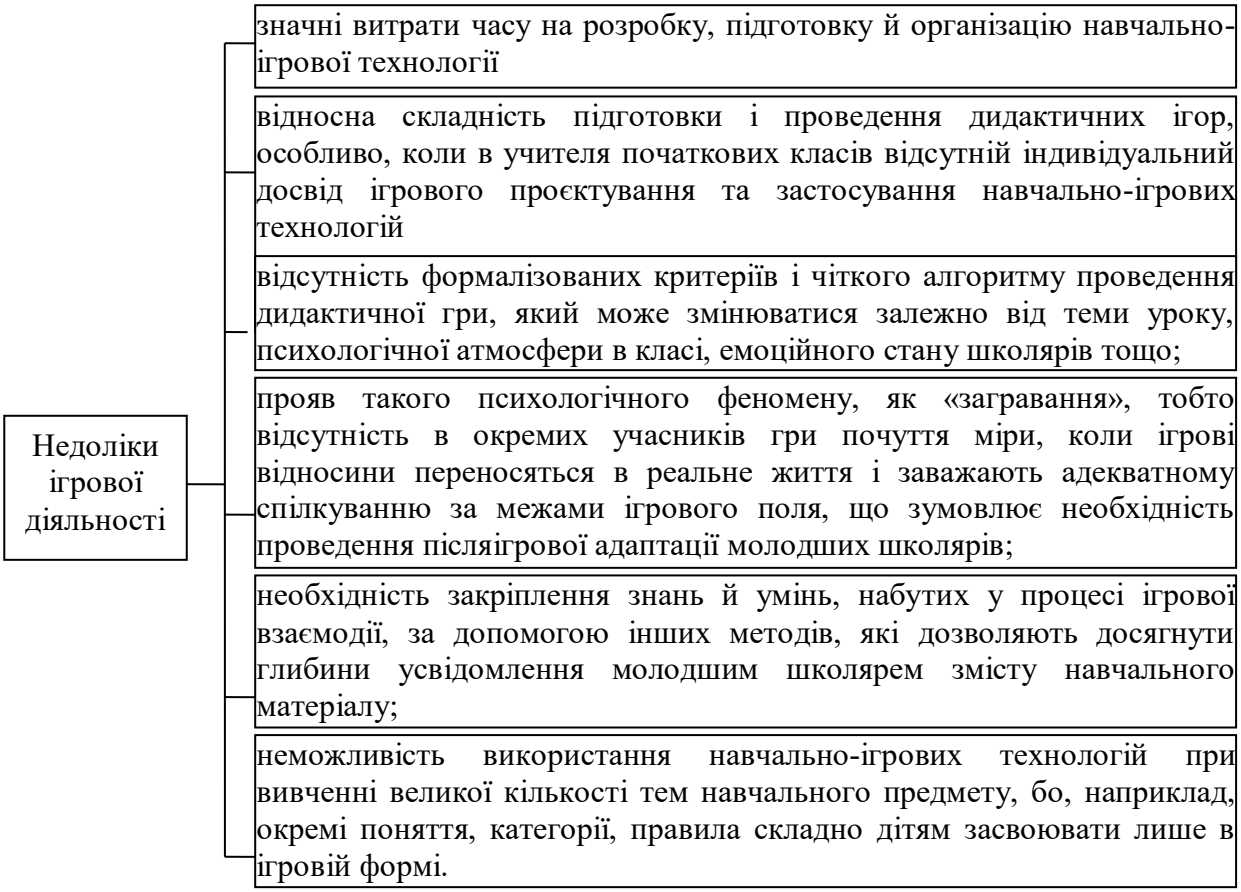

Рис. 3.18. Недоліки і труднощі в процесі використання ігрової діяльності

Тому ігрова діяльність розглядається нами як самостійна педагогічна цінність, що створює оптимальні умови для прояву знань, умінь, здібностей та інтересів всіх учнів з метою їх максимального розвитку. Крім цього, змінюючи конкретне змістове наповнення дидактичних ігор, вчителі можуть змінювати їх складність, задаючи тим самим зону найближчого розвитку для різних категорій учнів – з високим, середнім та низьким рівнем навченості.

2. Потенціал ігрової діяльності в навчальному процесі молодших школярів

Безпосередньою метою ігрової діяльності є спонтанно-спрямований розвиток особистості, зокрема її ціннісних орієнтацій. Визнано, що найбільш релевантними цінностями особистості, які відображаються в ігровій діяльності, є цінності вільного спілкування, взаємної довіри і допомоги, актуальної корисності знань та їх інтелектуального змісту, активного процесу й захоплюючого перебігу гри.

Відносно викладання предметів у початковій школі, то ігрова діяльність представляє певну послідовність дій та операцій вчителя, який виконує відбір інформаційного, навчально-пізнавального матеріалу, здійснює проєктування, підготовку й організацію гри, забезпечує включення всіх учнів в колективну ігрову взаємодію, безпосередньо проводить дидактичну гру, контролює її перебіг, аналізує кінцеві результати та підводить підсумки

проведеної гри.

Тому використання ігор у початковій школі є доволі складним процесом одночасного застосування психологічних, педагогічних, методичних знань з метою активізації та підвищення ефективності освітнього процесу, забезпечення успішності й особистісного розвитку молодших школярів. Крім цього, ігрова діяльність тісно пов'язані з іншими дидактичними та виховними засобами педагогічної діяльності.

Використання ігрової діяльності з метою підвищення ефективності навчального процесу зумовило необхідність створення ігрових технологій навчання. Ігрова технологія навчання – це системний спосіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову навчально-виховного процесу та реалізацію його завдань.

Навчально-ігрова технологія принципово відрізняється від традиційних методів навчання і виховання. За даними дослідників, відсоток засвоєння учнями початкових класів інформації під час навчальної гри становить близько 90 %, натомість усний виклад теоретичного матеріалу дає вп'ятеро нижчий результат – близько 18%. Також використання навчально-ігрових технологій дозволяє на 30-50% скоротити час на засвоєння молодшими школярами навчального матеріалу, при цьому значно зростає міцність і глибина засвоєння ними нової інформації. Це особливо важливо в умовах навчального перевантаження учнів початкових класів у сучасній школі. У процесі дослідження ігрової діяльності були виявлені педагогічні можливості застосування навчально-ігрових технологій у початковій школі, однак основною можливістю вважаю моделювання системи соціальних відносин в особливих ігрових формах і ситуаціях, їх «дослідження» молодшими школярами та первинна орієнтація в цих відносинах. Можливості навчально-ігрової технології в моделюванні та вивченні різних явищ і процесів обмежені лише змістом навчальної програми та віком молодших школярів, адже за допомогою дидактичної гри можуть відтворюватися найрізноманітніші за складністю об'єкти і процеси в будь-яких галузях знань – рідній мові, математиці, інформатиці, природознавстві та ін.

Навчально-ігрова технологія дозволяє у процесі ігрової взаємодії організовувати поетапне відпрацювання нових способів орієнтування молодшого школяра в життєвих ситуаціях, які вимагають, наприклад, певних математичних дій або розрахунків. Це особлива якість методичної оболонки навчально-ігрової технології, адже саме завдяки цій можливості учні – безпосередні учасники гри – опосередковано включаються в соціальну практику, аналізують різноманітну, часто суперечливу інформацію, шукають найоптимальніший шлях розв'язання поставленої проблеми.

Численними дослідженням підтверджено, що така соціальна практика у вигляді навчальної гри – один з найкращих способів орієнтування молодших школярів в складних для них життєвих і навчальних ситуаціях. Навчально-ігрова технологія стимулює формування реальних партнерських і дружніх відносин між учнями, забезпечує можливість позитивного особистісного розвитку школяра в учнівському колективі. Відчуття внутрішньої свободи та підтримки, можливість прийти, в разі необхідності, на допомогу партнерові сприяє дружньому зближенню учасників гри, поглиблює взаєморозуміння та взаємопідтримку. Крім цього, навчально-ігрова технологія дозволяє знизити авторитарну позицію вчителя, зрівнюючи в правах всіх учасників ігрової взаємодії. Це принципово важливо для отримання різноманітного соціального досвіду, в т.ч. у взаєминах дітей із дорослими. Наявність певних ігрових обмежень розвиває здатність молодших школярів до довільної регуляції діяльності на основі підпорядкування поведінки системі правил, що регламентують виконання ролей.

У грі школярі підпорядковуються цілому комплексу різних норм і правил, які їм необхідно зрозуміти, усвідомити, прийняти, а в подальшому, незважаючи на різні труднощі, що моделюються під час гри, неухильно виконувати. В іншому випадку, тобто за умови невиконання встановлених правил, гра втрачає свій сенс, привабливість, а учасники, що

порушують наперед визначений алгоритм, піддаються осуду з боку інших гравців. Отримуваний в ігровій взаємодії досвід свідомого підпорядкування правилам і нормативам закріплюється багаторазовим повторенням, формуючи у молодших школярів такі позитивні якості особистості, як ретельність, дисциплінованість, повага до усталених, прийнятих суспільством норм співжиття та співпраці тощо.

Гра підвищує інтерес учнів до уроків в цілому та до тих навчальних проблем, які моделюються та розв'язуються за її допомогою. Ця особливість гри дозволяє зняти «навчальну втому», яка з'являється у більшості молодших школярів у процесі вивчення того чи іншого навчального предмета. Шкільна практика свідчить, що це стосується передовсім вивчення точних наук. Так, наприклад, незважаючи на актуальність навчальних тем з математики, вчителеві потрібно докладати чимало додаткових зусиль, щоб утримувати увагу класу, стимулювати інтерес до усвідомлення сутності математичних категорій, правил, положень, теорем, аксіом та ін. Навчально-ігрова технологія володіє широким спектром спеціальних методичних прийомів, які спрямовані на створення позитивної ігрової атмосфери, підтримку уваги учнів, стимулювання їхнього інтересу до математики, що в кінцевому рахунку призводить до глибшого й міцнішого розуміння ними математичних постулатів.

Отже, гра дозволяє змінити пасивну позицію на активну, стимулює зростання пізнавального інтересу, що дає можливість молодшим школярам отримувати та засвоювати більшу кількість навчальної інформації на різних уроках. Принципово важливою є післяігрова надситуаційна активність, тобто вихід за межі гри та збереження її установок на майбутнє. Звідси, головний педагогічний сенс гри полягає в тому, що кожен її учасник зберігає моральну позицію взаємодопомоги й після її завершення.

Під час гри кожен учасник стає одночасно вчителем та учнем, при цьому виникає синергетизм педагогічного впливу, під яким розуміють «результат комбінованої дії, її складників та взаємодій, за яких підсумковий ефект перевершує дію, що здійснюється кожним учасником окремо». Це в повній мірі стосується педагогічних можливостей, які відкриває навчально-ігрова технологія. Процес навчання мусить давати школяреві якомога більше позитивних емоцій. Розумова діяльність буде цікавою лише тоді, коли є радість. В іграх виховується культура, спілкування дитини з колективом, взаємодія між учнями і вчителем. Гра потребує від учня зібраності, витримки, бажання допомогти відстаючою, невимушено виховує адекватне сприйняття поразок і помилок. Гра сприяє розвитку молодших школярів. Головні умови ефективності застосування ігор – органічне включення в навчальний процес; захоплюючі назви; наявність справді ігрових елементів, зокрема зачинів, римування; обов'язковість правил, які не можна порушувати; використання лічилок; емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій (його слона й рухи цікаві, несподівані для дітей).

Таким чином, ігрова діяльність, яка передбачає використання ігрових методів навчання відрізняється від інших традиційних методів тим, що дозволяє учневі бути особисто причетним до функціонування системи активного й цікавого навчально-виховного процесу, дає можливість «прожити» деякий час в «реальних» умовах, побути «всередині» цієї системи. Водночас гра не повинна підміняти традиційних методів навчання молодших школярів, а раціонально їх доповнювати, розширюючи й урізноманітнюючи педагогічний арсенал вчителя початкових класів.

3. Гра на уроці інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Для І циклу навчання визначено адаптаційно-ігровий тип навчання. Тому на уроках «Я досліджую світ» широко використовуються ігрові технології. Гра – теж діяльність, але стосовно освітнього процесу діяльність дуже специфічна. Гра визначається як «непродуктивна діяльність, мотив якої не в її результатах, а в самому процесі».

Навчальні результати гри (знання, уміння) виступають побічним продуктом ігрової діяльності школярів і цілком залежать від закладеного в неї навчального змісту. Навчальна мета тут визначається й утримується винятково вчителем. Мета школяра зовсім не навчальна, ця мета – перемогти суперника або імітувати когось, перевтілитися в когось, побути артистом.

Проте гра посідає помітне місце як в освітньому процесі початкової школи в цілому, так і у вивченні навколишнього світу зокрема. Причина в тому, що на початкових етапах навчання установка на виконання навчальної роботи ще не сформована і вчителю тут допомагає гра, що містить імітацію тієї чи іншої діяльності, засобами якої і формуються потрібні знання, способи діяльності, взаємини, відбувається розвиток дитини.

Однак дидактичну цінність гри не слід перебільшувати. Звертаючись до гри, учитель має пам'ятати вислів *К. Д. Ушинського:* «Учити, граючись, можна тільки найменших дітей до семирічного віку, далі наука повинна набувати серйозного, властивого їй тону».

Ігрова діяльність має ту саму структуру, що й діяльність навчальна: ігрова мета і мотив (зіграти ту чи іншу роль, вибороти приз, перемогти) – ігрові дії (імітація діяльності дорослої людини, тварини або відповіді на запитання ведучого) – результат (схвалення вчителя, приз). Грою школярів в освітньому процесі керує вчитель. Мета вчителя – формування і розвиток тих чи інших знань, умінь, взаємин.

Гра здійснюється за правилами (приписами), за допомогою яких регулюється її хід. Ігри поділяють:

за кількісним складом: індивідуальні, групові, колективні;

за тривалістю проведення: ігри-мініатюри (3-5 хв), ігри-епізоди (5-10 хв), ігри-заняття (30-35 хв);

за складністю – елементарні, які складаються з повторюваних ігрових дій, і складні, які містять комплекси елементарних ігор;

за використовуваним матеріалом – предметні, настільно-друковані та словесні;

за характером і формою поведінки – рухливі, сюжетно-рольові, предметно-маніпулятивні, конструктивно-будівельні, ігри-розваги;

за способом проведення – комп'ютерні, імітаційно-моделюючі, інтелектуальні ігри та ін.

Ігри, що застосовуються в процесі вивчення навколишнього світу, можна впорядкувати *за дидактичним навантаженням.*

- ігри, які сприяють формуванню вміння класифікації;
- ігри, мета яких – перевірка правильності сформованих уявлень;
- ігри, спрямовані на виявлення природних зв'язків, сутності явищ;
- ігри, які сприяють формуванню умінь орієнтуватися на місцевості, користуватися картою.

Наприклад, гра «Що змінилося?» під час вивчення теми «Пори року» має на меті перевірити вміння помічати зміни, що відбулися, виявляти спостережливість, орієнтуватись у просторі. Гра «Хто це?» з теми «Рослини мого краю» – розвивати вміння дітей складати характеристику рослин, виділяти особливості їх зовнішнього вигляду і характеру.

Ігри розрізняють за формою проведення.

Ігри-подорожі. У грі можуть як повідомлятися нові для учнів відомості, так і перевірятися вже наявні знання. Гру-подорож зазвичай проводять після вивчення теми або кількох тем розділу з метою виявлення рівня знань учнів. Учасники подорожують пішки, на літаку, кораблі за певним маршрутом, що складається зі станцій. Такими станціями можуть бути природні об'єкти свого краю, історичні об'єкти (подорожі в минуле, подорож на «машині» часу) тощо. На кожній станції школярі виконують завдання, відповідають на запитання та отримують відповідні бали. Перемагає команда, яка набрала більшу кількість балів.

Конкурс-аукціон. Учасники змагаються у кращому знанні будь-яких складових теми: «Хто більше знає назв...» тощо.

Рольові ігри. Значне емоційне навантаження несуть рольові ігри, у яких діти на основі власних вражень творчо відтворюють відносини у світі природи, людей, стосунки людини з природними або соціальними об'єктами. У процесі рольової гри уточнюються, поглиблюються і систематизуються раніше набуті дітьми знання, закріплюються вміння застосовувати їх як у навчальній, так і в життєвій ситуаціях. Слід пам'ятати, що рольові ігри, як правило, потребують серйозної підготовки і не можуть проводитися часто.

Сюжетна гра не займає багато часу, діти з цікавістю і увагою стежать і беруть участь у ній. Форма гри може бути колективною. Особливість сюжетної гри в тому, що учні виконують ролі, а самі ігри наповнені глибоким і цікавим змістом, відповідними завданнями, що озвучив учитель.

Можна використовувати ігри екологічного характеру, коли діти виступають в ролі екологів, директорів підприємств, які вирішують екологічні проблеми. Наприклад, діалог від імені тварин і рослин. Учні можуть виконувати ролі фахівця сільського господарства чи рибоохорони, ученого (орнітолог, кінолог), продавця магазину тощо. Ролі, які ставлять учнів у позицію дослідника, переслідують не лише пізнавальні цілі, а й професійну орієнтацію. У процесі такої гри створюються сприятливі умови для задоволення широкого кола інтересів, бажань, запитів, творчих прагнень учнів.

Конструктивні ігри пов'язані з моделюванням, проєктуванням будь- яких природних, виробничих об'єктів, систем, територій.

Особливу групу утворюють *ігри на природі,* що проводяться під час екскурсій, прогулянок. У наш час з'явилися *комп'ютерні дидактичні ігри.*

У технології навчального процесу на основі гри виокремлюють чотири етапи:

1. Орієнтація. Учитель представляє досліджувану тему, дидактичне завдання, знайомить з основними уявленнями, які в ній використовуються, дає характеристику ігрових правил, імітації, загального ходу гри. (Правила гри – приписи, що встановлюють логічний порядок гри; через правила учитель доводить до дітей свої педагогічні вимоги, регулює хід гри).

2. Підготовка до проведення. Учитель складає сценарій на основі ігрових завдань, правил, ролей, ігрових дій і процедур, правил підрахунку балів. Іде розподіл між учасниками гри, проводиться пробний «прогін» гри в скороченому вигляді.

3. Проведення гри. Учитель організовує проведення самої гри, по ходу фіксуючи ігрові дії, роз'яснюючи складні ситуації.

4. Обговорення гри (підсумок). Учитель дає оглядову характеристику ходу гри. Обговорюються складнощі, які виникли. Педагог спонукає дітей до рефлексії – аналізу своїх власних дій, вчинків, мотивів, учить співвідносити їх з загальнолюдськими цінностями, а також з діями, вчинками, мотивами інших людей. Особлива увага приділяється порівнянню імітації з відповідними явищами реального світу.

Умови,що забезпечують ефективність використання дидактичних ігор на уроці:

1. Відповідність гри дидактичним цілям уроку.

2. Різноманітність ігор за змістом і формами проведення. Треба передбачити кілька варіантів використання ігор, ураховуючи:

- рівень пізнавальної діяльності (від репродуктивного пошуку аналогів до переносу знань і способів діяльності в нестандартну ситуацію і далі до творчості, до прогностичного пошуку, пов'язаного зі створенням принципово нового, завдяки зверненню до фантазії або найпростішого експериментального дослідження);
- рівень колективності (від індивідуальних ігор до групових і колективних);
- характер організації (від організації гри вчителем до самоорганізації).

3. Визначення місця дидактичної гри у структурі уроку, часу і методики її проведення.

4. Активна творча позиція кожного учасника гри. Потрібно так побудувати гру, щоб кожна дитина захотіла і змогла самовиразитися, продемонструвати свої знання, уміння та здібності.

5. Доступність і привабливість гри для дітей. Умови гри мають бути зрозумілі та доступні дітям, а мета – цікавою для них. Тільки в такому разі можна викликати в дітей гарний настрій, задоволення від вдалої відповіді.

6. Емоційність гри. Важливу роль відіграє зовнішнє оформлення гри, воно має бути барвистим і залежати від змісту гри. Особливе педагогічне навантаження несе елемент змагання між командами або окремими учасниками.

На уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» під час вивчення живої природи можна використовувати наступні ігри:

Гра «Упізнай, хто це». Один учень (ведучий) розповідає про якусь тварину, описуючи її зовнішній вигляд, звички, чим вона харчується, але не називає її. Інші учні мають відгадати, яку тварину мав на увазі ведучий. Наприклад: «Вона маленька, сіренька, хвостик – як шило. Живе в нірці, любить сир…» (Миша).

Гра «Яке це дерево?». Учень розповідає про листочки, плоди, кору, квіти певного дерева. Інші гравці впізнають, що це за дерево.

Гра «Рослини». Учитель готує для гри великі малюнки, на яких зображено сад, город, поле, луки, ліс, клумбу (на кожній зображено шість рослин, які знають діти), та маленьких малюнків із цими рослинами із двостороннім скотчем на зворотному боці. Великі малюнки використовують учні, а маленькі — учитель. Учитель демонструє та називає рослини. Діти знаходять названу рослину на великому малюнку, накривають її. Перемагає той учень, який першим заповнить малюнок з відповідними рослинами.

Гра «Сад, город, поле, луки». Учитель кидає дітям по черзі м’яч і називає рослину. Учень, який спіймав м’яч, має швидко відповісти, де вона росте: у саду, на городі, у полі чи в лузі.

Гра «Три однакових листки». Учитель разом із учнями готує для гри натуральні об’єкти чи предметні
малюнки. Гру проводять восени під час екскурсії. Учитель демонструє дітям листок від певного дерева, куща. Дітям потрібно знайти по три подібних листочки. Перемагає той, хто виконає завдання правильно і першим.

Гра «Склади букет». Учитель роздає учням предметні малюнки із зображенням квітів, потім вони мають з картинок скласти букети з лісових, садових чи польових квітів.

Гра «Урожай». Учитель готує фішки двох кольорів та два кошики. За їх допомогою об’єднує учнів у дві команди. Одна з команд «збирає» у свій кошик овочі, інша – фрукти. Збирати можна муляжі, реальні предмети або малюнки із зображеннями. Перемагає команда, яка швидше
і правильніше виконає завдання.

Гра «Упізнай мене». Учні по черзі беруть у вчителя (ведучого) картинки із зображенням тварин, але так, щоб однокласники не бачили, що на них намальовано. Той, хто витягнув картинку, імітує голос і рух зображеної на ній тварини, а решта учнів мають вгадати, що це за тварина.

Гра «Вилучи зайвого». Учитель називає ряд тварин, учні виділяють їхні спільні ознаки, вилучають зайву: сонечко, колорадський жук, метелик, павук, мурашка, клоп-солдатик (не комаха); зозуля, лелека, горобець, соловей, летюча миша, чапля (не птах); ведмідь, вовк, білка, лисиця, летюча миша, акула (не звір).

Гра «Квітка дружби». На кожній пелюстці записані якості людини. Необхідно обрати тільки найнеобхідніші та найважливіші для дружби якості. Учитель з учнями обговорюють, які якості гідні справжньої дружби, і складають квітку з пелюсток.

Гра «Хто де живе?». На набірному полотні виставлено зображення будинку і дерева. Учитель роздає учням предметні картинки із зображенням тварин і пропонує «розселити» тварин там, де вони живуть: свійських – біля будинку, диких – біля дерева.

Гра «Хто літає?». Гравці сидять або стоять напівколом, вчитель пояснює: «Я буду говорити: птах літає, метелик літає, а ви щоразу піднімаєте руку. Будьте уважні: я можу назвати неправильну дію (наприклад, кіт літає) – тоді руку не піднімаєте». Спочатку вчитель говорить повільно, даючи час на роздуми, а потім пришвидшує темп. Виграє учень, який жодного разу не помилився.

Гра «Який це місяць?». Гравці, що є «місяцями», розповідають про себе, тобто про особливості кожного місяця (яка погода, які зміни відбуваються в живій і неживій природі), про працю людей тощо. Інші гравці вгадують, що це за місяць.

Гра «Знайди помилку». Учитель розповідає про якесь природне явище і навмисно припускається помилки. Учні уважно слухають і, якщо помітили помилку, плескають у долоні, привертаючи увагу. Важливо також використовувати дидактичні ігри, що сприяють формування соціальних компетентностей.

Гра «Так чи ні». Учитель називає риси людського характеру. Учні картками сигналізують своє ставлення до них: зелена — позитивне, червона — негативне. *(Мудрість, грубість, скромність, жадібність, хамство, бережливість, агресивність, ввічливість, заздрість, тактовність, наклепництво, мужність, гуманність, смуток, щирість, чуйність, старанність, брехливість, чесність, доброта, жорстокість, співчуття).*

Гра «Режим дня». Учням роздають малюнки, що ілюструють етапи режиму дня школяра: підйом, ранкову гімнастику і т. д. Учитель залишає в себе перший малюнок і розпочинає гру: «Марійка (Миколка) прокинулася(-вся) і прибрала(-в) свою постіль». Після чого кладе свій малюнок на набірне полотно. «Вона вмивається», — продовжує учень, у якого відповідний малюнок, теж виставляючи його на набірне полотно, і т. д.

Гра «Заборонене слово». Ведучий (учитель) ставить запитання, а гравці (учні) відповідають. Відповіді можуть бути різними, не можна лише вимовляти заборонене слово, про яке всі попередньо домовилися, наприклад слово «ні». Необхідно попередити учнів, що потрібно бути дуже уважними, оскільки учитель намагатиметься їх спіймати на цьому слові. Після того можна ставити запитання, наприклад: «Ти спиш у ванні?», «Сніг білий?», «Ти вмієш літати?», «Ти любиш солодощі?», тощо. Учень повинен знайти таку форму відповіді, щоб дотриматися правил гри. Помилкою вважається, якщо назване заборонене слово або на запитання не має відповіді. У такому випадку хід переходить до наступного гравця. (Н. Чоботарьова).

Пожвавити опитування вивченого матеріалу допоможуть ігри-вправи: загадки, кросворди, ребуси, анаграми, шаради. Ці ігри розвивають допитливість, спостережливість, пам'ять, навички самоконтролю, пізнавальний інтерес. Гра «Виключіть зайве» має на меті розвиток уміння аналізувати, порівнювати, виключати; «Кросворди» – перевірку знання термінів, понять; «Загадки» – розвиток логічного мислення; «Вікторини» – повторення, закріплення, узагальнення знань; «Чомучка», «Графічний диктант» – перевірку знань; «Озвуч картинку» – розвиток уяви, закріплення знання звуків у природі.

Використання цікавого матеріалу пожвавлює опитування, активізує розумову діяльність школярів.

Загадки. Загадка – це короткий опис предмета або явища, часто в поетичній формі, який містить задачу у вигляді явного (прямого) або передбачуваного (прихованого) запитання. Застосування загадок на уроках «Я досліджую світ» викликає в дітей жвавий інтерес, тому вони активно беруть участь у ході уроку, завдяки чому розвивається мотивація навчання. Загадка може застосовуватися в будь-якій частині уроку. Наприклад, гра «Живі букви» (дидактична гра з використанням загадок). Учні діляться на дві команди. Кожному гравцеві дається картка з однією з букв: А, В, Г, Е, І, К, Л, Н, О, П, Р, С, Ц, Ч, Я, яку

прикріплюють на груди. Учитель читає загадку, а учні, відгадавши її, намагаються швидко встати в ряд так, щоб можна було прочитати слово-відгадку. Команда, яка швидше впоралася і склала слово правильно, отримує бал. Перемагає команда, яка набрала більшу кількість балів. Ця дидактична гра може містити загадки різної тематики.

Є загадки, у яких учень має відгадати об'єкт за двома, а то й за однією ознакою, відновити цілісний образ об'єкта чи явища *(рис. 3.19)*.

Учні відгадують і порівнюють, зіставляють різні й водночас у чомусь подібні предмети, виокремлюють схожі ознаки, згруповують їх по-новому і методом виключення помилкових відповідей через накопичення нових ознак знаходять відгадку. Такий аналіз розвиває здатність логічно мислити та міркувати в потрібній послідовності.

Поширений тип – загадки метафоричні, наприклад, вогонь у таких загадках порівнюють із червоним півнем. *(Красний півник по жердині віджить)*. Розгадування метафоричних загадок розвиває як образне, так і логічне мислення.

Загадки, об'єднані тематично, що реалізуються в ігровій формі, називають *вікторинами*.

Своєрідною формою загадування загадок є *ребус*. У ребусі відгадуване слово подається у вигляді малюнків у поєднанні з буквами та іншими знаками.

Специфічною і досить розповсюдженою формою роботи із загадками є розв'язування *кросвордів*. Кросворд – це гра-задача, у якій фігуру з клітинок потрібно заповнити літерами. Педагогічно виправданим є використання таких кросвордів, які складено на основі програмового матеріалу. Особливу цінність являють кросворди, що містять і краєзнавчий матеріал. Однак такі кросворди часто доводиться складати самому вчителю, оскільки методична література такого плану дуже обмежена.

Рис.3.19. Зразки загадок

Відносна складність використання кросвордів полягає у кресленні. Можна попередньо накреслити кросворд і написати текстове пояснення на дошці. Доцільнішим видається показ його проекції через епідіаскоп або кодоскоп. Досить ефективне використання трафарети з прорізами замість букв, який накладається на дошку. Такі заготовки дозволяють багаторазово використовувати ту саму сітку-решітку кросворду. Про майбутню роботу з кросвордами корисно попереджати учнів заздалегідь і просити їх відповідно повторити основний матеріал.

Водночас слід зазначити, що цікавий матеріал, який використовується на уроці, часто носить суто розважальний характер. Дидактичне навантаження, яке міг би нести цей матеріал, або не усвідомлюється, або спрямоване вчителем на вирішення другорядного завдання. Наприклад, деякі вчителі на початку уроку підводять школярів до нової теми через розв'язання кросворду, у якому після заповнення всіх клітинок з'являється ключове слово, що означає нову тему. Але набір запитань кросворду іноді буває випадковим, головне – знайти ключове слово. Але ж дидактичне навантаження тут очевидне – запитання потрібно спрямувати на актуалізацію знань, тобто сприяти відтворенню в пам'яті дітей інформації, яка буде корисною у вивченні нового матеріалу.

Молодший шкільний вік – це початок становлення мотивації навчання. Формувати мотивацію потрібно на кожному уроці. Уроки «Я досліджую світ» цікаві для дітей завдяки своєму різноманіттю, оскільки предмет інтегрований, а для підтримки цього інтересу найбільш доцільно використовувати дидактичну гру. Такий педагогічний засіб, як дидактична гра, активізує розумові операції учнів, формує в них пізнавальний інтерес до набуття нових знань, змагальної діяльності та прагнення до перемоги, що сприяє формуванню стійкої навчальної мотивації у молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

4. Методичні рекомендації щодо способів організації ігрової діяльності на уроках

Ігрову діяльність необхідно використовувати у навчальному процесі як засіб навчання, виховання і розвитку школярів. Захопившись грою, учні початкової школи не помічають самого навчання. Учитель початкових класів має виважено підходити до використання дидактичних ігор на уроках, а саме:

- ✓ авдумливо визначити місце дидактичних ігор у системі інших видів діяльності на уроці;
- ✓ зважувати доцільність використання їх на різних етапах навчальної діяльності;
- ✓ враховувати та узгоджувати дидактичні ігри з метою уроку та рівнем підготовленості учнів;
- ✓ передбачати шляхи та способи мотивації учнів за результатами гри;
- ✓ підводити підсумки будь-якої ігрової діяльності з метою формування позитивних емоцій, які забезпечать умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості;
- ✓ враховувати вікові особливості дітей і підлітків, розвивати ініціативу, створювати атмосферу розкутості, самостійності, творчості та умови для саморозвитку.

Добираючи дидактичну гру, вчитель має пам'ятати, що процес підготовки до використання гри передбачає:

а) вибір теми;

б) визначення мети й завдань;

в) підготовку і проведення гри (повідомлення учням теми, підготовка наочності, проведення гри, підведення підсумків).

Позитивний результат проведення гри залежить від дотримання вчителем таких вимог: ігри мають відповідати навчальній програмі; ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними; відповідність гри віковим особливостям учнів; різноманітність ігор; залучення до ігрової діяльності учнів усього класу.

Проводити ігри, створювати ігрові ситуації необхідно на кожному уроці. Це особливо стосується учнів 1 класу – перехідного періоду, коли учні ще не звикли до тривалої напруженої діяльності. Вони швидко стомлюються, їхня увага нестійка, одноманітна діяльність швидко набридає. Тому гра має ввійти в практику роботи вчителя початкових

класів як один з найефективніших методів організації навчальної діяльності школярів.

Гру можна пропонувати на початку уроку. Такі ігри мають активізувати думку учня, допомогти йому зосередитись і виділити основне, найважливіше, спрямовувати увагу на самостійну діяльність. Інколи гра може бути ніби фоном для побудови всього уроку. Коли ж учні стомлені їм доцільно запропонувати рухливу гру. Ігри важливо проводити систематично і цілеспрямовано на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнюючи і урізноманітнюючи їх у відповідності до нагромадження в учнів знань, вироблення вмінь і навичок, засвоєння правил гри, розвитку пам'яті, виховання кмітливості, самостійності, наполегливості тощо.

Дидактичні ігри можна використовувати для ознайомлення дітей з новим матеріалом та для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень, для більш повного і глибоко осмислення і засвоєння знань, розвитку основних прийомів мислення, розширення світогляду. Постійне і системне використання ігор забезпечує ефективність навчання.

Для ефективності ігрової діяльності на уроці вчителю необхідно дотримуватись виконання таких вимог:

- ✓ забезпечити готовність учнів до участі у грі (кожний учень повинен засвоїти правила гри, чітко усвідомити мету її, кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі у грі);
- ✓ надання кожному учневі необхідних дидактичних матеріалів;
- ✓ чітка постановка завдань гри, зрозуміле пояснення гри;
- ✓ дії учнів необхідно контролювати, своєчасно виправляти, спрямовувати, оцінювати;
- ✓ категорично заборонити приниження гідності дитини (образливі порівняння, оцінки за поразку в грі, глузування тощо).
- ✓ під час поділу на команди варто враховувати здібності учнів;
- ✓ гра на уроці не повинна проходити стихійно, вона має бути чітко організованою і цілеспрямованою.

Надзвичайно важливу роль в ігровій ситуації має чітке дотримання правил гри, які виконують функцію організуючого елемента і є засобом об'єктивного управління грою. Правилами визначаються способи дій та їх послідовність, вимоги до поведінки, регулюються взаємини дітей у грі, сприяючи вихованню наполегливості, чесності, кмітливості тощо. Орієнтовні загальні правила для учнів, які може використати вчитель у процесі ігор:

- ✓ уважно слухай і запам'ятовуй хід гри, необхідні дії, їх послідовність;
- ✓ пам'ятай, що успіх залежить від чіткого усвідомлення кінцевої мети, передбаченого грою результату гри. Не поспішай розпочати гру, не дослухавши до кінця вказівки вчителя. Поспіх часто призводить до грубих помилок, зайвих непотрібних дій;
- ✓ уважно слухай відповідь товариша, щоб за потреби виправити або доповнити його;
- ✓ дотримуй своєї черги, не заважай товаришам, не роби зайвих рухів, дій, будь дисциплінованим;
- ✓ чесно визнай свою помилку, якщо товариші довели, що ти неправий;
- ✓ не хитруй, не шукай легкого нечесного шляху для перемоги. Цим ти підводиш товаришів і втрачаєш свій авторитет. Поважають лише чесних і справедливих.

Жодне порушення правил не повинно залишатися поза увагою вчителя. Залежно від обставин він має знайти час і досить вимогливо та справедливо вказати учню на його недоліки в грі, пояснити, до чого призводять подібні вчинки в повсякденному житті. Проте під час гри не треба робити довгих зауважень, повчань, оскільки це погіршує настрій учнів, послаблює їхній інтерес, гальмує увагу. З метою забезпечення посильності при викладі матеріалу й організації навчального процесу з використанням дидактичних ігор в практиці

потрібно виконувати завдання від простого до складного, від абстрактного до конкретного, від фактів до узагальнень тощо.

Ігрова діяльність має такі переваги:

- ✓ гра залучає до активної пізнавальної діяльності кожного учня окремо і всіх разом, тим самим, є ефективним засобом управління навчальним процесом;
- ✓ навчання у грі здійснюється за допомогою власної діяльності учня, що особливим видом практики, в процесі якого засвоюється до 90% інформації;
- ✓ гра – вільна діяльність, що дає можливість вибору, самовираження, саморозвитку для її учасників;
- ✓ гра має певний результат і стимулює учня до досягнення мети (перемоги) й усвідомлення шляху досягнення мети;
- ✓ у грі команди або окремі учні спочатку рівні(немає поганих і гарних учнів, а тільки гравці);
- ✓ результат залежить від самого гравця, рівня його підготовленості, здібностей, витримки, умінь і характеру;
- ✓ безособистий процес навчання у грі набуває особистого значення;
- ✓ змагальність – невід'ємна складова гри – приваблива для учнів;
- ✓ задоволення, отримане від гри, створює комфортний стан на уроках і підсилює бажання вивчати предмет.

Не будь-яка ігрова діяльність може бути ефективною. Лише дидактично доцільне її використання та методично виправдана організація дають змогу вважати навчальну гру ефективним засобом навчання. Специфіка навчальних ігор полягає в тому, що вони можуть проводитися лише тоді, коли: учні мають певні знання; розроблений необхідний підхід в оцінюванні знань учнів; кожен учень забезпечений необхідним дидактичним матеріалом; розроблені методичні розробки уроку.

Отже, головне завдання вчителя — це не лише передача знань, а й виховання у школярів зацікавленості, бажання пізнавати нове та подолання труднощів у навчанні.

ЛЕКЦІЯ 6.

Тема 11. Методика формування уміння навчатися упродовж життя в молодших школярів у процесі реалізації змістової лінії «Людина»

План

1. Уміння учнів учитися як ключова компетентність: структура, наукове і нормативне тлумачення.
2. Уміння навчатися упродовж життя в молодших школярів у процесі реалізації змістової лінії «Людина».

Література

1. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.

2. Гільберг Т., Тарнавська С., Хитра З., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во «Генеза», 2020. 240 с.

3. Державний стандарт початкової освіти. (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87). URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti

4. Ліннік О. О. Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ». Київ : Видавничій Дім «Слово», 2010. 248 с.

5. Луцан Н. І. «Людина і світ» в інноваційних педагогічних технологіях : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 184 с.

6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1- 2 клас. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.14/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf

7. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3- 4 клас. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf

Конспект лекційного змісту

1. Уміння учнів учитися як ключова компетентність: структура, наукове і нормативне тлумачення

Педагоги давно працювали над питанням щодо формування «**вміння вчитися**», адже учні мали знання, але не спроможні їх застосувати у житті.

В.О.Сухомлинський говорив, що головне завдання вчителя початкових класів полягає в тому, щоб навчити дитину вчитися, сформувати той інструмент без якого вона стає неуспішною, нездібною. Цим інструментом, на думку відомого вченого, є п’ять умінь: вміння спостерігати; вміння думати; висловлювати думку про те, що бачу, роблю, думаю, спостерігаю.

Тому, однією із головних ключових компетентностей є уміння вчитися, яку доповнили в новій редакції Закону України «Про освіту» «уміння вчитися впродовж життя».

Згідно з вимогами Концепції «Нова українська школа», головним своїм завданням ми визначили: сформувати в учнів уміння вчитися, а саме висловлювати свою думку, критично мислити, виявляти ініціативу, уміння займати позицію та приймати рішення, творити та співпрацювати в команді. При цьому розвивати організованість, зацікавленість, допитливість, ініціативність, відповідальність. Виховувати в дитини патріотизм, національну свідомість, працювати в партнерстві з батьками.

Всі ці завдання можливо здійснити за умови високої мотивації до навчання.

Уміння вчитися належить до ключових компетентностей, тому є універсальним інструментом сучасної системи неперервної освіти, без якої неможливо досягти самореалізації людини у мінливому світі. Щоб оволодіти ним, людина повинна спиратися на власний позитивний досвід самостійного учіння. Останніми роками з’явився новий термін у дидактиці — «освіта шириною за життя», який акцентує увагу не лише на постійності навчання, а і його різноманітності, широкому виборі пропозицій щодо здобуття якісної освіти. У контексті цих вихідних позицій розглядається у сучасній дидактиці і вміння вчитися як ключова компетентність шкільної і професійної освіти. Узагальнення міжнародного досвіду щодо вживання терміна ключові компетентності засвідчує особливий інтерес розробників до структури навчальних досягнень учнів. А саме: що учень знає, що він уміє сам зробити, як співвідносяться здібності учня з освітніми цілями та наскільки результати навчання відповідають використаним ресурсам. Принципово важливе те, що всі ключові компетентності визначаються дослідниками як багатофункціональні, міжпредметні, вони передбачають сильну мотивацію, достатній інтелектуальний розвиток особистості, спираються на різні пізнавальні процеси та індивідуальний досвід. Прискорене накопичення інформаційних ресурсів і засобів навчання зумовлює переосмислення функцій і результатів шкільної освіти. В школу приходять покоління дітей, які живуть в інформаційному

суспільстві, у цифровому середовищі і щоб скористатися його перевагами необхідно переосмислити самоцінність знань і роль учня в їх засвоєнні. Як має реагувати школа на ці зміни? З одного боку, вона повинна залишатися базовим етапом освіченості і адаптації молодого покоління до життя, а з іншого — прогностично відповідати на виклики часу, готуючи учнів до самостійного учіння. Необхідність поєднання актуальних і перспективних потреб розвитку школярів у навчальному процесі об'єктивно зумовлює цілісне оновлення змісту й відповідних змін в організації і методиках, забезпечуючи поєднання адаптивних та випереджувальних функцій шкільної освіти.

Умовою й результатом інноваційного типу навчання має бути сформованість в учнів бажання та здатності самостійно вчитися, шукати у різних джерелах інформацію, переробляти її, виокремлювати нове, істотне, освоювати уміння діяти, прагнути до творчості й саморозвитку не лише в інтелектуальній, а й у мистецькій, трудовій і соціальній сферах.

У документах Ради Європи це уміння (без вказівки на рівень освіти) характеризується таким чином: навчитися вчитись — це здатність людини виявляти послідовність і наполегливість у навчанні, вміння організовувати власне навчання як індивідуально, так і в групах, зокрема ефективно управляючи часом та інформацією. Ця компетентність передбачає обізнаність із процесом навчання та потребами індивіда й одночасне визначення наявних можливостей, здатність долати складнощі задля успішного навчання. Вона передбачає набуття, обробку та засвоєння нових знань, умінь і навичок, а також пошук і використання рекомендацій. Уміння вчитися передбачає, що ті, хто вчиться, спираються на попередні знання та життєвий досвід, маючи на меті застосування знань, умінь і навичок у різних контекстах—удома, на роботі, у процесі навчання та професійної підготовки. Мотивація та впевненість є визначальними характеристиками компетентності особистості.

Коротко охарактеризуємо структурні компоненти уміння вчитися (рис.3.25).

Рис. 3.25. Компоненти вміння учнів учитися

Мотиваційний компонент має на меті збудити, викликати й закріпити в учнів стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, сформувати допитливість, закріпити особистісно значущий сенс навчальних дій. Дидактико-методичне забезпечення цього компонента має спрямовуватися на формування в учнів внутрішньої потреби до самостійного учіння. Мотив є формою вияву потреби людини, це спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається. Ланцюжок зв'язку в цьому процесі такий: потреба — мотив — діяльність. Навчання по-різному впливає на розумовий розвиток залежно від того, наскільки успішно виховуються в учнів повноцінні мотиви учіння. Разом із

тим мотиваційна спрямованість навчання «…не забезпечує і не формує сама по собі технологічної, процесуальної сторони пізнавальної самостійності, тобто оволодіння засобами і способами пізнання, тих практичних та інтелектуальних Компоненти вміння учнів учитися

Мотиваційний — ставлення учнів до навчання; ціннісні орієнтації. Когнітивний — відомі й нові знання, вміння та навички, які є об'єктом вивчення; цінності. Діяльнісний — способи виконання навчальної діяльності на різному рівні складності.

Контрольно-оцінний — самоперевірка, самоконтроль, самооцінювання рівня своїх навчальних досягнень. Рефлексивно-корекційний — самоаналіз, самооцінка, самокорекція можливостей особистості, які зумовлюють виконання самого механізму пізнання, інакше кажучи, вміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку». Цей дидактичний висновок підтверджено у психологічних дослідженнях. Так, Г.С. Костюк підкреслює, якщо навчальна діяльність має на меті не лише засвоєння учнями знань і операцій, а й пізнавальних інтересів, це стає основою формування в учнів структури навчальної діяльності, адекватної цілям навчання, формування не лише систем операцій і знань, а й пізнавальних інтересів, що є стимулом бажання вчитися, допитливості, любові до книги, прагнення до самоосвіти. Мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення.

Мотиви, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю, але впливають на її успішність, є зовнішніми. До них, наприклад, можна віднести позитивне ставлення дітей до школи, загальну допитливість, довіру до вчителя, готовність сприйняти його цілі, прагнення мати певні речі тощо. Внутрішні мотиви пов'язані безпосередньо із самим процесом учіння, його результатами. Внутрішня мотивація учіння виникає поступово, у багатьох учнів вона нестійка й залежить від ситуації (цікаве завдання, змагальність, підтримка вчителя та ін.). Мотиви учіння в кожної дитини—глибоко особистісні, індивідуальні. Зовнішня поведінка учня, його ставлення до навчання—це все «вершки» від багатьох корінців, що живлять бажання вчитися й долати пізнавальні труднощі. Змістовий компонент уміння вчитися охоплює дві підсистеми: засвоєні знання, вміння, навички, на яких ґрунтується вивчення нового, і власне нові знання і способи дії, що є об'єктом засвоєння. Рівень взаємодії відомого знання з невідомим зумовлює різний рівень організації процесу засвоєння: репродуктивний, частково-самостійний, самостійний і творчий. Набуті знання стають інструментом розвитку людини, спрямовують подальше пізнання. Ядром цього уміння є процесуальний компонент,який охоплює різноманітні способи організації учіння (уміння, дії, операції).

В організації навчальної діяльності учнів контроль і оцінювання з боку вчителя виконують мотиваційну, діагностувальну, коригувальну, прогностичну, навчально-перевірну, розвивальну функції. Методично правильно здійснювана вчителем контрольно-оцінювальна діяльність розвиває й формує у дітей такі процеси пізнання, як увага, мислення, пам'ять, воля, мовлення, пізнавальна активність і самостійність, зміцнює почуття відповідальності. Особливо важливе для розвиненого уміння самостійно вчитись формування в дітей умінь взаємо- й самоконтролю, самоперевірки та самооцінювання. За цих умов в учнів розвивається здатність до рефлексії і корекції навчальних досягнень. У підсумку зауважимо, що для сформованості у молодших школярів ключової компетентності уміння вчитися на достатньому рівні всі охарактеризовані компоненти мають формуватися у взаємозв'язку на засадах міжпредметності, суб'єкт-суб'єктності з урахуванням принципів наступності й перспективності цього процесу.

2. Уміння навчатися упродовж життя в молодших школярів у процесі реалізації змістової лінії «Людина»

Змістова лінія програми «Людина» спрямована на формування у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку вмінь орієнтуватись у своєму тілі та світі людей (а саме: у найближчому оточенні людей, їх статі і віку), уявлень про статево-рольові і культурні стандарти поведінки у родині, поваги до батьків та однолітків та здорового способу життя.

Тематична реалізація цієї лінії спрямовується на розвиток у дітей умінь орієнтуватись у біологічних ознаках людини (будові тіла, органах чуття, статі і віку), формування прагнення до самостійності, навичок самообслуговування та бажання брати участь у суспільному житті, виконуючи корисні посильні дії; на засвоєння знань, які розкривають правила поведінки та взаємодії людей (у сім'ї, колективі, суспільстві); на формування вмінь учнів спілкуватися в сумісній навчальнопізнавальній, ігровій і побутовій діяльності з дорослим та іншими дітьми;

Уміння навчатися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

ЛЕКЦІЯ 7.
Тема 15. Позаурочна та позакласна робота інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

План

1.Позаурочна робота. Зміст та організація домашніх завдань на різних етапах вивчення.

2. Форми та види позакласної роботи: індивідуальна, групова, масова. Організація позакласної роботи учнів.

Література

1. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Алатон, 2019. 128 с.

2. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 256 с.

3. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 240 с.

4. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text.

Конспект лекційного змісту

1. Позаурочна робота. Зміст та організація домашніх завдань на різних етапах вивчення

Основною формою організації навчання є урок. Проте на уроці вчитель не завжди може показати пристосування живих організмів до навколишнього середовища, продемонструвати взаємозв'язки і залежності, що існують у природі. Тому з уроками тісно пов'язані інші додаткові форми організації навчання курсу ЯДС, які застосовує вчитель. До них належать позаурочна і позакласна робота.

Позаурочна навчально-пізнавальна діяльність школярів здійснюється в позаурочний час. Вона визначається програмою з курсу «Я досліджую світ» і є обов'язковою для кожного учня. Позаурочна робота спрямовується на оволодіння фактичним матеріалом, який учні зможуть використати на наступних уроках, а також – на закріплення, розширення, поглиблення і застосування певної частини змісту після його вивчення. Така робота виконується у класі після уроків під безпосереднім або опосередкованим керівництвом учителя і вдома самостійно.

Прикладом такої роботи може бути проведення моніторингу індивідуального здоров'я, ведення щоденника здоров'я класу, ведення щоденника фенологічних

спостережень за природою і т. ін. Основною формою позаурочної роботи є домашні навчально-пізнавальні завдання.

Домашня робота – це вид позаурочної навчально-пізнавальної діяльності школярів, нерозривно пов'язаної зі змістом процесу навчання, що здійснюється на уроці і є його логічним продовженням. Водночас домашня робота – це підготовчий зв'язок до ефективного сприйняття тем інших уроків і, в першу чергу, – наступного.

Домашня навчально-пізнавальна діяльність є проміжною ланкою між ученням та самоосвітою дітей і характеризується найвищим рівнем самостійності учнів, оскільки вони працюють за завданням вчителя, але без його безпосереднього керівництва.

Ефективність домашньої роботи залежить не тільки від рівня оволодіння учнем знаннями та уміннями з предмета, а й розумовими уміннями раціональної навчально-пізнавальної діяльності. Від того, як дитина вміє організувати своє робоче місце, вчасно розпочати роботу у відведені години, як уміє працювати з підручником, зошитом з друкованою основою з предмета, значною мірою залежить успіх виконання домашніх завдань.

Доцільність домашніх завдань незаперечна, оскільки оволодіння умінням самостійно працювати потребує постійних тренувань. Виконання тільки класних самостійних завдань не забезпечує в достатній мірі необхідних для цього умов. Крім того, слід пам'ятати, що домашня робота розвиває пізнавальний інтерес, здібності та вольові якості учнів. Вона створює умови для виявлення індивідуальних пізнавальних здібностей, сприяє оволодінню індивідуальним стилем роботи, який виявляється у способах і темпах виконання.

Домашні завдання виховують такі риси особистості як працелюбність, дисциплінованість, охайність, відповідальність за доручену справу перед учителем, батьками, товаришами і самим собою. Ці можливості реалізуються тоді, коли домашня робота перетворюється з обов'язкової необхідності, яка часто приносить мало радості дитині, на потребу. Незважаючи на загальне перевантаження учнів навчальною інформацією на уроках та значний обсяг домашніх завдань з різних предметів, не слід говорити про відмову від домашніх завдань з основ здоров'я, валеології та безпеки життєдіяльності, але слід облаштувати учнів ефективними здоров'язберігаючими методиками організації їх виконання.

Методика домашньої роботи з предметів природничого та валеологічного спрямування будується на основі дидактичних принципів і насамперед систематичності залучення учнів до виконання домашніх завдань та їх оцінювання, доступності змісту та способів виконання, врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку пізнавальних процесів та інтересів кожного учня.

Управління домашньою роботою здійснюється вчителем через:

– побудову домашніх завдань;

– підготовку учнів до їх виконання;

– перевірку результатів домашньої роботи та їх оцінювання.

Отже, першою є проблема конструювання видів домашніх завдань у кожній конкретній ситуації. Насамперед треба виходити з того, що домашні завдання різняться за змістом. Зауважимо, що в жодному разі не можна задавати для самостійної роботи той зміст, який діти не зрозуміли добре на уроці, чи не встигли засвоїти разом з учителем. Адже домашня робота є логічним продовженням процесу навчання, який здійснюється у межах відповідної теми уроку. Її зміст, тобто елементи знань (конкретні факти, уявлення, поняття) про природу, здоров'я їх складові, взаємозв'язок організму людини з факторами довкілля та вплив на нього способів життєдіяльності людини, що були метою цілеспрямованого володіння учнями, складають зміст домашніх завдань. Однак дидактичні цілі, що досягаються в процесі виконання домашньої роботи, будуть дещо іншими.

Дидактичні цілі та зміст домашньої роботи не можуть бути суб'єктивним уподобанням чи бажанням вчителя. Вони повинні бути об'єктивно зумовленими і сприяти

оптимальній результативності процесу опанування знаннями та уміннями з тими уроками. Щоб практично визначити дидактичні цілі та зміст домашніх завдань, вчитель порівнює власне педагогічні цілі уроку та очікувані оптимальні результати оволодіння школярами змістом тих, яких можна досягти, застосовуючи розроблену методику уроку. Таким чином, для кожної логічно завершеної частини змісту і теми в цілому визначається, чи будуть на уроці розв'язані і на якому рівні всі дидактичні задачі, який елемент процесу засвоєння діти можуть удосконалити чи здійснити самостійно, виконуючи домашні завдання.

Виходячи з цього, дидактичними цілями домашньої роботи можуть бути:

– розширення та поглиблення засвоєних знань;

– конкретизація засвоєних знань;

– застосування засвоєних знань: у знайомій ситуації, у нової ситуації;

– систематизація засвоєних знань;

– застосування засвоєних способів діяльності: за зразком, у подібній та новій ситуації.

Перелічені дидактичні цілі конкретизуються обсягом змісту теми уроку. Вони можуть стосуватися як окремих елементів знань певної логічно завершеної частини (наприклад, розширити зміст певного поняття або застосувати в новій ситуації), так і всієї теми, засвоєної учнями на уроці (наприклад, закріпити чи систематизувати засвоєні знання, уміння).

Способи виконання домашніх завдань визначаються конкретним предметним змістом, який у дисциплінах природничого та валеологічного спрямування засвоюється двома основними шляхами.

Перший – це безпосереднє пізнання показників, що характеризують рівень індивідуального здоров'я людини, за допомогою спостережень, дослідів, практичних робіт, тестування тощо.

Інший – опосередковане сприйняття готової інформації з підручників «Я досліджую світ», додаткової літератури, образотворчих засобів наочності – картин, малюнків, а також кінофільмів та телепередач. Відповідно ці способи є методами виконання домашніх завдань.

За способом організації навчально-пізнавальної діяльності учнів домашні завдання можуть бути індивідуальні, групові, фронтальні.

Фронтальні домашні завдання однакові для учнів усього класу.

Групові задаються групі учнів. Їх особливість полягає в тому, що кожен учень виконує свою логічну частину завдання. Ці частини пропонуються вчителем, або вибираються самими школярами відповідно до інтересів, рівня розвитку та взаємостосунків між учнями класу. Перевірка та оцінювання роботи групи здійснюється з урахуванням результатів, здобутих кожним учнем. На їх основі робиться загальний висновок. Цей вид завдань сприяє вихованню відповідальності перед товаришами, усвідомленню вагомості своєї роботи, від якої залежить кінцевий результат та оцінка товаришів. Наведемо конкретний приклад такого завдання: групі учнів пропонується підготувати театралізований виступ на уроці щодо ролі різних мікроелементів в організмі.

Індивідуальні домашні завдання призначені для окремих учнів. Вони відповідають індивідуальним особливостям школяра і пропонуються на індивідуальних картках. Такі завдання можуть мати різне призначення. В одних випадках вони служать для подолання відставання школярів з деяких тем. В інших – для розширення та поглиблення знань та умінь тих учнів, які виявляють пізнавальний інтерес до вивчення предметів природничого та валеологічного спрямування. Наприклад, можна запропонувати учням підготовити реферат на тему «Шляхи підвищення імунітету людини». Для оптимізації роботи учня та зменшення нераціональних витрат часу, бажано забезпечити його необхідною літературою або чіткими бібліографічними посиланнями на літературу, що є у шкільній бібліотеці. Не слід давати завдання, виконання яких вимагає використання важкодоступних літературних джерел.

За тривалістю виконання домашні завдання бувають довготривалі та короткочасні. Обидва види повинні відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям учнів. Різниця

між ними полягає в тому, що для виконання короткочасних завдань потрібне незначне кількість годин для роботи з підручником, проведення короткочасного досвіду і т. ін., а довготривалі завдання виконуються протягом певного періоду – кілька днів, тижні.

Довготривале домашнє завдання передбачає систематичну, поетапну діяльність, що привчає дітей планувати роботу, розподіляти свій час. Прикладом таких завдань є постійне заповнення щоденника фенологічних спостережень, щоденника здоров'я, контроль за впливом регулярних фізичних вправ на певні якості організму (витривалість, сила, гнучкість тощо), здійснення постійного контролю за калорійністю харчового раціону в сім'ї.

Домашні завдання різняться за характером пізнавальної діяльності, вони можуть бути репродуктивні (репродуктивне відтворення знань та застосування їх у знайомій ситуації, виконання дії за зразком) та творчі (застосування засвоєних знань та вмінь у новій ситуації).

Важливе значення має обсяг домашніх завдань. Орієнтиром у цьому для вчителя має бути година, яку витрачає учень на його виконання. Загальний обсяг годин на виконання завдань з усіх предметів не повинен перевищувати 1,5-2 години у молодших класах та 3-3,5 години у середніх та старших класах.

За концепцією НУШ у початковій школі домашні завдання або не задають взагалі, або вони необов’язкові. Усе залежить від навчального циклу, який наразі проходить дитина. Отже, навчання в 1−4-х класах поділено на два цикли: адаптаційно-ігровий цикл: 1–2-й класи та основний цикл: 3–4 –й класи.

Мета першого циклу навчання – допомогти дитині легко адаптуватися до нового середовища. Саме тому в 1-му класі НУШ домашні завдання не задають і не записують у журнал. У 2-му класі домашка для школярів теж необов’язкова. Але вчитель має право зазначати в журналі пошукові, дослідницькі та творчі завдання.

Мета другого циклу навчання – організувати навчальний процес так, щоб в учнів формувалися самостійність і відповідальність. Після закінчення 4-го класу діти мають бути повністю готові до навчання в основній школі. Якщо вчитель задає домашнє завдання у 3–4-му класі, це обов’язково фіксується в журналі в колонці «Домашні завдання».

Під час першого циклу навчання (1–2-й клас) домашнє завдання ми не задаємо взагалі або воно має бути мінімальним (2-й клас). Натомість у першому циклі варто говорити про домашні завдання для батьків. Чому? У НУШ надзвичайно важливою є педагогіка партнерства, тому вчителю важливо вже з перших днів навчання вибудувати трикутник без гострих кутів: учень – батьки – вчитель. Тільки за цієї умови навчання буде успішним. Слід пам’ятати, що з першого класу ми не починаємо навчати дітей, а продовжуємо процес, який триває від самого народження дитини. І це варто донести до батьків.

Також батькам варто знати й усвідомлювати, що вони відіграють важливу роль у навчально-виховному процесі вже не тільки своєї дитини, а всього її класу. Тож мають бути обізнані зі Стандартом початкової освіти, формувальним оцінюванням та основними напрямками роботи НУШ. Це і є домашні завдання для батьків, які вони виконуватимуть поступово. А як сааме – залежить від майстерності вчителя.

Таким чином, у 1-му класі домашні завдання для дітей ми не задаємо взагалі. Вчитель має спланувати свою роботу зі школярами так, щоб усе важливе та необхідне виконувати під час навчального процесу у класі, на подвір’ї, у музеї, на спортмайданчику.

Одночасно вчителям варто донести до батьків меседж: якщо в школі немає домашніх завдань, це не дорівнює «Можна залишити дитину вдома без занять і розвитку». Тому творіть удома з дітьми; досліджуйте разом світ; розпитуйте малят про все, що вони робили в школі; плануйте щодня з дитиною, чим цікавим і новим займетесь увечері (щось дослідити, створити, намалювати, поспівати); читайте дітям.

Останній пункт – надважливий. Під час розмов з батьками першачків слід нааголошувати на необхідності щоденного читання дітям у зручний час та у зручному для дитини місці впродовж 20 хвилин.

У 2-му класі ми робимо з дітьми все описане вище, а також починаємо виконувати різноманітні творчі роботи: пишемо короткі історії та казки, збираємо цікавинки про все, що стосується тижневої теми; починаємо творити зі школярами лепбуки. Але завжди пам'ятаємо чарівні слова: «Я хочу це зробити!» Якщо дитина не хоче – жодного примусу бути не може.

У другому циклі (3–4-й клас) до всього вище переліченого додаємо роботу над різними індивідуальними та груповими проєктами. Діти охоче демонструють під час занять власні таланти. Дуже гарно опрацьовують завдання на вибір, коли учні самостійно можуть обрати одне завдання з трьох і виконати його вдома.

Також у 3–4-му класі діти вже знають, що мають вдома додатково попрацювати над тим, із чим мають труднощі в класі. А коли у класі діти мають можливість продемонструвати свої успіхи та досягнення, вони виконують такі домашні завдання із задоволенням.

2.Форми та види позакласної роботи: індивідуальна, групова, масова. Організація позакласної роботи учнів

Позакласна діяльність базується на добровільності, інтересі та бажанні дітей її виконувати, тому вона необов'язкова для всіх учнів класу. Вона спрямована на формування навичок здорового способу життя, саногенного мислення та попередження негативних звичок і тенденцій поведінки. Така робота поглиблює і розширює знання, підвищує інтерес, збагачує молоду людину практичними уміннями і навичками здорового способу життя. Позакласні заняття допомагають вчителю краще пізнавати індивідуальні особливості учнів, виявити серед них обдарованих, які проявляють інтерес до валеології і всіляко спрямовувати розвиток цього інтересу. На думку С.У.Гончаренка позакласна робота організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активної допомоги і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи.

Можна визначити наступні вимоги до позакласної роботи курсу ЯДС:

- позакласні заняття, поглиблюючи знання учнів, не повинні відволікати їх увагу від основного змісту навчальної програми;
- необхідно встановити тісний зв'язок навчально-виховної роботи на уроці і позакласних заняттях. У той же час позакласна робота не повинна бути простим продовженням навчального заняття. Тематика планів позакласних занять може відставати або випереджати їх;
- матеріал, який пропонується учням для вивчення, повинен бути доступним, відповідати їхньому віку, рівню розвитку;
- зміст позакласних занять і форми їх організації повинні бути цікавими.

Будь-яка справа принесе повне задоволення в тому випадку, коли вона спирається на потреби самого учня, знаходить відгук в його почуттях, позитивних емоціях. У позакласній роботі є пізнавально-захоплюючий елемент, необхідний для здорового відпочинку, гарного настрою, гармонійної життєдіяльності;

- велику увагу слід приділяти самостійній роботі з метою самовдосконалення особистості учня; повинен здійснюватись глибокий зв'язок індивідуальної, групової і колективної роботи;
- необхідне сполучення добровільності роботи з обов'язковим її виконанням;
- прагнення до самостійності, притаманне підліткам і старшим школярам, повинно стати основою самоврядування школярів у позакласній роботі. При організації будь-якого позакласного заходу необхідно сформувати актив, який стане тимчасовим керівним органом з організації даного заходу. Обов'язковою умовою ефективної роботи активу є залучення до підготовки заходу максимальної кількості учнів.

Позакласна робота сприяє вирішенню основних завдань школи.

Головні її напрями:

- розширення й поглиблення знань, умінь і навичок, передбачених програмами інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а саме природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей;
- розвиток у молодших школярів самостійності, творчих здібностей, інтересу до вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей; формування у дітей бережливого ставлення до природи;
- розширення уявлень дітей про єдність природи;
- забезпечення застосування знань на практиці (на навчальнодослідній ділянці, географічному майданчику, в куточку живої природи тощо).

Позакласні заняття не пов'язані з обов'язковою програмою. Їх організовують і проводять з урахуванням запитів учнів. Тому виключно важливо до початку навчального року спланувати всю позакласну роботу, розрахувати необхідний для неї час в календарних строках. Такий план слід складати у відповідності до бажань, нахилів школярів, з урахуванням загальношкільного річного плану.

При плануванні позакласної роботи корисно дотримуватися такого принципу: краще менше, але високої якості.

Позакласні заняття впливають на навчальні. Відомості, одержані на позакласних заняттях, дозволяють учням доповнювати в класі відповіді товаришів, наводити цікаві приклади тощо.

Надійний шлях підвищення якості навчання курсу «Я досліджую світ» – встановлення тісного зв'язку між класними і позакласними заняттями.

За способом організації діяльності школярів у дидактико-методичній літературі розрізняють індивідуальну, групову та масову позакласну роботу. Дві останні реалізуються в таких формах: робота тематичного гуртка, конференції, свята, виставки, клуби, навчальні заняття, ділові ігри, усні журнали, вечори тощо.

Індивідуальна позакласна робота проводиться з тими учнями, які виявляють особливий інтерес до вивчення природничої та соціальної освітньої галузі та валеологічної проблематики. Пізнавальний інтерес зароджується в них на уроках і в позаурочній роботі. Спочатку він нестійкий, ситуативний і проявляється у збиранні марок, листівок, кольорових фотографій відповідної тематики; читанні додаткової науково-популярної літератури; перегляді тематичних телепередач, наприклад «Явища природи», «Планета здоров'я» тощо. Однак все це школярі роблять безсистемно, нецілеспрямовано. Завдання вчителя – вчасно помітити, виявити і перетворити це захоплення в стійкий довготривалий інтерес до змісту навчального предмета і цим допомогти учневі визначитися з вибором майбутньої професії. Відповідно до цього індивідуальна позакласна робота повинна бути цілеспрямованою, планомірною і відповідати віковим інтересам учня.

Одним з найважливіших видів індивідуальної роботи, особливо в молодших класах, є позакласне читання. На початковому етапі необхідно навчити кожного учня самостійно працювати з книжками, підбираючи їх індивідуально з урахуванням інтересу дитини і рівня оволодіння технікою читання. Слід рекомендувати учням не тільки прочитати, а й скласти коротке оповідання, намалювати малюнок або відшукати ілюстрації до прочитаного. Пізніше завдання змінюють, зокрема пропонують самостійно підібрати книжки, в яких розглядаються різні аспекти проблеми здоров'я.

Ефективність індивідуальної позакласної роботи залежить від рівня усвідомлення учнем мети завдання, його вагомості, від оволодіння способами її виконання, оформлення результатів, а також від оцінювання товаришами і вчителем. Виявлення і розвиток індивідуальних інтересів дозволяє об'єднувати і залучати дітей за спільністю до групової та масової позакласної роботи.

Найпоширенішою формою групової позакласної діяльності є гурток.

В початкових класах переважають гуртки юних натуралістів та юних любителів природи, гуртки пов'язані зі збереженням і зміцненням власного здоров'я, набуттям навичок здорового способу життя.

Мета гуртка юних натуралістів – зацікавити учнів предметом, поглибити і розширити їхні знання, виробити в них навички спостережень, проведення експерименту, матеріалістичне розуміння природи.

Робота в гуртку юннатів проводиться систематично за певною програмою, розробленою вчителем. У початковій школі потрібно організовувати один загальний юннатський гурток.

Для роботи з юннатами не можна запропонувати стандартну програму, обов'язкову для всіх шкіл. Тут потрібно враховувати вікові особливості й інтереси дітей, місцеві умови, приміщення, обладнання тощо. Конкретний зміст гурткової роботи з юннатами визначає сам учитель. Усі спостереження, які діти проводять, повинні проводитись за планом. На заняттях гуртка юннатів діти отримують завдання для проведення цікавих дослідів згідно з вказівками, інструкціями класовода. Методи роботи з гуртківцями різноманітні – бесіда і розповідь учителя, робота з книгою, групові екскурсії тощо. Матеріал, зібраний учнями, вивчається в гуртку прийомами, що застосовуються для занять з роздатковим матеріалом на предметному уроці. Під час вивчення матеріалу проводяться досліди, спостереження. Роботи, які виконуються в гуртку юннатів, обов'язково фіксуються за допомогою записів, зарисовок, складання гербаріїв, колекцій тощо.

З метою виховання бережливого ставлення до природи можна організувати з учнями початкових класів гурток «Юний захисник природи». З цією метою потрібно скласти план роботи і визначити тематику занять.

Наведемо деякі теми занять такого гуртка:

1. «Природа нашого краю» (жовтень);
2. «Турбота про зимуючих птахів нашої місцевості» (листопад);
3. «Охорона пернатих друзів» (грудень);
4. «Рослини та тварини нашої місцевості, занесені до Червоної книги» (січень-лютий);
5. «Організація фенологічних спостережень за ранньоквітучими рослинами та проблеми їх охорони» (березень);
6. «Корисні тварини нашого краю» (квітень);
7. «Лікарські рослини та правила їх заготівлі» (травень).

Заняття треба проводити 2 рази на місяць. Перше заняття проводиться за визначеною темою, на другому – діти оформляють спостереження, пишуть твори, роблять зарисовки тощо. У заняття потрібно вносити елементи гри, включаючи у бесіди вікторини, «телеграми», «голоси з лісу». Діти самі приймають рішення стосовно здійснення певних заходів і відчувають себе захисниками природи. При організації позакласної роботи з природничої освітньої галузі в початкових класах доцільно організовувати різні клуби, наприклад: «Чомучки», «Рідна природа», «Пролісок» тощо.

До клубу записується близько 15-20 учнів. Обирається рада клубу, яка готує заняття. Складається тематика засідань, що проводяться 1-2 рази на місяць.

Наведемо приблизну тематику засідань клубу: «Осінній букет», «Фарби золотої осені», «Осінь у лісі», «Грибне царство», «Подорож кімнатних рослин», «Життя під снігом» тощо. На таких заняттях діти вчаться шукати відомості про явища неживої природи, рослини та тварин, користуватись науково-популярною і довідковою літературою.

Дидактичними цілями роботи гуртків пов'язаних зі збереженням і зміцненням власного здоров'я, набуттям навичок здорового способу життя є розширення та поглиблення знань, закріплення певних умінь та навичок.

Гурток пов'язаних зі збереженням і зміцненням власного здоров'я, як і гурток юних любителів природи об'єднує 15-20 учнів. Бажано, щоб вони були одного віку, оскільки це

дозволяє ефективно керувати їх діяльністю. План роботи гуртка розробляється з урахуванням особливостей, інтересів і ступеня підготовленості учнів. Важливим етапом створення гуртка є обговорення плану його роботи. Завдання полягає у тому, щоб школярі були активними його учасниками, організаторами життя гуртка, відчували свою відповідальність за нього, а керівник вміло й тактовно спрямовував його діяльність.

Керівнику гуртка важливо знати, які медичні установи і в якій мірі можуть бути використані для проведення занять на їх базі. Успішна робота гуртка певною мірою залежить від участі в ньому батьків. Ініціатива в налагодженні зв'язків з батьками належить керівнику. Основною формою таких контактів можуть бути батьківські збори. На перших зборах, які проводяться на початку першої чверті, керівник знайомить батьків з тематикою занять, розповідає про завдання гуртка.

Основним фінансово-звітним документом роботи гуртка є журнал, який веде керівник. Він вказує склад учнів, їх вік, місце проживання, фіксує відвідування протягом навчального року. В журналі вказуються теми занять і час їх проведення.

Керівник гуртка веде щоденник, де відображена поточна робота з переліком учнів, які виконували певні доручення, а також відмічаються практичні навички, набуті учнями.

Тематика теоретичних і практичних занять має бути цікавою і актуальною і може не співпадати. Теоретичні заняття повинні бути присвячені таким питанням як організація харчування, боротьба з шкідливими звичками, профілактика захворювань, методика загартування.

Практичні заняття здоров'язбережувальної освітньої галузі здебільшого присвячені фізичній культурі, дихальній гімнастиці та ін.

Приблизний план роботи гуртка включає такі розділи:

1.Тема занять.

2.Форма занять.

3.Дата проведення занять.

4.Зміст і методи фронтальної роботи на занятті.

5.Зміст і методи індивідуальної роботи.

Зміст кожного заняття відповідає темі плану. Учитель ретельно готується до його проведення, добирає цікаву інформацію, засоби наочності, зокрема діафільми та кінофільми. Вибір методів і прийомів здійснюється аналогічно до їх вибору під час підготовки до уроку. Вибрані методи повинні передбачати активну участь дітей у роботі гуртка. Тому на його засіданнях організовується актуалізація засвоєних знань та вмінь, відбувається здобуття нових знань з різних джерел. Учні звітують про результати виконання завдань у формі записів у таблицях, тематично підібраних ілюстрацій, самостійно виконаних малюнків чи тематичних розповідей за прочитаними книжками, переглянутими телепередачами. Активність дітей зумовлюється використанням ігор, загадок, вікторин, головоломок, але з чітко визначеною дидактичною метою.

У гурткові роботі соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі значна увага приділяється формуванню санітарно-гігієнічних знань і навичок надання долікарської допомоги. З членів гуртка доцільно сформувати санітарні дружини, завданням яких має бути перевірка і забезпечення виконання санітарно-гігієнічних умов у школі. З членів гуртка, в першу чергу, формуються агітаційні бригади, вони беруть активну участь в організації та проведенні всіх масових позакласних заходів оздоровчої тематики.

Не менш важливим видом роботи гуртківців є виготовлення засобів наочності: гербаріїв лікарських рослин, колекцій, роздаткових карток, тематичних альбомів, які використовують у процесі навчання предмету «Я досліджую світ».

Позакласною масовою роботою оздоровчої тематики можуть охоплюватися окремі чи паралельні класи.

До найпоширеніших форм позакласної масової роботи належать: тематичні читацькі конференції з оглядом книг про природу, усні журнали, тематичний перегляд науково-популярних і художніх фільмів, свята, конкурси, «клуб веселих та кмітливих», валеологічні вечори, позакласні природничі екскурсії, походи з вивчення природи рідного краю, сезонних явищ; проведення ранків, свят з різноманітної природознавчої тематики. Тематика екскурсій охоплює широке коло питань, наприклад теми «Рослини рідних гір», «Наш ліс», проведення визначених Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) міжнародних культурно-просвітницьких заходів – днів пам'яті людей, що загинули від СНІДу, всесвітнього дня боротьби з курінням, дня донора і т. ін. У цих заходах беруть участь учні лише за бажанням, причому з різних класів.

До масових позакласних занять належать ранки. Вони проводяться з метою ознайомлення молодших школярів із підсумками роботи учнів у гуртках, на ділянці тощо. На таких ранках учні доповідають про свою роботу та її результати. Доповіді супроводжуються демонстрацією результатів дослідницьких робіт учнів: малюнками, фотографіями, таблицями, колекціями тощо. Тривалість доповіді до 5 хв. Художня частина повинна бути пов'язана з темою. Потрібно звернути увагу на оформлення ранку. Сцена має бути оздоблена рослинами, картинами, картами, портретами відомих учених (відповідно до тематики ранку). На ранку можна влаштовувати виставки малюнків, дослідів, таблиць, рекомендовані списки літератури. Доцільно проводити ранки на теми «День зустрічі птахів», «Обжинки», «Свято врожаю», «Свято квітів», «День здоров'я» , «Молодь за здоров'я», «Калейдоскоп здоров'я» тощо. До масових заходів відносяться виставки робіт учнів. Це найцікавіша і дуже корисна форма фіксації робіт дітей. Виставка повинна мати чітко поставлену мету, визначену тему. Восени демонструються результати літніх робіт учнів, дослідів на ділянці та в куточку живої природи; взимку – роботи юннатів; навесні – самостійні роботи учнів за рік. До кожного експонату потрібно додати стислу анотацію, щоб кожний відвідувач міг самостійно ознайомитись з експонатом. Виставки проводяться на теми «Що доводять наші досліди?», «Урожай і його збирання», «Догляд за рослинами», «Розвиток рослин», тощо. Доцільно виділити із числа юннатів учнів-екскурсоводів. Квест «Здоровим будь» позакласний захід з курсу «Основи здоров'я» для учнів 3-4 класів сприяє отриманню учнями знань про поняття «здоров'я», «здоровий спосіб життя»

Валеологічні свята. Головна мета валеологічного свята – стимулювати учнів до глибокого і всебічного вивчення предмета, залучення їх до здорового способу життя. Викладачеві необхідно продумати як зміст, так і форму проведення свята. Вона повинна бути жвавою, привабливою і пізнавальною. Завдання організаторів – не тільки розважати учнів, але і активізувати їх до творчого пізнання і активної діяльності.

При підготовці свята вчителю необхідно врахувати наступне:

- продумати дійових осіб у контексті обраного сценарію. Дуже важливо, щоб діти були різними за віком і вносили притаманне їм різне бачення світу, мови, пісні, танка;
- побудувати сценарій у формі цікавої розповіді, казки, легенди;
- забезпечити музичний супровід адекватний змісту дії на сцені;
- максимально залучити до свята учнів, які володіють музичними інструментами; свято повинне бути різноманітним за жанром, динамічним;
- необхідно приділити особливу увагу костюмам і декораціям;
- не забувати про елементи гумору в змісті святкової вистави, що створює атмосферу доброзичливості на щирості; наповнювати святкове дійство елементами народних традицій, використовувати прислів'я, приказки, загадки; потрібно організувати фото- або відіозйомку свята, що сприяє встановленню контакту з батьками, їх зацікавленому ставленню до школи, підвищує повагу до вчителя;
- свято повинне сприяти патріотичному вихованню (наприклад, фіналом свята може бути виконання учнями патріотичної пісні).

Така велика робота, яку виконує вчитель разом з учнями при підготовці шкільного свята обертається потім більш глибоким і доброзичливим спілкуванням з дітьми та їх батьками, що допомагає в організації освітнього процесу.

Валеологічні вечори. Великий інтерес викликають тематичні вечори з валеології, які проводяться за сценарієм, складеним самими учнями, і які охоплюють широке коло питань, пов'язаних зі здоровим способом життя. Умілий розподіл обов'язків між школярами забезпечує можливість кожному учню розширити свій науковий світогляд і разом з тим правильно організовує працю.

Найбільш відповідальний етап – складання сценарію вечора. Сценарій потрібно складати так, щоб глядачі не тільки сміялись, але і побачили валеологічний зміст віршів, пісень, жартів і зробили для себе належні висновки.

КВК (клуб веселих і кмітливих) є цікавою формою позакласної роботи з учнями всіх вікових груп, яка зумовлює розвиток у них логічного мислення, пам'яті, винахідливості, дозволяє перевірити рівень предметних знань, умінь і навичок. Сценарій КВК складається відповідно до вибраної теми. У ньому поєднуються фронтальні, групові та індивідуальні завдання, які призначені для окремих гравців, усієї команди та вболівальників. Завдання повинні бути і теоретичними, і практичними, але обов'язково цікавими, конкретними, доступними та вимагати винахідливості і кмітливості. Сценарій включає ігри, загадки, цікаві повідомлення. Формувати команду найкраще всім класом, щоб в обговоренні учасників брали участь усі учні. Це має велике значення для формування взаємо- і самооцінювання. Критерії, за якими відбувається відбір учасників команди, повідомляє вчитель. Для оцінювання виконання завдань КВК розробляються якісні та кількісні критерії. На їх основі членами журі оцінюються результати змагання. Важливим елементом КВК є нагородження переможців.

ЛЕКЦІЯ 8.
Тема 19. Використання інтерактивних технологій у процесі вивчення «Я досліджую світ»

План

1. Загальні поняття про інтерактивні технології.
2. Суть та особливості інтерактивного навчання.
3. Упровадження інтерактивних технологій у процесі вивчення «Я досліджую світ».

Література

1. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Алатон, 2019. 128 с.

2. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 256 с.

3. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч. метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 240 с.

4. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text.

Конспект лекційного змісту

1. Загальні поняття про інтерактивні технології.

Сучасному навчально-виховному процесу притаманні переважання вербальних методів навчання і виховання, недооцінка значення спілкування школярів для розв'язання

провідних завдань загальноосвітньої школи, відсутність цікавих для учнів форм організації навчальної діяльності тощо. Тому нагальною потребою сучасної системи освіти є *впровадження форм та методів навчання і виховання,* що забезпечать розвиток особистості кожного школяра. Розв'язанню цієї проблеми сприяє впровадження інтерактивних технологій навчання. Саме вони ефективніше, ніж інші педагогічні технології, сприяють інтелектуальному, соціальному й духовному розвитку школяра, готовності жити й працювати в гуманному, демократичному суспільстві.

Педагогічні інновації пов'язані сьогодні із застосуванням інтерактивних (від англ. «inter» – взаємний, «act» – діяти) методів у навчальній та виховній діяльності вихователя. «Інтерактивний» означає: здатність взаємодіяти в процесі бесіди, діалогу з чимось (комп'ютером) або кимось (людиною).

Термін «інтерактивні методи» відносно новий. Його ввів у 1975 р. німецький дослідник Ганс Фріц. *«Inter»* (англ.) – взаємо-, *«act»* (англ.) – діяти. Інтерактивність у навчанні можна пояснити як здатність до взаємодії, перебування у режимі бесіди, діалогу, дії. Відповідно інтерактивним може бути метод, під час використання якого той, хто навчається, є учасником, що здійснює щось: говорить, управляє, моделює, пише, малює тощо, тобто виступає не тільки слухачем а й бере активну участь у тому, що відбувається, власне, є активним учасником навчального процесу.

Інтерактивні технології можна представити як різновид активних методів навчання. Але ми виділяємо їх в окремий розділ, щоб підкреслити важливу роль цих технологій у сучасній освіті. Суть інтерактивних технологій полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх, хто навчається. Це спів навчання (колективне, кооперативне навчання, навчання у співпраці), в якому і вихователь, і учні є суб'єктами. Вихователь виступає лише в ролі організатора процесу навчання, лідера групи учнів. В процесі застосування інтерактивних технологій, як правило, моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, застосовуються рольові ігри. Тому інтерактивні технології найбільше сприяють формуванню в учнів умінь і навичок, виробленню особистих цінностей, створюють атмосферу співробітництва, творчої взаємодії в навчанні.

Інтерактивні технології дають можливість забезпечити глибину вивчення змісту. Учні освоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінку). Змінюється основне джерело мотивації навчання. Воно стає внутрішнім, це інтерес самого учня. Значно підвищується роль особистості педагога. Педагог більше розкривається перед учнями, виступає як лідер, організатор. Інтерактивні технології потребують певної зміни життя класу, а також значної кількості часу для підготовки як учням, так і педагогові. Для ефективного застосування інтерактивних технологій, зокрема щоб охопити весь необхідний обсяг матеріалу і глибоко його вивчити (а не перетворити технології на безглузді «ігри заради самих ігор»), педагог повинен старанно планувати свою роботу.

Для зміцнення контролю над ходом процесу навчання за умов використання інтерактивних технологій викладач повинен попередньо добре підготуватися:

- глибоко вивчити та продумати матеріал;
- старанно планувати і розробити заняття;
- мотивувати учнів до вивчення шляхом добору найбільш цікавих для учнів проблем,
- передбачити різноманітні методи для привернення уваги учнів, налаштування їх на роботу.

У сучасній школі весь навчально-виховний процес спрямований на формування духовного світу особистості, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів, утвердження загальнолюдських цінностей. У центрі цього процесу стоїть конкретний учень. Завдання школи – знайти ефективні форми та методи роботи, які навчать учнів самостійно оволодівати знаннями, пізнавати себе та інших.

Інтерактивні технології навчання сприяють ефективному розвитку в кожної особи системи загальнолюдських цінностей та загальноприйнятих норм поведінки; розвитку здатності цінувати свободу та вміння користуватися нею; усвідомленню особистої відповідальності та вмінню об'єднуватися з іншими членами суспільства задля розв'язання спільної проблеми; розвитку здатності визнавати і поважати цінності іншої людини; формуванню навичок спілкування та співпраці з іншими членами групи (суспільства), взаєморозуміння та взаємоповаги до кожного індивідуума; вихованню толерантності, співчуття, доброзичливості та піклування, почуття солідарності й рівності; формуванню вміння робити вільний та незалежний вибір, що ґрунтується на власних судженнях та аналізі дійсності, розумінні норм і правил поведінки в суспільстві та поваги до них, знанні законів, основних прав людини; особистій відповідальності та громадянському обов'язкові.

2. Суть та особливості інтерактивного навчання

Соціальні перетворення в українському суспільстві докорінно змінили орієнтації в галузі освіти. Спрямування навчально-виховного процесу на формування духовності особистості, розкриття її потенційних можливостей та здібностей, утвердження загальнолюдських цінностей стало головною стратегією педагогічної діяльності творчо працюючих педагогів.

Розв'язання цих актуальних проблем можливе лише на основі впровадження новітніх педагогічних технологій, які б давали можливість для розвитку творчих здібностей особистості.

З-поміж запропонованої сьогодні великої кількості інноваційних технологій багато педагогів визнають переваги роботи в режимі інтерактиву, який найбільш повно забезпечує комфортні, безконфліктні безпечні умови розвитку дитини, всебічно реалізує її природний потенціал, виховує особистість, здатну до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, яка вміє використовувати одержані знання для творчого розв'язання проблем, критично мислити, прагне реалізувати себе.

Суть інтерактивного навчання у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. Це спів навчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень і вихователь є рівнозначними об'єктами навчання, розуміють що вони роблять, рефлектують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу.

Інтерактивні технології навчання включають в себе чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, розумові і навчальні умови та процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів. На відміну від методик, інтерактивні навчальні технології не вибираються для виконання певних навчальних завдань, а самою своєю структурою визначають кінцевий результат.

Це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну передбачувану мету: створити комфортні умови навчання за яких кожен учень відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Інтерактивні методи сприяють інтенсифікації й оптимізації навчально-виховного процесу й дають змогу:

- полегшити процес засвоєння програмового матеріалу;

- активізувати навчальну діяльність учнів;

- формувати навички аналізу навчальної інформації, творчого підходу до засвоєння навчального матеріалу;

- формулювати власну думку, правильно її висловлювати, додавати свою точку зору, аргументувати та дискутувати;

- моделювати різні ситуації й збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації;

- вчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку, прагнути до діалогу;

- налагоджувати конструктивні стосунки в групі, визначити своє місце в ній, уникати конфліктів, шукати компромісів;

- знаходити раціональні шляхи розв'язання проблем, формувати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Крім того, використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співпраці тих, хто навчає, і хто навчається, вчить їх конструктивно взаємодіяти, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу, значно підвищує мотивацію учнів до навчання.

Використання інтерактиву в процесі заняття знімає нервове навантаження учнів, дозволяє змінювати форми діяльності, переключати увагу на вузлові питання теми заняття.

У ході діалогового навчання учні вчаться критично мислити, зважувати альтернативні думки, приймати продуктивні рішення, дискутувати, спілкуватися з іншими людьми. Досягається це завдяки організації індивідуальної, парної, групової та кооперативної роботи; застосовуються дослідницькі проєкти, рольові ігри, безпосередня робота з текстом, різноманітними інформаційними джерелами; використовуються творчі роботи.

У науковій літературі існують різноманітні класифікації інтерактивних методів навчання. Скориставшись науковими й практичними напрацюваннями дослідниці О. Пометун , якою розроблено класифікацію інтерактивних методів навчання за формами навчання залежно від мети уроку та форм організаці навчальної діяльності учнів, об'єднуємо їх у групи (рис.3.26.).

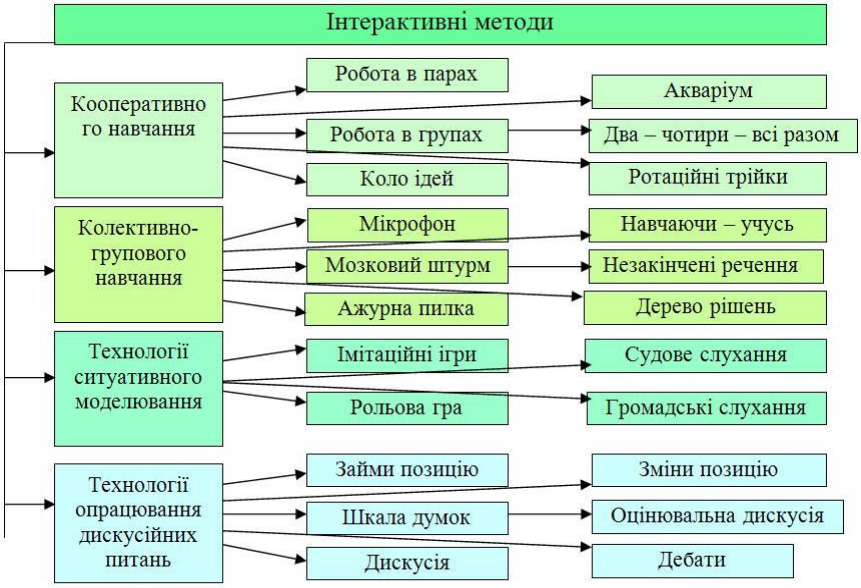

Рис. 3.26. Групи інтерактивних методів навчання

Застосовуючи інтерактивні методи навчання, педагог на занятті має моделювати реальні життєві ситуації, організовувати опрацювання учнями документів (наприклад, історичних джерел чи нормативно-правових актів) у парах, малих групах, використовувати рольові й ділові ігри, організовувати опрацювання проблемних і дискусійних питань у

групах чи загальному колі тощо. Це, на мою думку, сприяє формуванню в учнів умінь і навичок, формуванню в них системи цінностей, створенню атмосфери співробітництва, творчої взаємодії в навчанні.

Зупинюся коротко на характеристиці окремих інтерактивних методів, що, на мою думку, є ефективними у навчанні.

1) *Імітаційні ігри* – це процедури з виконання певних простих, відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Результатом є швидке прийняття рішень та миттєві реакції.Імітаційні ігри розвивають в учнів уяву, навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вмінь, стимулюють прояви самостійності, їхні творчі можливості.

2) *Рольова гра,* мета якої – визначити ставлення учнів до конкретної життєвої ситуації, допомогти їм набути досвіду за допомогою гри, навчатися на основі досвіду та почуттів. Розігрування конкретної життєвої ситуації за ролями сприяє розвитку уяви і навичок критичного мислення, формує спроможність знаходити і розглядати альтернативні варіанти дій, допомагає уявляти себе в тій чи іншій соціальній ролі, співчувати іншим тощо.

3) *Мікрофон* – цей метод дає можливість кожному учневі швидко і лаконічно, імітуючи "говоріння в мікрофон", висловлювати власну думку чи позицію. «Мікрофон» є ефективним методом на заключному етапі уроку, коли учні рефлектують з приводу того, що і як вони робили на уроці. Наприклад, можна запропонувати учням запитання на зразок: «Що я встиг/встигла зробити? Чого досяг/досягла? Що залишилося невирішеним? Що сподобалося найбільше?» тощо.

4) Метод «*Навчаючи – вчуся»* надає учням можливість взяти участь у навчанні, тобто пояснення нового однокласникам.

5) *Робота в малих групах* допомагає учням набути навичок спілкування й співпраці. Це один із найбільш ефективних методів, адже за організації групової роботи відбувається обмін думками, результатом якого є оптимальне спільне вирішення поставленої проблеми.

6) *«Коло ідей»* – ефективність цього методу полягає у вирішенні суперечливих питань зі створенням можливості учням висловити власну позицію.

7) *«Мозковий штурм»* – це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень, що спонукає учнів проявляти уяву та творчість, що досягається на основі вільного вираження думок усіх учасників і допомагає знаходити кілька рішень з конкретної теми.

8) *«Займи позицію»* – цей метод дає можливість виявити різні позиції учнів щодо певної проблеми або суперечливого питання. Метод є ефективним з точки зору демократичності щодо розмаїття поглядів на проблему, що вивчається/обговорюється, та надання можливості учням усвідомити наявність протилежних позицій щодо її вирішення. Унаслідок застосування цього методу учні навчаються слухати свого співрозмовника та наводити переконливі аргументи щодо власного твердження.

Проводячи заняття такого типу, педагог зацікавлює школярів, формує активну життєву позицію, розвиває творчі здібності, вдосконалює мовленнєві і розумові навички; створює ситуацію успіху, де кожен учень почуває себе невимушено, а це, у свою чергу, сприяє самовдосконаленню його як особистості. Крім того, групова робота відіграє важливу роль у досягненні виховної функції навчання, зокрема формуються колективізм, моральні та гуманні якості особистості.

Не менш важливою при застосуванні групових форм роботи є й організаційна функція. У групах учні вчаться розподіляти обов'язки.

Така навчальна діяльність дає учням можливість виступати в різних ролях, в тому числі і в ролі вихователя. Таким чином, можна стверджувати, що групові форми роботи мають ряд значних переваг порівняно з іншими організаційними формами.

Отже, упровадження інтерактивних методів навчання сприяє формуванню в учнів пізнавального інтересу, дозволяє педагогу враховувати особливості розвитку творчих

здібностей школярів та, адже інноваційні методи навчання активізують творчий потенціал учнів і підвищують якість засвоєння ними загальноосвітніх знань, забезпечують практичну й творчу підготовку.

3. Упровадження інтерактивних технологій у процесі вивчення «Я досліджую світ»

Спираючись на класифікацію інтерактивних технологій О.Пометун і Л.Пироженко, яких ми пригадували вище, у межах **технології кооперативного навчання** автори розглядають такі методи: робота в парах, ротаційні трійки, карусель, акваріум.

Метод «Карусель» за своєю сутністю є роботою в змінних парах. Використання цього методу забезпечує обмін думками між усіма учнями класу: учні сідають по колу, обличчями один до одного. Після того, як вони обмінялись думками, зовнішнє коло рухається, тоді як внутрішнє залишається нерухомим. Таким чином, усі учні мають змогу обмінятися думками.

На уроках курсу «Я досліджую світ» у початковій школі цей метод часто використовують для проведення взаємоопитувань: кожен учень отримує (або формулює самостійно) питання з теми та по черзі задає його учням, із якими опиняється у парі. Цей метод може також використовуватись для обговорення у парах проблемних питань, які вимагають нестандартних рішень. ***Наприклад: «Що треба робити, щоб під час ожеледиці люди не падали?», «Навіщо кішці вуса?», «Як можна побудувати дім без цегли?» тощо.***

Метод «Акваріум» передбачає роботу однієї групи, тоді як інші учні спостерігають за процесом її діяльності, а потім аналізують її ефективність та результативність.

Наприклад, на уроці група учнів може будувати школу майбутнього, використовуючи всі ідеї, що були висловлені колективно. Частина учнів спостерігають та оцінюють роботу групи.

Під час використання цього методу необхідно враховувати психологічні особливості молодших школярів, які не можуть тривалий час пасивно спостерігати за діяльністю інших. Тому тривалість такої вправи не має перевищувати 7-10 хвилин.

До **технології колективно-групового навчання** відносять методи обговорення проблеми в загальному колі (полілоги), мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, аналіз ситуації, броунівський рух.

Полілог є одним з основних інтерактивних методів, який ми розуміємо як модифікацію евристичної бесіди. За класифінацією О.Пометун, цей метод має назву «обговорення у загальному колі». Його сутність полягає в організації інтерактивного обговорення певної проблеми, в ході якого кожен може висловити свою думку. ***Наприклад, у колі можуть обговорюватись такі питання: «Які справи краще робити одному, а які разом?», «Чи кожна людина може співати успішною?», «Від чого залежить мода?».***

Мікрофон є різновидом цього методу: висловлювати позицію можна тому, хто має в руках мікрофон. Цей метод дозволяє організувати відповіді дітей.

Метод мозкової атаки передбачає розв'язання проблеми шляхом колективного обговорення. Його особливість полягає у тому, що діти можуть висловлювати будь-які припущення, які приймаються без критики. Тільки після того, як висловлені всі припущення, версії підлягають аналізу, в ході якого формується правильне рішення проблеми.

Сутність ***броунівського руху*** полягає у тому, що учні вільно рухаються по кімнаті, хаотично об'єднуються в пари з метою отримати відповідь на запитання; або рухаються цілеспрямовано: із метою знайти парну картинку, продовження висловлювання тощо. На уроках курсу «Я досліджую світ» для цієї вправи можна ставити такі завдання: «Зібрати тварин у класи», «Об'єднати тварину та її дитину», «Знайти для кожної тварини відповідну їжу».

Технології ситуативного моделювання передбачають симуляції, імітаційні ігри. «***Імітаціями*** (імітаційними іграми) називають процедури з виконанням певних простих відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Учасники імітації реагують на конкретну ситуацію в рамках заданої програми, чітко виконуючи інструкцію...».

З метою опрацювання дискусійних питань використовують методи ПРЕС, «займи позицію», «неперервна шкала думок», дебати тощо.

Метод ПРЕС передбачає побудову висловлювання за таким алгоритмом: Я вважаю... Тому що... Наприклад... Таким чином...

За таким алгоритмом можна вчити дітей будувати докази. Наприклад, необхідно довести, що Земля має форму кулі. Використовуючи означений метод, це можна зробити таким чином: «***Я вважаю, що Земля має форму кулі. Тому що, якщо вийшли з однієї місцевості та рухатися в одному напрямку, потрапиш знову і цю місцевість. Наприклад, це довів своєю подорожжю Магеллан. Таким, чином. Земля мас форму кулі".***

Метод «Займи позицію» спрямований на поляризацію думок стосовно певної проблеми. Він застосовується на початку дискусії. Наприклад, може бути поставлене таке питання «***Миша польова – це корисна чи шкідлива тварина?».***

Неперервна шкала думок є методом, що дозволяє висловити думку усім членам групи. Найчастіше використовується ланцюг питань-відповідей.

Кооперативне навчання є основною формою організації діяльності, що існує паралельно з груповою (фронтальною) формою та визначається як організація навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. Реалізація означеної форми навчання вимагає об'єднання дітей у групи, склад яких може змінюватись протягом року. Проблемні завдання для всіх груп можуть бути однаковими або взаємодопов-нювальними. У відповідності до характеру завдання визначається зміст груп: гетерогенний (складається з учнів із різними пізнавальними можливостями) або гомогенний (складається з учнів із приблизно однаковим рівнем пізнавальних можливостей). Організація роботи в групі може бути паралельно-спільною (кожен член групи розв'язує одне із завдань, що входить до складу загальної навчальної задачі); або власне спільною (коли одну задачу розв'язують усі разом).

Оптимальний склад груп дослідники інтерактивних технологій визначають від трьох до п'яти учнів, але на початкових етапах допускається поділ на групи з двох осіб. Під час організації роботи в групах пропонується такий розподіл ролей: спікер (або керівник групи), який зачитує завдання групі, організовує порядок виконання, підбиває підсумки роботи, визначає доповідача; секретар, який веде записи та мас бути готовий висловлювати думки як член групи; посередник, в обов'язки якого входить стежити за часом та заохочувати групу до роботи; доповідач, який доповідає про результати роботи групи.

Важливою відмінністю інтерактивних форм роботи від традиційної фронтальної чи групової є постановка мети вчителем перед дітьми. Якщо в традиційній технології переважає поста.

1.2. Матеріали до практичних занять

Практичне заняття №1

Тема 2. Формування предметних компетентностей як сукупності знань, умінь, навичок з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

План

1. Теоретичні й методичні основи компетентнісного підходу як засобу досягнення освітніх завдань початкової школи.
2. Ключові компетентності та їх реалізація в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
2. Формування предметних компетентностей як сукупності знань, умінь, навичок з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
4. Сутність і особливості інтеграції в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Література [4; 5; 7; 12–15].

Практичне заняття №2

Тема 3. Діяльнісний підхід до організації інтегрованого навчання. Навчання школярів умінь порівнювати та класифікувати

План

1. Діяльнісний підхід до організації інтегрованого навчання.
    1.1. Дослідницька діяльність
    1.2. Проєкт
    1.3. Дослідження
2. Навчання школярів умінь порівнювати та класифікувати.

Література [4; 7; 12–15].

Практичне заняття №3

Тема 4. Формування в молодших школярів умінь установлювати причинно-наслідкові зв'язки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Проведення спостережень, дослідів та експериментів

План

1. Причинно-наслідкові зв'язки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
2. Спостереження як основний метод вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
3. Дослідницька діяльність молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
4. Проведення експериментів.

Література [5–8; 11].

Практичне заняття №4

Тема 5. Особливості та роль екскурсій у пізнанні навколишнього світу. Моделювання як навчальна діяльність

План

1. Особливості та роль екскурсій у пізнанні навколишнього світу.
2. Екскурсія як метод навчання і форма організації занять.
3. Класифікація екскурсій.
4. Підготовка екскурсії.
5. Проведення екскурсії.
6. Використання в навчальному процесі матеріалів екскурсії.
7. Моделювання як навчальна діяльність.

Література [4–9].

Практичне заняття №5

Тема 8. Групова робота як засіб формування ключових компетентностей молодших школярів

План

1. Групова робота як засіб формування ключових компетентностей молодших школярів.
2. Планування групової форми навчання на інтегрованому уроці «Я досліджую світ».
3. Місце і завдання групової форми навчання на інтегрованому уроці «Я досліджую світ».
4. Склад груп.
5. Структура групового заняття.

Література [4–10].

Практичне заняття №6

Тема 9. Ігрова діяльності на уроці «Я досліджую світ»: особливості організації та ризики

План

1. Поняття та значення гри у житті дитини.
2. Сутність та завдання гри, її функції
3. Класифікація ігор.
4. Організація та методика ігрової діяльності.
5. Використання дидактичних ігор на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»
6. Проаналізуйте розробки уроків з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у методичних посібниках, у «поурочниках» на предмет залучення дітей в ігрову діяльність за схемою: • чи вводилася ігрова діяльність у зміст уроків? Якщо так, то під час вивчення яких тем? • з якою метою вводилася ігрова діяльність у зміст уроку? • у якій формі планувалося проведення гри?

Література [4; 6–10].

Практичне заняття №7

Тема 10. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

План

1. Особливості оцінювання у курсі «Я досліджую світ».
2. Інструменти формувального оцінювання.
3. Виміри створення діагностичних завдань.
4. Алгоритм діяльності вчителя щодо організації формувального оцінювання.

Література [4; 6–8].

Практичне заняття №8

Тема 11. Методика формування уміння навчатися упродовж життя в молодших школярів у процесі реалізації змістової лінії «Людина»

План

1. Освітні компетентності як інтегральні характеристики якості підготовки учнів.
2. Сутність компетентності уміння вчитися впродовж життя.
3. Ключові поняття змістової лінії: «людина», «людина як частина природи», «людина як частина суспільства», «особистість», «індивідуальність», «розвиток людини», «людське «Я».
4. Специфіка формування поняття «людське «Я».
5. Методика організації уроку на тему «Навчання як складник життєвого успіху».

6. Методика організації уроку на тему «Життя – найвища цінність».

Література [5–8; 12–15].

Практичне заняття №9

Тема 12. Методика формування соціальної та комунікативної компетентностей молодших школярів у процесі реалізації змістової лінії «Людина серед людей»

План

1. Сутність громадянської компетентності.
2. Ключові поняття теми: «суспільство», «держава», «символи держави», «громадянин», «права громадянина», «права дитини», «обов'язки громадянина», «славетні українці». Реалізація в інтегрованому курсі.
3. Специфіка формування понять «права громадянина», «обов'язки громадянина».
4. Організація та проведення уроків на тему «Україна – незалежна держава», «Символи держави: Герб, Прапор, Гімн, їх значення».
5. Методика формування правосвідомості в межах курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Література [4–8].

Практичне заняття №10

Тема 13. Громадянська та історична спрямованість змістової лінії «Людина в суспільстві»

План

1. Сутність громадянської компетентності.
2. Ключові поняття теми: «суспільство», «держава», «символи держави», «громадянин», «права громадянина», «права дитини», «обов'язки громадянина», «славетні українці». Реалізація в інтегрованому курсі.
3. Специфіка формування понять «права громадянина», «обов'язки громадянина».
4. Організація та проведення уроків на тему «Україна – незалежна держава», «Символи держави: Герб, Прапор, Гімн, їх значення».
5. Методика формування правосвідомості в межах курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Література [4–7].

Практичне заняття №11

Тема 14. Методичні особливості формування інформаційної та загальнокультурної компетентностей учнів в процесі реалізації змістової лінії «Людина і світ»

План

1. Сутність інформаційної та загальнокультурної компетентностей.
2. Ключові поняття теми: «Україна – європейська держава», «різноманітність народів у світі», «культура», «культурна спадщина», «наука», «природні багатства», «винахід». Реалізація в інтегрованому курсі.
3. Методика формування уявлень про різноманітність народів та їх культур у світі.
4. Особливості розкриття тем «Земля – спільний дім для всіх людей», «Україна – європейська держава», «Внесок українців у світову науку, культуру».
5. Співробітництво країн у питаннях збереження природи, ведення господарства, культурного обміну.
6. Використання на уроках «Я досліджую світі» у початковій школі надбань світової та української культури.

Література [4; 7; 9].

Практичне заняття №12
Тема 16. Матеріальна база навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

План

1. Матеріальна база як одна із умов успішної реалізації курсу «Я досліджую світ».
2. Складові матеріальної бази початкової школи: краєзнавчий куточок, географічний майданчик, куточок живої природи.
3. Вимоги до складових матеріальної бази.

Література [5; 6; 9; 11].

Практичне заняття №13
Тема 17. Сутність інноваційних технологій. Особливості розвивального навчання Ельконіна-Давидова

План

1. Генезис поняття педагогічна технологія.
2. Критерії класифікації педагогічних технологій.
3. Загальні принципи розвивального навчання.
4. Порівняльна характеристика традиційної та розвивальної систем навчання.
5. Викладання курсу «Я досліджую світ» у початковій школі за системою Ельконіна – Давидова.

Література [4–9].

Практичне заняття №14
Тема 18. Використання ТРВЗ-технологій на уроках курсу «Я досліджую світ»

План

1. Теорія розв'язання винахідницьких задач (ТРВЗ). Сутність ТРВЗ-технології.
2. Типи проблемних задач.
3. Метод ТРВЗ-технологій:- метод мозкової атаки;- метод морфологічного аналізу;- метод аналогії тощо.
4. Ігри та тренінги у межах ТРВЗ-технологій утність ТРВЗ-технології.

Література [4–9; 11].

Практичне заняття №15
Тема 20. Технологія проєктування на уроках курсу «Я досліджую світ» в початковій школі

План

1. Технологія проєктування в історико-педагогічному контексті.
2. Методика організації творчого проєктування в початковій школі.
3. Застосування технології проєктування на уроках курсу «Я досліджую світ».

Література [5; 7; 12–15].

РОЗДІЛ ІІ.
ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

2.1. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

1. Використання диференційованих завдань на уроках «Я досліджую світ».
2. Інтеграція – важлива умова ефективного уроку «Я досліджую світ».
3. Використання інноваційних технологій в курсі вивчення «Я досліджую світ».
4. Мультимедійні засоби навчання і їх використання на уроках та у позаурочних заходах.
5. Розрахункові та ілюстративні комп'ютерні системи обробки дослідницької інформації.
6. Краєзнавчі аспекти викладання освітніх галузей початкової школи.
7. Шляхи формування творчої особистості учня в процесі вивчення освітніх галузей початкової школи.
8. Формування інформаційної культури вчителя і учня – пріоритетне завдання сучасної освітньої діяльності.
9. Порівняльний аналіз освітньої галузі «Я досліджую світ» в типовихосвітніх програмах Савченко О.Я та Шияна Р.Б.
10. Методика формування уявлень та наукових понять в учнів початкової школи у процесі освоєння змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

2.2. Варіанти контрольних робіт

Контрольна робота
Варіант 1

1. .Основними організаційними формами навчання з курсу «Я досліджую світ» є:
a). позаурочна та позакласна робота
b). урок, домашня робота, самостійна робота
c). урок, факультативне заняття, домашня самостійна робота
d). спостереження, ведення календаря природи, проведення дослідів та експериментів
e). урок, позаурочна та позакласна робота.
2. Який з підходів, що використовується на уроках "Я досліджую світ", сприяє розумінню і засвоєнню знань у контексті практичних дій та ситуацій?
a). комунікативний
b). системний
c). діяльнісний
d). тематичний
e). аксіологічний
3. Урок з курсу «Я досліджую світ», коли учні працюють у класі безпосередньо з предметами вивчення, а не з їх зображенням, називається:
a). уроком засвоєння нових знань
b). нетрадиційним уроком
c). предметним уроком
d). уроком-екскурсією
e). уроком-мандрівкою
4. Предмет і завдання методики навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
5. Засоби навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
6. Методика формування навичок безпечної поведінки у молодших школярів.

Варіант 2.

1. Які форми організації процесу навчаня використовують на уроках "Я досліджую світ"?

a). комбінований урок
b). самостійна робота
c). репродуктивна бесіда
d). дослід
e). домашня робота

2. Який з названих уроків «Я досліджую світ» за методами проведення належить до нестандартних?

a). урок-екскурсія
b). комбінований
c). предметний
d). урок засвоєння нових знань
e). урок-подорож

3. Вкажіть авторів Типових освітніх програм інтегрованого курсу "Я досліджую світ":

a). Н. Бібік, О. Савченко
b). Л. Мечник, І. Жаркова
c). Н. Будна, О. Тагліна
d). Р. Шиян, О. Савченко
e). Т. Гільберг, С. Тарнавська

4. Особливості вивчення здобувачами початкових класів інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

5. Методи навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

6. Методика використання інноваційних методів навчання під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

2.3. Питання до заліку

1. Мета і завдання вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Ключові ідеї та зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
2. Ключові та предметні компетентності, їх реалізація в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
3. Методичні особливості організації та проведення занять з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
4. Матеріальна база навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
5. Інтеграція навчальних предметів як засіб формування в молодших школярів цілісності сприйняття світу.
6. Формування етичної культури учнів засобами курсу «Я досліджую світ».
7. Формування громадянськості та патріотизму в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
8. Формування установки на здоровий і безпечний безпечний спосіб життя при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
9. Формування підприємницької компетентності в курсі «Я досліджую світ».
10. Реалізація історичного підходу у вивчені інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
11. Формування в молодших школярів умінь установлювати причинно-наслідкові зв’язки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
12. Дослідницька діяльність в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».

13. Лепбук як засіб формування дослідницьких умінь в курсі «Я досліджую світ».
14. Застосування сучасної методики сторітелінгу в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
15. Групова робота як засіб формування ключових компетентностей молодших школярів.
16. Застосування проєктного методу в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
17. Ігрові технології в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
18. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
19. Виховна робота з курсу «Я досліджую світ» у структурі позаурочної діяльності.
20. Застосування фольклору та художніх засобів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

РОЗДІЛ ІІІ.
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

3.1. Основні положення самостійної роботи

1. ***Самостійна робота студента*** – це форма організації навчального процесу, при якій заплановані завдання виконуються студентом під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

2. ***Зміст самостійної роботи студента*** полягає в науково обґрунтованій системі дидактично та методично оформленого навчального матеріалу і визначається з урахуванням структурно-логічної схеми підготовки фахівців, яку відображено в освітньо-професійній програмі та робочому навчальному плані.

Зміст самостійної роботи студента з навчальної дисципліни визначається робочою програмою навчальної дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Зміст завдань для самостійної роботи, які виконуються в період практик (навчальних, виробничих, педагогічних, переддипломних тощо), конкретизується в робочих програмах практик.

3. У ході самостійної роботи студент:

- засвоює теоретичний матеріал з навчальної дисципліни, що вивчається (засвоєння лекційного курсу, а також окремих його розділів, тем, положень і т. д.);
- закріплює знання теоретичного матеріалу, використовуючи необхідний інструментарій практичним шляхом (розв'язання задач, виконання розрахунково-графічних робіт, виконання контрольних робіт, тестів для самоперевірки, тестів з фізичної підготовленості);
- застосовує отримані знання і практичні навики для аналізу ситуацій і вироблення правильного рішення (підготовка до групової дискусії, підготовча робота в рамках ділової гри, письмовий аналіз конкретної ситуації, розробка мистецьких проектів, під час участі та організації спортивних заходів тощо);
- застосовує отримані знання та уміння для формування власної позиції, теорії, моделі (написання курсової, наукової доповіді, статті, науково-дослідної роботи).

4. Самостійна робота з навчальної дисципліни для студентів може включати різні форми, які визначаються робочою програмою, залежно від мети, завдань та змісту навчальної дисципліни, специфікою напряму підготовки, спеціальності. Умовно самостійну роботу студентів можна розділити на ***базову*** і ***додаткову***.

5. ***Самостійна робота під керівництвом викладача*** забезпечує підготовку студента до аудиторних занять і контрольних заходів. Результати цієї підготовки виявляються в активності студента на заняттях, при виконанні ним контрольних робіт, тестових завдань й інших видів робіт.

Базова самостійна робота студентів може включати такі види робіт:

- опрацювання лекційного матеріалу і рекомендованої літератури;
- пошук (підбір) і огляд літератури і електронних джерел інформації з індивідуально заданої проблеми навчального курсу; виконання домашніх завдань;
- вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацьовування;
- підготовка до практичних (семінарських) занять; підготовка до написання контрольних робіт, інших форм поточного контролю; систематизація вивченого матеріалу перед семестровим заліком.

Додаткова самостійна робота спрямована на поглиблення і закріплення знань студента, розвиток аналітичних навичок з проблематики навчальної дисципліни.

Вона може включати такі види робіт:

- науково-дослідницька робота, участь у наукових студентських конференціях, турнірах, семінарах і олімпіадах;
- аналіз наукових публікацій з визначеної викладачем теми;
- аналіз статистичних і фактичних матеріалів за заданою темою, проведення розрахунків, складання схем і побудова моделей на основі статистичних матеріалів;
- написання реферату, есе за заданою проблематикою;
- написання творів-есе, газетних статей, розробка сценаріїв;
- підготовка рецензії на наукову статтю;
- бібліографічний огляд літератури за заданою проблематикою;
- розробка мультимедійної презентації;
- оформлення карт, таблиць і схем;
- підготовка термінологічних словників;
- розробка конспектів уроків та ін.

3.2. Завдання для самостійної роботи студентів

1. Підготувати повідомлення на тему: «Дослідницька діяльність учнів».

2. Проаналізуйте, як розвиваються поняття «вода», «повітря» в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» І циклу початкового навчання (1-2 класи), за лінійкою підручників одного авторського колективу.

Клас	Загальні поняття	Теми, у яких реалізовано вивчення понять

3. Презентація «Особливості та роль екскурсій у пізнанні навколишнього світу».

4. Складіть проект уроку з використанням елементів ігрової діяльності. Розробіть технологію введення гри в навчальний процес, беручи до уваги таке:

• місце гри у структурі уроку (на якому етапі проводиться – повторення вивченого, вивчення нового матеріалу, закріплення);
• освітня мета, ігрової діяльності (мета, вчителя), ігрова мета школярів;
• вид гри (за дидактичним навантаженням і формою проведення);
• склад учасників, розподіл на команди, розподіл ролей;
• хід гри, можлива корекція з боку педагога;
• обговорення результатів, оцінювання (хто оцінює, участь у цьому вчителя).

5. Презентація «Групова робота як засіб формування ключових компетентностей молодших школярів».

6. Презентація «Матеріальна база навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

7. Презентація «Використання інтерактивних технологій у процесі вивчення «Я досліджую світ».

8. Портфоліо «Ігри та тренінги у межах ТРВЗ-технології».

3.3. Основні положення щодо курсових робіт, тематика

Курсова робота виконується після оволодіння студентами базових теоретичних курсів, за програмою бакалавра є продовженням навчального процесу.

У роботі студент повинен показати вміння використовувати одержані під час навчання теоретичні та практичні знання, логічно викласти особисті погляди з обраної тематики, зробити обґрунтовані висновки і сформулювати конкретні пропозиції.

Курсова робота – це одна з основних форм самостійних занять студентів. Головною метою написання курсових робіт є поглиблене вивчення студентами окремих питань з курсів вибраного напряму спеціалізації та оволодіння навичками самостійної роботи з теоретичними науковими джерелами, матеріалами правозастосовчої, судової практики, статистичними даними, використанням економікоматематичних моделей та ін.

Курсова робота є самостійним науковим дослідженням студента.

Написання курсової роботи – це одна з форм самостійної роботи студентів як невід'ємної частини педагогічного процесу у вищій школі. Її метою є розв'язання наступних задач:

а) поглиблене вивчення літературних джерел – аналіз та узагальнення їхнього основного змісту, розширення обсягу знань за темою, співставлення різних точок зору на одні й ті ж питання тощо;

б) вільне володіння основним змістом теми, інтерпретація тих чи інших положень при захисті курсової роботи; розвиток творчого мислення;

в) послідовний, логічний письмовий виклад основного змісту теми, вміння теоретично та фактично обґрунтовувати думки.

Водночас в процесі роботи над темою формуються також й інші важливі інтелектуальні феномени особистості – погляди, переконання, інтереси тощо.

Курсова робота відіграє значну роль у розвитку навичок самостійної творчої роботи студента, сприяє поглибленню і узагальненню знань, одержаних студентом, застосуванню цих знань у практичній діяльності.

Тематика курсових робіт з курсу
«Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»
у початковій школі»

1. Використання інноваційних освітніх технологій при вивчені природничої освітньої галузі, як засіб розвитку творчої активності молодших школярів.
2. Інтерактивні технології вивчення природничої освітньої галузі у початковій школі.
3. Екологічне виховання в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
4. Формування пізнавального інтересу до вивчення природничої освітньої галузі.
5. Екскурсія, як одна із форм організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів з вивчення природничої освітньої галузі.
6. Застосування практичних методів навчання на уроках «Я досліджую світ».
7. Позакласна робота учнів з інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
8. Екологічне виховання молодших школярів засобами української художньої літератури.
9. Використання елементів народознавства в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
10. Краєзнавчий підхід до екологічного виховання молодших школярів.
11. Позаурочна робота як один із важливих напрямів розвитку спостережливості та самостійності учнів початкових класів.
12. Шкільний куточок природи, як база для проведення спостережень та дослідів з учнями початкових класів.
13. Урок – провідна форма організації навчальної діяльності інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
14. Методи навчання громадянської та історичної освітніх галузей.
15. Можливості запровадження інформаційно-комунікаційних технологій при вивчені соціальної та здоровя'збережувальної освітніх галузей.
16. Інтерактивні технології навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
17. Формування навичок логічного мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
18. Використання інтегрованих уроків при вивчені курсу «Я досліджую світ».
19. Організація ігрової діяльності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».
20. Дидактична гра, як засіб активізації навчальної діяльності молодших школярів при вивчені курсу «Я досліджую світ».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова:

1. Ващенко О. М. Організація і методика здоров'язбережувальної діяльності молодших школярів. Перший цикл навчання: 1-2 класи : навч.- метод. посіб. / уклад. О. М. Ващенко, Л. В. Романенко, К. А. Романенко; за заг. ред. О. М. Докукіної. Київ : Літера, 2017. 128 с.
2. Ващенко О. М. Організація і методика здоров'язбережувальної діяльності молодших школярів. Другий цикл навчання : 3-4 класи: навч.- метод. посіб. / уклад. О. М. Ващенко, Л. В. Романенко, К. А. Романенко; за заг. ред. О.М. Докукіної. Київ : Літера, 2017. 80 с.
3. Використання казки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» : метод. рек. / за заг. ред. Н. А. Басюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2021. 99 с.
4. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во «Алатон», 2019. 128 с.
5. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.
6. Гільберг Т., Тарнавська С., Хитра З., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во «Генеза», 2020. 240 с.
7. Державний стандарт початкової освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87). URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/. (Дата перегляду: 6.01.2025).
8. Концепція Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: http://surl.li/hoha. (Дата перегляду: 6.01.2025).
9. Нова українська школа : порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с. URL: http://surl.li/kefpm. (Дата перегляду: 6.01.2025).
10. Танська В. В. Методика навчання природознавства у початковій школі: навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 236 с.
11. Тимофєєва І. Б. Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь) : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр» спеціальності 013 Початкова освіта. Маріуполь : МДУ, 2022. 124 с.
12. Типові освітні програми для 1-2 класів НУШ. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас (Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1272). URL: http://surl.li/rgwi. (Дата перегляду: 6.01.2025).
13. Типові освітні програми для 3-4 класів НУШ. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3-4 клас (Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273). URL: http://surl.li/cvuza. (Дата перегляду: 6.01.2025).
14. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б, 1–2 клас: затверджено наказом Міністерства освіти і 28 науки України «Про затвердження типових освітніх та навчальних програм для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти» від

21.03.2018 № 268 (у редакції наказу «Про затвердження типових освітніх програм для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти» від 08.10.2019 № 1272). URL: https://mon.gov.ua/storage/ app/media/ zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf.

15.Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б, 3–4 клас: затверджено наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження типових освітніх програм для 3– 4 класів закладів загальної середньої освіти» від 27.12.2018 № 1461 (у редакції наказу «Про затвердження типових освітніх програм для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти» від 08.10.2019 № 1273). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20 sered nya/programy-1-4-klas/ 2019/11/3-4-dodatki.pdf.

Допоміжна

1. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 334 с.

2. Барабаш О. Становлення компетентнісного підходу у сучасній освіті. Нова педагогічна думка. 2012. № 4 (72). С. 133–136.

3. Губерський Л.В.Людина і світ: підручник. 2-ге вид.,випр. і доп. К.: Т-во «Знання», КІЦІЦ, 2001. 349 с.

4. Ільченко В. Р. Інтегративний підхід в освіті. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 356

5. Крамаренко А. М. Методика навчання освітніх галузей «Природознавство» та «Суспільствознавство» : навч. посіб. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2015. 394 с.

6. Максимович О. Компетентнісний підхід при підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності. Вісник Прикарпатського університету. Сер. Педагогіка. 2011. Вип. XL. Ч. 2. С. 87–89.

7. Мелаш В.Д. Методика навчання освітньої галузі «Природознавство»: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 013.Початкова освіта. Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 94 с.

8. Мелаш В.Д. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації екологічної освіти для сталого розвитку: навчально-методичний посібник. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2017. 205 с. (Серія «Екологічна освіта для сталого розвитку»).

9. Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство» методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 013.Початкова освіта. Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2018. 104 с.

10. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред.Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

11. Теорія та методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі у початковій школі (для змішаного навчання): навчально-методичний посібник / уклад. Т. В. Філімонова. Миколаїв: СПД Румянцева, 2023. 307 с.

12. Методичні рекомендації з нормативної навчальної дисципліни «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі» для змішаного навчання здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта / автор-уклад. Т. В. Філімонова. Миколаїв: СПД Румянцева, 2023. 94 с.

13. Нарочна Л. К., Ковальчук Г. В., Гончарова К. Д. Методика викладання природознавства. Київ : Вища школа, 1990. 302 с.

14. Романюк А. А. Використання наочності у навчальному процесі початкової школи. Молодий вчений. 2017. № 10. С. 534–538.

15. Теорія та методика навчання природничої освітньої галузі у початковій школі (для змішаного навчання) : навчально-методичний посібник / автор-уклад. Т. В. Філімонова. Миколаїв: СПД Румянцева, 2024. 268 с.

16. Філімонова Т.В. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. Norwegian Journal of development of the International Science. № 130/2024. С. 83–87. (ОЄСР) URL: https://nor-ijournal.com/2024/04/12/130-19/

17. Філімонова Т.В. Використання технології проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Věda a perspektivy. 2024. № 4 (35) С. 300–311. (ОЄСР) URL: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-300-311

18. Філімонова Т.В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів природничої компетентності засобами інтерактивних технологій. Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. 2024. № 11(39) 2024. С. 1557-1568.

19. Філімонова Т.В. Формування пізнавального інтересу молодших школярів на інтегрованих уроках в умовах концепції НУШ. Acta Paedagogica Volynienses. 2021. Вип. 5. С. 124–130.

20. Філімонова Т.В. Формування природознавчої компетентності в майбутніх учителів початкової школи засобами інноваційних технологій в реалізації концепції Нової української школи. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». Вип 48, том 2, 2022. С. 243–247.(

21. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ : Академія, 2001. 528 с.

22. Ходань О. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 29. С. 232–235.

23. Шаповалова Т.Г., Мелаш В.Д., Ковальчук К.І. Гармонізуюча енергетика природи: навчально-методичний посібник. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б.Хмельницького, 2016. 324 с. (Серія: «Екологічна освіта для сталого розвитку»).

Інформаційні ресурси

1. http://www.mon.gov.ua/ – офіційний сайт Міністерства освіти та науки України.

2. http://www.iteach.com.ua – український сайт програми Intel «Навчання для майбутнього».

3. http://osvita.org.ua – освітній портал – каталог освітніх ресурсів, новини освіти, вищі навчальні заклади України.

4. http://www.ccf.kiev.ua/ – соціальна освіта в Україні (організація семінарів, тренінгів, дистанційна освіта у галузі соціальної педагогіки)

5. http://school.kiev.ua/ – портал присвячений проблемам впровадження нових технологій в галузі середньої освіти України (Інформатика, підручники, матеріали, застосування комп'ютерів на уроках фізики, математики, іноземної мови, деяка інформація з Міністерства освіти та науки України, олімпіади, періодика)

6. http://edu.ukrsat.com/ – для вчителів – методичні розробки, навчальні програми, для учнів – бібліотеки, реферати, олімпіади, адреси шкіл Києва та України

7. http://www.edu-ua.net – освітня українська мережа. Міністерство освіти, Інститут змісту і методів навчання, перелік серверів установ, підлеглих міністерству освіти України, і ін.

8. http://www.ednu.kiev.ua/ – Educational Network Ukraine. На цьому сервері представлені всі українські інформаційні ресурси, пов'язані з освітніми — організаціями,

вищі навчальні заклади, докладна інформація про системи освіти найбільш розвитих країн, гранти, преса, виставки, конференції, фірми й ін.

9. http://www.dlab.kiev.ua/ – сервер Першої української комп'ютерної дидактичної лабораторії. Дистанційне навчання комп'ютерним технологіям, англійській мові й ін. Великий путівник по освітнім серверам Інтернету

10. http://www.osvita.org – Освітньо-консультативний центр "Освіта"

11. http://o-svit.iatp.org.ua – каталог освітніх ресурсів О-СВІТ – інформація для учнів, студентів, педагогів, науковців.

Навчальне видання

ФІЛІМОНОВА Т. В.

Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі

(для змішаного навчання)

Навчальний посібник